

THI JEG VIL VÆRE HERRE OVER ALLE TING

- ERIK AF POMMERNS ØNSKE OM HERREDØMMET OVER SØNDERJYLLAND OG ØSTERSØEN

Af Jimmi N. T. Nielsen & Sanne Povlsgaard
Historiestudiet – Aalborg Universitet
Marts 2008

THI JEG VIL VÆRE HERRE OVER ALLE TING

- ERIK AF POMMERNS ØNSKE OM HERREDØMMET OVER
SØNDERJYLLAND OG ØSTERSØEN

For I Will Be Master Over All Things

- Eric of Pomerania's desire for supremacy over Southern Jutland
and the Baltic Sea

Vejleder:

Torben K. Nielsen

Kapitel oversigt

Kapitel 1 – Den nådige herres evige mål

Af Jimmi N. T. Nielsen & Sanne Povlsgaard

Kapitel 2 – Hvad er...

Af Jimmi N. T. Nielsen

Kapitel 3 - Wy Eric, meth guths nathe Danmarcs, Swerighes, Norghes, Wendes oc Gotes konung oc hertuch udi Pomeran

Af Sanne Povlsgaard

Kapitel 4 - Naar du faar ham, vil du saa stege eller koge ham?

Af Jimmi N. T. Nielsen

Kapitel 5 - Det store udland og rejsen herudi

Af Jimmi N. T. Nielsen

Kapitel 6 – Riddere, vore raader og trofaste mænd

Af Sanne Povlsgaard

Kapitel 7 - Udi Herrens navn, Amen! – værdige Fædre og Herrer udi Christo

Af Sanne Povlsgaard

Kapitel 8 - Ikke fordi jeg er fattig og trængende

Af Sanne Povlsgaard

Kapitel 9 - Privilegier, provenu og passage gennem Øresund

Af Jimmi N. T. Nielsen

Kapitel 10 – Diskussion

Af Jimmi N. T. Nielsen & Sanne Povlsgaard

Kapitel 11 – Konklusion

Af Jimmi N. T. Nielsen & Sanne Povlsgaard

Kapitel 12 – Mit håb står til Gotland og til havet

Af Jimmi N. T. Nielsen

Kapitel 13 – Summary

Af Jimmi N. T. Nielsen & Sanne Povlsgaard

INDHOLDSFORTEGNELSE

<u>1</u>	<u>DEN NÅDIGE HERRES EVIGE MÅL</u>	7
1.1	HVEM, HVAD OG HVOR ER KVINDERNE HENNE?	10
1.1.1	KILDEPRÆSENTATION	16
<u>2</u>	<u>HVAD ER...</u>	18
2.1	... SØNDERJYLLAND	18
2.2	... HERTUGDØMMET	19
2.3	... DOMINIUM MARIS BALTICI	22
2.4	... DE KORTE LINJER OVER ERIK AF POMMERN 1412-1435	23
<u>3</u>	<u>WY ERIC, METH GUTHS NATHE DANMARCS, SWERIGHES, NORGHES, WENDES OC GOTES KONUNG OC HERTUCH UDI POMEREN</u>	<u>25</u>
3.1	ERIKS PERSONLIGHED	25
3.2	ERIKS ÆGTESKAB MED PHILIPPA	30
3.3	DYNASTISKE PROBLEMER	32
3.4	OPSUMMERING	33
<u>4</u>	<u>NAAR DU FAAR HAM, VIL DU SAA STEGE ELLER KOGE HAM?</u>	35
4.1	HOLSTEN	35
4.2	HANSESTÆDERNE	40
4.2.1	LÜBECK 1408-1416	40
4.2.2	LANDKRIG OG SØKRIG	41
4.3	OPSUMMERING	45
<u>5</u>	<u>DET STORE UDLAND OG REJSEN HERUDI</u>	47
5.1	KOALITIONER	49
5.2	KORSTOG	50
5.3	KEJSERDOMMENE	53
5.4	OPSUMMERING	57
<u>6</u>	<u>RIDDERE, VORE RAADER OG TROFASTE MÆND</u>	59
6.1	DEN DANSKE ADEL	60
6.1.1	RIGSRÅDET	61
6.1.2	LENSMÆND	64
6.1.3	KRIGSTJENESTE	64
6.2	ERIKS REGERINGSPRAKSIS	66
6.3	OPSUMMERING	70

<u>7</u>	<u>UDI HERRENS NAVN, AMEN! – VÆRDIGE FÆDRE OG HERRER UDI CHRISTO</u>	71
7.1	KIRKEN SOM INSTITUTION	72
7.2	ERIK OG KIRKEN	73
7.2.1	ERIKS KONFLIKTER MED DEN SVENSK KIRKE	75
7.3	FREMTRÆDENDE BISKOPPER PÅ ERIKS TID	78
7.3.1	ÆRKEBISKOP PEDER LYKKE AF LUND	78
7.3.2	BISKOP JOHANNES SKONDELEV AF SLESVIG	79
7.4	PAVESKISMAET	81
7.5	OPSUMMERING	83
<u>8</u>	<u>IKKE FORDI JEG ER FATTIG OG TRÆNGENDE</u>	85
8.1	DET KONGELIGE RETTERTING	86
8.2	ERIKS SKATTEPOLITIK	88
8.3	FORORDNINGEN AF 1396	90
8.4	INDDRAGELSE AF KRONGODS	91
8.5	PANTSÆTTELSE AF KRONENS GODS	94
8.6	SLOTSLOVENE	95
8.7	FORLENING AF KRONENS GODS	98
8.8	OPSUMMERING	99
<u>9</u>	<u>PRIVILEGIER, PROVENU OG PASSAGE GENNEM ØRESUND</u>	101
9.1	BYPOLITIK	102
9.1.1	KØBSTADSPRIVILEGIERNE	103
9.1.2	KØBSTÆDER	107
9.2	HANDELSPOLITIK	109
9.2.1	SKÅNEMÅRKEDET	110
9.2.2	ØRESUNDSTOLDEN	111
9.3	OPSUMMERING	113
<u>10</u>	<u>DISKUSSION</u>	115
	HVOR STAMMEDE ØNSKERNE FRA?	115
	DET BLEV TIL EN LIVSOPGAVE	116
	KILDERNES TAVSHED	117
	FIT FOR FIGHT	119
	SÅLEDES HAVDE HAN IKKE MODTAGET RIGET AF FRU MARGRETHE	120
	THI HAN VAR RIG NOK	121
	DEM SOM LOVER, OG DEM SOM INTET HOLDER	123
<u>11</u>	<u>KONKLUSION</u>	125
<u>12</u>	<u>MIT HÅB STÅR TIL GOTLAND OG TIL HAVET</u>	127
<u>13</u>	<u>SUMMARY</u>	130

14 LITTERATURLISTE

132

PRIMÆR KILDER

132

SEKUNDÆR LITTERATUR

132

Bilag 1 – Nordtyskland

Bilag 2 – Det danske østersøimperium i 1200-tallet

Bilag 3 – De nordiske kongeslægter

Bilag 4 – Abels slægt – hertuger af Sønderjylland

Bilag 5 – Den pommerske hertugslægt

Bilag 6 – Det holstenske fyrstehus

Billedfortegnelse

Forsiden

Kai Hørby – *Gyldendal og Politikens Danmarks historie 5*; København 2002 s. 161

Kapitel 2.1 – Sønderjylland

Esben Albrechtsen – *Danmark-Norge 1380-1814 I*; København 1997 s. 139

Kapitel 9.1.1 – Grafer

Jimmi N. T. Nielsen

Bilag 1

Anders Bøgh – *Sejren i kvindens hånd*; Aarhus 2003 s. 54

Bilag 2

Esben Albrechtsen – *Dansk Udenrigspolitisk Historie I*; København 2006 s. 69

Bilag 3

Esben Albrechtsen – *Danmark-Norge 1380-1814 I*; København 1997 s. 61

Bilag 4

Sanne Povlsgaard

Bilag 5

Sanne Povlsgaard

Bilag 6

Esben Albrechtsen – *Danmark-Norge 1380-1814 I*; København 1997 s. 141

1 DEN NÅDIGE HERRES EVIGE MÅL

I 1382 blev det hertugelige ægtepar Vartislav 7. af Pommern og Marie af Mecklenburg, Valdemar 4. Atterdags datterdatter og Håkon 5.'s tipoldebarn, velsignet med en søn, som de døbte Bugislav.¹ I 1389 blev drengen ført til Danmark af sin far, hvor dronning Margrethe tog både ham og søsteren, Katarina, til sig. Margrethe havde fået anerkendt Bugislav, som den retmæssige arvekonge af Norge, hvor han den 8. september 1389 blev hyldet i Nidaros under navnet Erik.² I januar 1396 blev den pommerske hertugsøn, som nu hed Erik, hyldet til konge af Danmark på Viborg landsting, og et halvt år senere blev han hyldet i Sverige på Mora eng.³

Efter Margrethes død i 1412 fortsatte Erik med den samme indre regeringspraksis på mange områder, men hans måde at angribe anliggenderne på var forskellige fra sin fostermoders. En mulig årsag til dette kan være, at Erik nærrede et dybt ønske om kronens generhvervelse af Sønderjylland. Mangen metode havde før været benyttet i bestræbelserne på dette, så Erik måtte ændre taktik og komme op med en ny indfaldsvinkel til at løse problemet. En anden mulig årsag kan være et ønske fra Erik om at genetablere Østersøimperiet fra Valdemar 2. Sejrs og Erik 6. Menveds regeringsperioder.⁴

Netop disse to ønsker er angivet af en række forskere indenfor perioden, som værende Eriks mål. Esben Albrechtsen skriver i første bind af *Danmark-Norge 1380-1814* om ”kong Eriks brændende ønske om at erhverve Slesvig.”⁵ Kristian Erslev skriver mindre tydeligt i sit værk om Erik: ”Midt under den højtidsfulde Mindefest [Margrethes bisættelse] drejede Kong Eriks Tanker sig først og sidst om det ene store Spørgsmål, som hans afdøde Fostermoder havde efterladt uløst, Genvindelsen af Sønderjylland for den danske Krone. [...] det er hans [Eriks] Pligt at genvinde, hvad en tidligere Konge mulig uretteligt har givet Afkald paa. [...] Han var sejrstolt og fuld af Iver efter at iværksætte de store Planer, han nærrede.”⁶ Endvidere skriver Jerker Rosén i *Den Svenska Historien* bind 2: ”Av allt att döma hade han [Erik] vittsyftande planer att

¹ Se bilag 1, 3 & 5

² H. Barüske, 1997 s. 34; E. Albrechtsen, 1997 s. 95f

³ T. Dahlerup, 2003 s. 12

⁴ Se bilag 2

⁵ E. Albrechtsen, 1997 s. 145

⁶ K. Erslev, 1971 s. 4, 196, 200

*skaffa sitt rike handelsdominansen vid Östersjön. Han främstår som den förste målsmannen för tanken på ett dominium maris Baltici (östersjövälde)."*⁷ Og Heinz Barüske skriver ligeledes i sit værk om Erik af Pommern: *"Und so hatte sie [Margrethe] ihrem Nachfolger einige Problemen hinterlassen, deren Lösung König Erich besonders am Herzen lag, weil er schon damals den Gedanken hatte, sich die Herrschaft über den ganzen Ostseeraum zu verschaffen, das Dominium Maris Baltici unter seine Krone zu bringen."*⁸

Ikke alle forskere er så klare i deres udsagn om Eriks mål og ønsker. Niels Knud Andersen skriver i *Den danske Kirkes Historie* fra 1962: *"For Erik af Pommern, den første Tysker paa Danmarks Trone, blev det en Livsopgave at fuldføre, hvad Valdemar Atterdag og Margrethe her havde begyndt, at genvinde dette gamle danske Land for Kronen."*⁹ Citatet kan forstås på to måder Den første antyder, at generhvervelsen af Sønderjylland ikke fra starten var et mål, Erik havde sat sig. Den anden, at Sønderjyllands generhvervelse ikke var planlagt skulle tage et helt liv. Og Knud E. Korff skriver således om Dominium maris Baltici: *"Om Erik har haft aspirationer om et Dominium maris Baltici lader sig ikke definitivt afgøre ud fra det foreliggende kildemateriale, men der er vægtige indicier, der taler for en sådan tankegang hos kongen."*¹⁰

Som de første citater antyder, havde Erik to mål i sin regeringstid 1) at generhverve Sønderjylland og 2) at få herredømmet over Østersøen. Hvorvidt Erik havde flere mål, vil ikke blive taget op i specialet, men de ovenfor nævnte ønsker/mål vil blive lagt til grund for en undersøgelse af Eriks regeringspraksis. Kan de to mål – generhvervelsen af Sønderjylland og oprettelsen af et Dominium maris Baltici – forklare Eriks måde at handle og regere på?

Dette vil blive besvaret ved at undersøge centrale hændelser og politikker i Eriks regeringsperiode. Iblant disse vil være Eriks krig mod Holsten, forholdet til og krigen mod Hanseforbundet, udenrigspolitikken, udlandsrejsen, forholdet til adelen og gejstligheden, len-, skatte- og handelspolitikken, samt unionens regeringsførelse. Om alle disse forhold og politikker kan forklares på baggrund af de to ønsker, er det, der

⁷ J. Rosén, 1966 s. 165

⁸ H. Barüske, 1997 s. 94

⁹ N. K. Andersen, 1962 s. 217

¹⁰ K. E. Korff, 1996 s. 21

ligger til grund for specialet. I denne sammenhæng er det også interessant at undersøge, hvilken personlighed Erik var, for måske kan dette også bringe lys over hans handlinger.

Specialet er ikke bygget op som et lineært kontinuerligt tidsforløb, men er derimod emneinddelt. Hvert kapitel helliger sig sit emne, som vil blive redegjort for og diskuteret. Dette gøres med henblik på at lave en samlet diskussion for at se, om de forskellige emner har indflydelse på hinanden, så Eriks regeringsperiode fremstår som et større hele. Regeringsperioden er afgrænset til at dække årene 1412 til 1435, dog vil den svenske bondeopstand 1434-36 ikke blive belyst i forbindelse med en konklusion på det ovenstående, men vil blive taget op i perspektivering.

Kapitel 2 forklarer begrebet Sønderjylland, og giver samtidig en kort historie over hertugdømmet og Østersøimperiet. Der er ligeledes en kort gennemgang af Eriks regeringsperiode.

Kapitel 3 beskriver Eriks personlighed, hans ægteskab og arvefølgeproblem. Dette giver et indblik i, hvem Erik var som person, hvilket er interessant i forhold til måden, hvorpå han styrede sine rige.

Kapitel 4 og 5 gør rede for hændelsesforløbet fra omkring 1410 til 1435. Dette er med til at skabe en kontekst for de resterende kapitler, samt give en forståelse af Eriks ihærdige bestræbelser på at nå sine mål.

Kapitlerne 6, 7, 8 og 9 belyser og redegør for de institutionelle forhold, som adel, kirke, finans- og lensvæsen og handel. Disse kapitler går hver især i dybden med, hvorledes Erik førte sin politik indenfor områderne, så det bliver muligt at svare på spørgsmålet om, hvorvidt ønskerne kan forklare Eriks regeringspraksis.

Kapitel 10 er en større diskussion, hvor samtlige ovenstående kapitler bliver sammenføjet i en helhed for at se, om de forskellige områder havde indflydelse på hinanden.

Kapitel 11 er konklusionen, som giver svar på, hvorvidt ønskerne om Sønderjylland og et *Dominium maris Baltici* kan lægges til grund for Eriks regeringspraksis.

Kapitel 12 er en perspektivering, der ser på Eriks valg om at tage til Gotland, og hvorfor han ikke kæmpede for at få magten tilbage.

1.1 HVEM, HVAD OG HVOR ER KVINDERNE HENNE?

Der findes i litteraturen ikke mange biografier over Erik af Pommerns liv og færd. Kun to er det blevet til siden hans død i 1459. Kristian Erslev skrev den første i 1901. Den dækker perioden i Eriks liv fra Margrethes død i 1412 til hans afsættelse i 1439 og Christoffer 3. af Bayerns indsættelse på den danske trone. Den anden er af tyskeren Heinz Barüske og er fra 1997 og markerer dermed 600 året for Eriks kroning som Danmarks konge. Barüskes biografi omhandler perioden fra før Eriks fødsel og frem til hans død. De to biografier har et meget interessant sammenfald, idet Barüskes forord giver en ide om at, han har skrevet biografien med den begrundelse, at han vil gøre op med de hårde domme, som hersker i litteraturen om Erik. Det er med stort set samme begrundelse, at Erslev skrev sin biografi små hundrede år tidligere. Dermed kunne det tyde på, at der ikke er sket meget på forskningsfronten i et helt århundrede. Hvorvidt dette kan være sandt vil der blive set nærmere på i dette afsnit.

De store samlede værker om Eriks liv fra a-å er der i tiden ikke kommet mange af, men Erik indgår i både den ældre og den nyere forskning i et utal af generelle værker som dækker senmiddelalderen. Forskerne har specialiseret sig inden for forskellige nicher i senmiddelalderen, og hvor forskernes perioder dækker årene for Eriks styre, er det her der findes de fornødne oplysninger.

En af de første gange i den danske litteratur, hvor Eriks skæbne er nævnt, er i den danske rimkrønike, som dateres til ca. 1495.¹¹ Versene i rimkrøniken er skrevet i jægform og beretter i store træk om Eriks liv lige fra fødselen i Pommern over hans liv som konge til at slutte af med hans begravelse i Pommern. Krøniken fortæller ikke om Erik, som person, kun, hvilken skæbne han gennemlevede. Herefter blev det stort set kutyme at beskrive Eriks personlighed i de mange beretninger om Eriks skæbne på godt og ondt, som er fulgt lige siden.

K. Erslev skriver i sin biografi, at de efterfølgende beretninger om Erik var meget tilfældige og af tvivlsom værd, og det blev ikke bedre af, at der i det 16. århundrede blev søgt efter erindringer om Erik. Dette skete ved, at der blev kigget i de udenlandske

¹¹ Rim. 2 s. 143f

samlinger. Men lige meget, hvor der blev søgt, var der et åbenlyst had mod den tidligere konge.¹² Da Arild Huitfeldt i 1603 skrev sin *Danmarks Riges Krønike* fremdrog han talrige dokumenter omkring Erik, og fyldte side efter side med faktuelle beretninger om Eriks gerninger. Meget af dette var negativt præget og han endte med at dømme en hård dom over Erik som konge. Med Huitfeldts *Danmarks Riges Krønike* startede en diskussionen om Eriks regeringsstyre, som fortsat er i gang. Huitfeldt skrev blandt andet, at Erik ødelagde det fællesskab i norden, som Margrethe havde skænket ham, og at han havde forsøgt at ændre den fundamentallov, som det danske rige var bygget på, idet han havde forsøgt at få Danmarks status som valgrige ændret til arverige. Huitfeldt mener dermed, at det var med rette, at Erik var blevet afsat.¹³ Ses der på Huitfeldts dom over Erik, så må det huskes, at da Huitfeldt skrev sin Danmarks historie, var Danmark stadig et valgrige, og derfor sås Eriks handling som forræderisk mod det danske fundament.

Hermed var stilen med den hårde dom over Eriks regeringsstyre lagt. Diskussionen om Erik kom herefter til at forlyde, at det var ham som personligt, der skulle holdes til ansvar over den skæbne som overgik Danmark. Dette ses blandt andet i Frederik Barfods¹⁴ *Danmarks historie bind 1* fra 1885, hvori Barfod citere andre forfatteres fremstillinger af Erik og fremhæver deres bedømmelser af ham. Blandt andet citere han Ludvig N. Helveg,¹⁵ for at skrive: ”kong Erik udfældede strags i begyndelsen stor virkelyst og ikke ringe dygtighed [?!], men egentlig føre noget igennem formåede han ikke.”¹⁶ Barfod har sat spørgsmålstejn ved Eriks dygtighed, og han pointerer da også efterfølgende, at han da bestemt ikke kan se, hvori denne dygtighed skulle vise sig. Slutningen af citatet viser da også, at Helveg heller ikke var kommet frem til, at Erik havde de helt store kompetencer som regeringsfører. Endvidere redegør Barfod også for Frederik Hammerichs¹⁷ udlægning af Erik: ”Han [Erik] var født til skillingsfyrste i Pommern, og hans synskreds udvides ikke, fordi han herskede over tre riger”,¹⁸ Barfod konkluderer derpå, at Erik ikke havde forstanden til at drive et rige som det nordiske. Endvidere skrev Hammerich: ”Han [Erik] begyndte på tusind ting, bragte alle vegne

¹² K. Erslev, 1971 s. 432

¹³ A. Huitfeldt, 1977, s. 625; K. Erslev, 1971 s. 432

¹⁴ 1811-1896, historisk forfatter og politiker

¹⁵ 1818-1897, præst og kirkehistoriker

¹⁶ F. Barfod, 1885 s. 334

¹⁷ 1809-1877, teolog og historiker

¹⁸ F. Barfod, 1885 s. 335

den skønneste forvirring til veje og endte midt i sin manddom med en frygtelig livslede.”¹⁹ Sluttelig er Barfod inde på, at Erik havde en ærbødighed for kejseren, som kun kunne komme fra hans barndom, eller nærmere den afkrog hvorfra Erik var kommet, og at det var derfor, Erik gang på gang kaldte kejseren for ”*alles herre og hoved*”.²⁰ Om dette mener Barfod, at Erik som unionens konge burde have holdt sig for god til en sådan underlæggelse. Barfod konkluderer, at Erik dog ikke havde været den usleste konge Danmark havde haft, men at en konge som Erik altid ville bringe et land i ulykke.²¹

Det ses både af de kommentarer, som Barfod bringer ind i diskussionen om Erik, og de citater han fremhæver, at han ikke har et særligt positivt syn på Erik. Han ser ham som kongen, der mistede alt på grund af manglende kompetencer til at drive et rige. Bemærkningen om Eriks forhold til den tyske kejser fremhæver igen Barfods antipati overfor Erik. Tages det i betragtning, at der, da Barfod sad og skrev på sit værk, kun var gået 20 år siden Danmark mistede hele Sønderjylland til Tyskland, så kan forklaringen på hans antipati overfor Erik formentlig findes her, specielt fordi ældre forskning har stemplet Erik som tysker.

Barfods egen dom over Erik er da heller ikke af den positive slags, idet han skriver i sin konklusion, at en konge skulle lede, ordne og styre et rige, og kunne han ikke selv skabe de bedste forhold til dette så måtte kongen finde en, som kunne hjælpe ham i foretagendet. Barfod mener, dog at Erik havde været for åndsfraværende til at ville søge en sådan mand, som kunne have hjulpet ham i regeringsførelsen.²²

Da F. Barfod skrev sin Danmarkshistorie, havde K. Erslev fået udgivet sin biografi om Margrethe og kalmarunionens grundlæggelse i 1882. I denne biografi forholder Erslev sig meget passiv overfor Erik som person. Han beskriver stort set kun, hvor han kom fra, hvorfor han kom, hvem han blev gift med, og hvordan han sammen med Margrethe styrede unionen på trods af, at han var blevet myndig i 1400.²³ Erslev lagde her vejen for, hvordan den efterfølgende forskning kom til at beskæftige sig med Erik.

¹⁹ F. Barfod, 1885 s. 335

²⁰ F. Barfod, 1885 s. 335

²¹ F. Barfod, 1885 s. 335

²² F. Barfod, 1885 s. 426

²³ K. Erslev, 1971a s. 217ff

Der kom et brud i forskertraditionen, hvad angår opfattelsen af Eriks personlighed med Erslevs biografi om Erik som blev udgivet i 1901. Heri har han redegjort for Eriks liv og færden ud fra en kritisk kildeanalyse, og har da også et helt afsnit om Eriks personlighed, hvori også hans ægteskab er inkluderet. Biografien om Erik er skrevet små 20 år efter biografien om Margrethe, og her gør Erslev op med fortidens syn på Erik, idet han her går ind og beskriver Erik som en kompetent mand, hvis håndtering af rigets styrelse har været misforstået. Der var dog enkelte forskere som før Erslev havde taget Erik i forsvar, blandt andet F. H. Jahn, der i sin beretning fra 1835 om Erik fremhæver nogle gode punkter hos ham, men forskningen gik ikke videre i denne retning, og med de stærke nationalistiske følelser i det 19. århundrede, så var der ikke mange blandt forskerne, som havde meget til overs for den første udlænding på Danmarks trone. Og alt imens unionens stifterinde blev prist, så fordømtes Erik for i sin uduelighed at have ødelagt hendes værk.²⁴ I dette kunne lægges, at der i forskningen har været en tradition for at beskrive Erik som tysker, hvilket han ikke var. Erik var slaver, men på hans tid hørte de slaviske lande ind under det tyske kejserrige. A. D. Jørgensen er endnu en af de forskere, som har forsvaret Erik. K. Erslev skriver blandt andet om Jørgensen, at han var en dyb kender af Sønderjyllands historie, og at han stærkt har betonet Eriks fortjeneste og prist hans heroiske kamp for Danmarks ret.²⁵

K. Erslev skriver i sit afsluttende kapitel om Erik, at det nu med hans biografi er mere muligt end før at kunne bedømme Erik både på hans personlighed og hans evner som statsleder. Erslev fortsætter med at skrive, at ”*paa særdeles mange Punkter viser det sig dog klart, at den traditionelle Opfattelse ikke er rigtig, og de ofte gentagne Ord om Eriks Uforstand og Snævre Syn vil vel ikke vise sig mere, endnu mindre Beskyldningen mod ham for at være tysk i Sind og Skind, han, der førte den første aabne Kamp mod Tyskheden indenfor Rigets gamle grænser.*”²⁶ Erslev mener, at det var Eriks skæbnesvangre sidste regeringsår, som har afstedkommet den hårde dom over ham og ikke hans regeringstid som helhed.²⁷ Hermed var Erslev med til at dreje diskussionen i en anden retning.

²⁴ K. Erslev, 1971 s. 432

²⁵ K. Erslev, 1971 s. 433

²⁶ K. Erslev, 1971 s. 433

²⁷ K. Erslev, 1971 s. 433

Nyere forskning om Erik er stort set, som K. Erslev spåede i sin tid, gået bort fra at dømme Erik på den hårde måde, ja faktisk er der ikke mange af forskerne, som siden Erslevs biografi om Erik, har dømt særlig meget i sagen. Bedømmelserne er gået fra tidligere at være begrundet med, at det var Eriks personlige skyld, til at være omstændighederne. Fremgangsmåden for forskningen i nyere tid har været at opstille alle kendsgerninger, tage nogle diskussioner ud fra disse, og derefter ladet det være op til læserne selv at dømme, om tabet af unionen var Eriks personlige skyld. Om det var omstændighederne, der gjorde, at Erik ikke formåede at holde fast i unionen. Set ud fra dette, kan H. Barüske have ret i, at der ikke er sket noget på forskningsfronten, hvad angår den hårde dom over Erik. For snare kan der siges, at den nyere forskning har været meget tilbageholdende i sin dom.

Denne tilbageholdenhed over bedømmelsen af Erik ses blandt andet i Esben Albrechtsens konklusion i *Danmark-Norge 1380-1814*, idet han der skriver: ”*Kong Eriks kongemagt brød sammen under folkelige oprør og konflikt med rigsråderne i Danmark og Sverige, men det er vanskeligt at sige præcist, hvorfor den stærke kongemagt brød sammen. En række faktorer indgår i forklaringen, magtpolitik, økonomiske, nationale og sociale, men hvilken vægt den enkelte skal tillægges i forhold til de andre, kan det være svært at afgøre.*”²⁸ E. Albrechtsen fælder med sine ord ingen dom over Erik som person, men lader det være op til læseren, hvor vægten skal placeres, da han selv finder det svært at afgøre. Som E. Albrechtsen lader også Henrik Lerdam i sin konklusion om Erik i *Riget, Magten og Ære*, det være op til læseren selv at dømme i den sag.²⁹

Kai Hørby og Troels Dahlerup har redegjort for historiens gang i hver deres Danmarkshistorie. De er meget ulig F. Barfod i deres redegørelse af historien om Erik. Forskellen ligger i, at, hvor Barfod dømte Erik og den måde, hvorpå han regerede, går både Hørby og Dahlerup kun ind og giver læseren en kronologisk beskrivelse af slagets gang uden, at de selv kommer med deres holdninger til, hvorfor det går, som det gør. Dette gør, at deres beretninger bliver meget leksikale med oplysninger om tider og steder.

Aksel E. Christensen er heller ikke hårdt dømmende overfor Erik. Han ser omstændighederne omkring Eriks styre, som grunden for den skæbne Danmark undergik i Eriks regeringstid. Han har dog en anden måde at lade dette komme til

²⁸ E. Albrechtsen, 1997 s. 186

²⁹ H. Lerdam, 2001b s. 117

udtryk på end E. Albrechtsen. Christensen skriver, at unionen var skabt om Margrethes person, og at Kalmarmødet skabte det statslige grundlag for en monarkisk nordisk union i Eriks person udi hans levetid. Skønt Erik med omhyggelighed havde studeret lov og ret og brugt dette som grundlag for sit regeringsstyre, så smuldrede den politik, han havde forsøgt at regere efter, og i sidste ende viste adelen sig stærkere end kongemagten. Dette blev Eriks undergang som Danmarks konge.³⁰

Trods det, at der har været et brud med den måde, hvorpå forskningen har set og vurderet Erik og hans tid, og ikke længere tillægger ham som person skylden for den skæbne som overgik Danmark, så er der fortsat en tendens i forskningen til at personliggøre ham – dog gerne med henvisning til K. Erslev.

En anden interessant observation på forskningsfronten er den, at der ikke er mange kvindelige forskere, som bidrager til diskussionen om Erik. En af de få er Vivian Etting, som har beskæftiget sig med Kalmarunionens historie, og derigennem bidraget til diskussionen om Erik. Gennem hendes interesse for Margrethe 1. om hvem hun har udgivet flere værker, er der ligeledes set på Eriks første år som regent. En anden kvindelig forsker er Rikke Agnete Olsen, som blandt andet har skrevet en Danmarkshistorie under titlen *Danmark i verden* i flere bind, hvor i hun beretter om Eriks skæbne. Hun har ligeledes revideret femte bind af Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie i 2002, skrevet af K. Hørby.

Af de øvrige kvindelige forskere i senmiddelalderforskningen har ikke mange af dem forskningsområder, som ligger direkte op af diskussionen om Erik, men befinder sig i periferien. De fleste har specialiseret sig inden for områder, der oftest ligger indenfor samfundsforskning og kvinder i senmiddelalderen.

Som tidligere nævnt, har det, at specialisere sig inden for en bestemt niche i historien, været gældende for senmiddelalderen. Dette gælder ikke kun for de kvindelige forskere men også for de mandlige – og det i stor stil. Der findes et væld af litteratur om Erik, som er at finde i de mere specialiserede værker, så som værker om adelen/rigsrådet, kirken, lensvæsenet, købstadspolitiken etc. Der er i dette speciale brugt en hel del af disse værker, og de vil blive gennemgået under de forskellige kapitler.

³⁰ A. E. Christensen, 1980 s. 261

1.1.1 Kildepræsentation

*”Det hører med til historikerens fornemste opgave at rekonstruere og analysere fortiden med henblik på at vinde ny viden og erkendelse om de historiske epoker på grundlag af eksisterende kilder.”*³¹

Indsigt ind i kildernes verden med alt, hvad der til hører af registraturer, registre, publikationer og arkiver, kan få selv den bedste historiker hylet ud af den, men bare rolig, der er hjælp at hente. Hvert 25. år udgiver Kildeskriftselskabet³² et hæfte, som gør status over dets virksomhed. I 2002 udkom sidst nyeste nummer *Kildeudgivelse og kildeudnyttelse*, som indeholder to artikler til hjælp for middelalderforskeren. Den ene er Per Ingesmans ”På opdagelse i Repertoriet”, den anden er Jens E. Olesens ”Nordens historie i middelalderen og tyske kilder”. Ingesmans artikel giver den uindviede læser en oversigt over forskellene på Regesta (RDHD), Repertoriet (Rep) og Diplomatariet (på dansk DRB), som de vigtigste/bredeste danske kildeudgivelser og -fortegnelser, men nævner dog ikke Scriptorum (SRD). I denne artikel bliver læseren undervist i, hvordan Repertoriet kan benyttes.³³ Og Olesens artikel gennemgår baggrunden for og vigtigheden af de forskellige nationale og tysksprogede kildeudgivelser med hensyn til nordisk middelalder.³⁴

I indledningen til Repertoriets 1. rk. 4. bind angiver K. Erslev, at der forefindes kendskab til omkring 15.000 breve i tidsrummet 1000-1450, heraf omkring 6.650 i perioden 1400-1450.³⁵ Grunden til det store antal breve fra efter 1400 kan vel skyldes udbredelsen af papir i stedet for det dyre pergament, samt en mere aktiv udenrigshandel og -politik.³⁶

De væsentligste kilder til belysning af Eriks regeringsperiode kan findes i *Antislesvigholstenske fragmenter* (Ashf) bd. 14, *Danmarks Riges Breve*, som desværre stopper ved Margrethes død, *Sverges Traktater* (ST), Huitfeldts *Danmarks Riges Krønike*, samt Anna Hudes *Aktstykker vedrørende Erik af Pommerns Afsættelse som*

³¹ J. E. Olesen, 2002 s. 53

³² Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie (grundlagt 1877)

³³ P. Ingesman, 2002 s. 7ff

³⁴ J. E. Olesen, 2002 s. 53ff

³⁵ Rep. 1. rk. 4. bd. s. 3

³⁶ J. E. Olesen, 2002 s. 57

Konge af Danmark.³⁷ Dertil kommer *Diplomatarium Norwegicum* (DN) og *Svenskt Diplomatarium*.³⁸ Desuden er der en del tyske kildesamlinger blandt andet *Hanserecesse* (HR) og forskellige byers og landes diplomatarier/Urkundenbücher. Og dette er blot en oversigt over diplomudgivelser. Der er tillige en del krøniker, som har behandlet Erik, deriblandt *Den danske Rimkrønike* (Rim) fra 1495, *Engelbrechtskrönikan*, som er en del af den større *Karlskrönikan* fra 1452. Også tyske krønikeskrivere har ladet nedfælde ord om kong Erik blandt andet Hermann Korner fra Lübeck i sin *Chronica novella* fra ca. 1435 og Holstenerpræstens krønike fra ca. 1448.³⁹

Specialet tager udgangspunkt i de nordiske diplomer og breve (foruden forskningslitteraturen), men der er også benyttet enkelte tyske dokumenter fra blandt andet *Hanserecesse* og *Deutsche Reichstagsakten* (DR). Krønikerne er ikke benyttet i stor stil. De er kun benyttet til at vise et modbillede til diplomernes beskrivelse af hændelserne eller for at vise noget absurd og humoristisk.

³⁷ *Aktstykker vedrørende Erik af Pommerns Afsættelse som Konge af Danmark*, udg. Anna Hude, København 1897

³⁸ *Svenskt Diplomatarium från och med år 1401*, utg. Carl Silfverstolpe, 1-4, Stockholm 1875-1904

³⁹ *Die Chronica Novella des Hermann Korner im Auftrage der Wedekindschen Preisstiftung für deutsche Geschichte*, hrsgb. Jakob Schwalm, Göttingen 1895; *Holstenerpræstens Krønike: "(Presbyter Bremensis)"*, udg. Anna Hude, København 1903

2 HVAD ER...

Dette afsnit vil definere nogle af de begreber, som bliver benyttet i specielt. Der vil ligeledes være en kort gennemgang af Eriks regeringsperiode, så de individuelle emner, som bliver behandlet i de forskellige kapitler, bliver sat ind i en kontekst, om end meget kort. Samt en beskrivelse af hertugdømmet og østersøimperiet, som de så ud før Erik blev enekonge.

2.1 ... SØNDERJYLLAND

Sønderjylland var navnet på området, som gik fra Kongeåen i nord til Ejderen og Levenzau i syd til forskel fra området nord for Kongeåen,⁴⁰ som blev kaldt Nørrejylland. Allerede omkring år 1000 var Ejderen en fast grænse mellem danerne mod nord og sakserne og slaverne mod syd og øst.⁴¹ De vestlige marskområder var beboet af frisere, og her anvendtes frisisk lov,⁴² i resten af området anvendtes Jyske Lov.⁴³ Friserne blev dog underlagt de feudale magtherrer i området i 1400-tallet.⁴⁴

Sønderjylland var den almindelige betegnelse for landskabet før anden halvdel af 1300-tallet, hvor Slesvig blev synonymt med Sønderjylland. Det samme gjaldt for hertugtitlen, som oprindeligt var hertug af Jylland, men officielt blev til hertug af Slesvig med de holstenske grevers overtagelse af hertugværdigheden omkring 1375.⁴⁵

Fra Albrechtsen, 1997 s. 139

⁴⁰ E. Albrechtsen, 2006 s. 148 billedtekst

⁴¹ B. Poulsen, 2000 s. 396

⁴² P. Enemark, 1997 s. 147

⁴³ T. Fink, 1943 s. 61

⁴⁴ E. Albrechtsen, 2006 s. 148 billedtekst

⁴⁵ H. S. Hansen, 2000 s. 395, 498

Først med Oldenburgerne forsvandt brugen af Jylland og Sønderjylland helt i forbindelse med hertugtitlen.⁴⁶

2.2 ... HERTUGDØMMET

De første spirer til grundlæggelsen af hertugdømmet Sønderjylland rækker tilbage til slutningen af 1000-tallet. Området havde gennem tiden, før hertugdømmets dannelse, været præget af forskellige urolige perioder, som langsomt var aftaget. Disse blussede dog op igen med ægteskabet mellem Svend 2. Estridsens datter, Sigrid, og den kristne venderfyrste Godskalk. Dette gjorde de hedenske bosættere opstand imod, og derfor blev der indsat en militærleder, en jarl, som skulle tage sig af problemerne i og forsvaret af grænseområdet. Hermed var hertugdømmet Sønderjylland dannet. Sønderjylland blev herefter et hertugdømme, som i generationer kom til at tjene som underhold for et medlem af kongehuset, som ikke var udset til kongeværdigheden.⁴⁷

Denne tradition dannede grundlag for, at Valdemar Sejr gav sine sønner, som ikke skulle følge ham på tronen, et grænseområde som underhold. Denne plan var yderligere et forsøg på at skabe en situation for både sønner og rige, som skulle give så få problemer som muligt efter kongens død. De skulle ligeledes give den kommende enehersker nogle trofaste støtter i regeringen af riget. Det skulle dog vise sig, at denne plan var god i teorien, men ikke i praksis.

Valdemar Sejr efterlod sig tre ægte sønner, Erik, Abel og Kristoffer, og to uægte, Niels og Knud. Den ældste søn, Niels fik Halland og Knud fik Blekinge som fyrstelen. Erik skulle arve tronen. Han var blevet kronet i 1232 som sin fars medkonge, og derfor var der ingen strid om, hvem der skulle efterfølge Valdemar. Abel fik Sønderjylland som fyrstelen, mens Kristoffer fik Lolland og Falster.⁴⁸ Dette skabte ingen tilfredshed, idet fyrstelens sønnerne ønskede den samme selvstændighed og magt, som de tyske lensmænd havde. Dette ville have betydet en svækkelse af kongemagten, og fyrstelenene var ikke tiltænkt som autonome territorier, men som underhold.⁴⁹ Mest utilfreds var Abel. Han var i 1237 blevet gift med hertug Adolf 4. af Holstens datter

⁴⁶ P. K. Thorsen, 1927 s. 1027

⁴⁷ T. Fink, 1943 s. 27, 34

⁴⁸ E. Albrechtsen, 2006 s. 98; O. Fenger, 2002 s. 343; T. Fink, 1943 s. 42

⁴⁹ E. Albrechtsen, 2006 s. 98; O. Fenger, 2002 s. 343

Mechthild var i forbindelse med ægteskabet blevet formynder for sine mindreårige svogre, de holstenske grever.⁵⁰

Ikke længe efter Valdemars død opstod der konflikter mellem brødrene. Specielt Erik og Abel kom i stridigheder, som endte ud i en borgerkrig. Kampen mellem de to brødre stod på gennem flere år og endte med, at Erik erobrede en stor del af Sønderjylland. Derpå måtte Abel acceptere nederlaget og indgå fred med sin bror. Freden blev fejret med en stor fest. Efter festen blev Erik overfaldet og dræbt af Abels mænd. Abel blev herefter valgt til konge på Viborg Landsting og kronet i Lund efter at have svoret sig fri for personlig skyld i drabet.⁵¹

Abel⁵² sad kun på tronen i to år, idet han faldt i et slag mod befolkningen i Nordfrisland. Abel havde ikke nået at sværge sin voksne søn, Valdemar, som medkonge inden sin død, idet denne havde opholdt sig i Frankrig i 1250 og var blevet taget til fange på hjemvejen. Han var endnu ikke blevet løsladt ved sin faders død. Denne situation benyttede Valdemar Sejrs yngste søn Christoffer sig af, idet han besteg tronen.⁵³ Da Valdemar Abelsen kom hjem til Danmark efter sin løsladelse i 1253, gjorde han sit arvekrav på den danske trone gældende med støtte fra sine morbrødre, de holstenske grever. Tronen fik han ikke. Han fik til gengæld Sønderjylland som fanelen. Denne løsning fandt de holstenske grever meget fordelagtig, da de dermed fik hertugdømmet som stødpude mellem Holsten og det danske rige.⁵⁴

Valdemar Abelsen døde i 1257 uden at efterlade sig sønner, og Kong Christoffer indtog hertugdømmet som hjemfaldet len. Abels enke, Mechthild, protesterede mod dette da hun havde flere sønner, og det endte i en krig, som Christoffer vandt. Sejren var kort, for Christoffer døde i 1259. Hans søn Erik 5. Klipping var stadig kun et barn, og riget blev derfor forvaltet af enkedronningen, Margrethe Sambiria, som ikke formåede at holde fast i det vundne område. Hun måtte derfor gå i forhandlinger med Mechthild, hvilket endte med, at Mechthilds søn, Erik Abelsen, fik Sønderjylland overdraget i 1259-60.⁵⁵ Hertugdømmet kom dog igen under det danske rige, idet Erik Abelsen ved sin død efterlod sig umyndige børn, som Erik Klipping overtog myndigheden over. Erik

⁵⁰ O. Fenger, 2002 s. 343

⁵¹ O. Fenger, 2002 s. 348; K. Hørby, 2002 s. 99; T. Fink, 1943 s. 43

⁵² Se bilag 4

⁵³ K. Hørby, 2002 s. 99; T. Fink, 1943 s. 43

⁵⁴ E. Albrechtsen, 2006 s. 100; T. Fink, 1943 s. 43

⁵⁵ E. Albrechtsen, 2006 s. 100

Klipping var dog ikke specielt villig til igen at overlade området, da Erik Abelsens søn, Valdemar, var blevet myndig. Denne Valdemar slog sig sammen med stormænd, som var i opposition til kongen, og vandt derved Sønderjylland tilbage i 1283.⁵⁶

Abelslægten sad nu på hertugdømmet frem til Christoffer 2., hvor den daværende hertug igen efterlod sig umyndige børn ved sin død. Christoffer forsøgte som sin far at få formynderskabet over børnene, men han besad ikke længere en stærk kongemagt, så formynderskabet gik til grev Gerhard 3. af Holsten, som formåede at gøre sin nevø Valdemar 5. af Sønderjylland til Valdemar 3. af Danmark. I samme forbindelse forlenede han sig selv med hertugdømmet Sønderjylland. Hertugdømmet forfaldt tilbage til Valdemar 3., da Christoffer 2. igen blev konge af Danmark.⁵⁷

Christoffer endte med at pantsætte hele Danmark, og efter hans død stod det danske rige uden en konge i næsten ti år, hvorefter hans yngste søn Valdemar blev valgt til konge i 1340. Danmarks nye konge, Valdemar 4. Atterdag, blev gift med hertug Valdemar af Sønderjyllands søster, Helvig, hvorved der en tid var sammenhold mellem Sønderjylland og det danske rige. Dette varede dog ikke ved. Da hertug Valdemar døde, havde svogrene bekriget hinanden i flere år. Trods dette valgte hertug Valdemars enke, Richardis, at tage kong Valdemar som sin skytsherre, hvilket gav ham indløsningsret til de pantsatte dele af Sønderjylland, som var i pant hos de holstenske grever. Hertug Valdemars svigerdatter, Kunigunde, fulgte samme eksempel, og valgte ligeledes kong Valdemar som sin skytsherre ved sin mand, Henriks, død. Derved blev kong Valdemars position i Sønderjylland yderlige styrket. Valdemar Atterdag døde midt i forhandlingerne om at få kronens generhvervelse af Sønderjylland i 1375, og hertugdømmet var igen tabt for Danmark.⁵⁸

Det var nu Valdemar Atterdags datter Margrethe som kom på tronen, i sin søn Olufs navn. Efter hun havde fået styrket sin magt i det danske rige, vendte hun sig mod det sønderjyske område. Hun gik i forhandlinger med de holstenske grever, som fik hertugdømmet som len, for dem at besidde og for deres børn efter dem. Hermed havde Margrethe markeret, at Sønderjylland var et len under det danske rige. For en tid blev

⁵⁶ T. Fink, 1943 s. 45

⁵⁷ E. Albrechtsen, 2006 s. 101ff; T. Fink, 1943 s. 47ff

⁵⁸ K. Hørby, 2002 s. 273; T. Fink, 1943 s. 50

forholdet til Sønderjylland nedprioriteret fra den danske kongemagts side, men ikke glemt.⁵⁹

2.3 ... DOMINIUM MARIS BALTICI

Det er ikke ukendt for konger af Danmark at råde over et større territorium end det vi i dag kender som kongeriget Danmark. I tusind år har danske konger regeret i forskellige dele af verden – fra Danelagen i England og det nordlige Estland, over Guldkysten i Afrika og Trankebar i Indien, til de Vestindiske Øer, Grønland og øgrupperne i Nordsøen. Vikingekongerne erobrede sig til et ikke ubetydeligt imperium med udgangspunkt i Nordsøen, og med tabet af dette begyndte de danske middelalderkonger at fokusere på Østersøen.

Sven Estridsens sønner (1074-1134) underlagde sig abodritterne, slaverne og venderne ved den nordvestlige Østersø, men blev samtidig selv til vasaller af den tyske kejser på grund af politiske stridigheder internt i den danske kongefamilie. Det blev til en total underlæggelse under Sven, Knud og Valdemars indbyrdes strid om kongemagten (1146-1157). Kejseren gik ind og valgte Sven til konge og forlenede de to andre prætendenter med danske landskaber (Valdemar fik Sønderjylland, som ligeledes havde tilhørt faderen, Knud Lavard, søn af Erik 1. Ejegod). Efter Valdemar den Stores overtagelse af tronen valgte de pommerske fyrster den danske konge som herre, og i 1187 begyndte Knud 6., Valdemars søn, at kalde sig 'de venders konge'. Broderen Valdemar Sejv erobrede Holsten og det nordlige Estland. Han mistede dog sine nordtyske besiddelser i 1220'erne som følge af tilfangetagelse.⁶⁰

Erobring af og herredømme over (frie) nordtyske landskaber og fyrstedømmer, som strakte sig fra Holsten til Estland kun afbrudt af den Tyske Orden i Preussen og Livland, var mulig. Magten svandt ind hos den tyske kejser og de stærke nordtyske fyrster. Den danske konges gode forhold til paven var ligeledes med til at styrke den danske kongemagt overfor resten af Europa.

Missionering og korstog spillede en stor rolle omkring danske kongers østersøpolitik fra midten af 1000-tallet og middelalderen ud. Kolonisering blev ikke videre brugt, som det var tilfældet i Nordsøen. Det handlede nu om omvendelse af hedninge og kontrol

⁵⁹ E. Albrechtsen, 2006 s. 149; K. Hørby, 2002 s. 290; E. Albrechtsen, 1997 s. 141

⁶⁰ E. Albrechtsen, 2006 s. 63, 72f, 80, 84ff; M. Bregnsbo, 2004 s. 54ff, 60, 63, 65, 68f

over jorden. Til dette behøvedes blot nogle gejstlige og en kongetro person til at lede området og dets befolkning. Kongerne var med fra starten, da paven indkaldte til det første korstog hvor Jerusalem i 1099 blev erobret af de kristne korstogsriddere. Paven opfordrede til korstog i østersøområdet i 1147, og to på hinanden efterfølgende paver bekræftede kejserens Gyldne Bulle af 1214, som gjorde al land nord for Elben til en del af Danmarks rige. Det blev ligeledes bekræftet af paven, at al dansk erobret land i Estland tilhørte Danmarks konge og ikke riget, hvilket har gjort den danske konges indtægter fem gange større end den tyske kejsers.⁶¹

Efter Valdemar Sejrs død gik imperiet i opløsning. Hansestæderne oprettedes og indtog en dominerende position i handlen på Østersøen. 50 år senere havde Erik Menved dog indtaget sin oldefars position som herre og beskytter over de tidligere danske områder i Nordtyskland, og kejseren genbekræftede den Gyldne Bulle i 1304. Men ved Christoffer 2.'s indsættelse som konge gik ikke blot de erobrede territorier tabt for kronen – hele Danmark blev pantsat, og det til de tidligere vasaller i Holsten. Ved Valdemar Atterdags tiltrædelse som konge blev Danmark hurtigt underlagt kronen igen. Han fik ligeledes underlagt sig det svenske Øland og det omstridte Gotland. Valdemar var godt på vej til at skabe sig et nyt imperium ved sin død i 1375.⁶²

Eriks ønske om et *Dominium maris Baltici* er altså ikke taget ud af den blå luft. Danske konger havde været herrer over enorme områder både i Nordsøen og Østersøen op gennem middelalderen, og skønt Erik selv var herre i et stort imperium, kan det fuldt ud forstås, at han ligeledes ønskede kontrol med til Østersøen, da handlen i denne region var særdeles lukrativ.

2.4 ... DE KORTE LINJER OVER ERIK AF POMMERN 1412-1435

Efter Margrethes død i 1412 startede Erik med den helt store købstadspolitik og udstedte 21 købstadsprivilegiebreve i løbet af de første tre år, hvilket var til stor skade og irritation for de hanseatiske købmænds handel.

Margrethe havde først og fremmest koncentreret sig om at konsolidere kongemagten, specielt ved at forbedre finanserne gennem adelige og gejstlige godsreduktioner i

⁶¹ E. Albrechtsen, 2006 s. 57, 63, 67, 74f, 77, 86; M. Bregnsbo, 2004 s. 48ff, 53, 66, 75

⁶² E. Albrechtsen, 2006 s. 93ff, 108ff, 118; M. Bregnsbo, 2004 s. 84f, 88ff

rigerne.⁶³ Kirken var en uafhængig institution, som besatte sine egne embeder, men Margrethe formåede at gøre dette til den rene illusion gennem sit nære samarbejde med paven i Rom, som godkendte Margrethes ret til at nominere biskopper i norden.⁶⁴ Erik fortsatte disse tiltag, da han overtog styringen af unionen. Han standsede dog godsreduktionerne for at formilde adelen, men han fortsatte med at nominere personer til de kirkelige embeder. I 1415 sendte Erik to sønderjyske biskopper til konciliet i Konstanz, hvor skismaet med de tre paver kom til ophør. Desuden blev den tjekkiske præste- og landsfader, Jan Hus, brændt på bålet for kætteri, hvilket startede et oprør i Bøhmen, som blev slået ned i slutningen af 1430'erne.⁶⁵

Eriks udenrigspolitik var anderledes fra Margrethes. Hun havde ikke ført en ekspansiv udenrigspolitik eller indgået faste alliancer. Hendes mål havde været indre og ydre fred.⁶⁶ Erik derimod ønskede at skabe et imperium strækkende sig fra floden Neva i Rusland med kontrol over begge bredder, Finland og Estland, over Pommern, igennem Øresund og videre forbi Bergen til Island og Grønland. Dette skulle være et handelsimperium uden lige med udstrakt bestemmelsesret i Østersøen. Til dette formål indgik Erik i flere alliancer i sin regeringsperiode. Han foretog ligeledes en to år lang udlandsrejse for at styrke sit internationale omdømme. Som sin oldefar, Valdemar Atterdag, tog han på pilgrimsfærd til Jerusalem.⁶⁷

I 1413 indbragte han sagen om retten til Sønderjylland for danehoffet, fik medhold og erklærede holstenerne krig i 1416. I 1424 fik han kejserens dom på dette.⁶⁸ Erik tabte dog den efterfølgende krig og var tvunget til at indgå fred i 1435 med både holstenerne og hanseaterne.

⁶³ J. Rosén, 1966 s. 141

⁶⁴ J. Rosén, 1966 s. 140ff

⁶⁵ J. M. Jensen, 2007 s. 59ff

⁶⁶ E. Albrechtsen, 1997 s. 136

⁶⁷ J. M. Jensen, 2007 s. 61; T. Dahlerup, 2003 s. 59ff

⁶⁸ E. Albrechtsen, 2006 s. 151f

3 WY ERIC, METH GUTHS NATHE DANMARCS, SWERIGHES, NORGHES, WENDES OC GOTES KONUNG OC HERTUCH UDI POMEREN

Titlen er Eriks benævnelse i publicatio på de fleste af hans officielle breve.

Forskerne har gennem tiden givet deres udlægninger af, hvem Erik var som person og regent. Erik er en af de få konger, hvor forskerne har en tendens til at skulle redegøre for, hvordan dennes personlighed var. Måske kommer dette af, at Erik var den første udenlandske konge på den danske trone. Der ses, som redegjort for i forskningsoversigten, at der var et tydeligt brud i opfattelsen af Erik med Kristian Erslevs biografi fra 1901.

Dette kapitel vil omhandle Eriks personlighed, ægteskabet med Philippa, samt de dynastiske problemer, som ægteskabet viste sig at medføre.

Den grundlæggende litteratur til dette kapitel er K. Erslevs biografi om Erik samt L. Daaes artikel i norsk *Historisk Tidsskrift* fra 1880 ”Erik af Pommerns, Danmarks, Sveriges og Norges Konges, Giftermaal med Philippa, Prinsesse af England.”

3.1 ERIKS PERSONLIGHED

”[Erik havde] *et skønt Legeme, guldgult Haar, rødmusset Ansigt og en lang og smal Hals. Han bar ejendommelige Klæder, thi han dækkede sin Hals med et Linnedtørklæde, som var fasthæftet med et gyldent Spænde. Alene, uden hjælp og uden at berøre Stigbøjlerne sprang han op paa sin Hest, og drog alle Kvinder, især Kejserinden, til sig med Elskovs Længsel.*”⁶⁹ Dette citat er et af de mest brugte, når det kommer til belysningen af Eriks udseende og personlighed. Citatet kommer fra Eneas Silvius Piccolominis, den senere pave Pius II's, værk om samtidens navnkundige mænd.⁷⁰ Det vides ikke om Eneas nogensinde mødte Erik, idet han først besøgte Tyskland flere år efter Erik havde gjort sin udlandsrejse. Det skulle eftersigende være

⁶⁹ SRS III, 1 s. 325f (gengivet i K. Erslev, 1971 s. 187)

⁷⁰ K. Erslev, 1971 s. 187

Eriks optræden ved den polske dronnings kroning i Krakow i forbindelse med hans besøg hos det tyske kejserhof i 1424, der skulle være gengivet i Eneas' værk.⁷¹

En anden kilde, som også fortæller om Eriks personlighed, er fra rejsen til Venedig, hvor han beskrives i Antonio Morosinis krønike: ”*Det skal bemærkes at nævnte herre konge og fyrste var mellem 35 og 38 aar, retskaffen, nedladende og fredsæl, rundhaandet og højsindet af sindelag, paa ingen maade pragtsyg, berømmelig og god katolik gjorde han stadig megen pønitenz i sit indre og ydmygede sig af fuld overbevisning; han spiste ikke kjød, og sover uden seng og bærer pønitenzdragt paa den bare krop, og lever af fed (sic) mad, faster stadig og øver sig i enhver dyd for med al taalmodighed at erhverve sig den evige ære i det saglige rige heroventil, Christus styrke ham nu og altid heri. Ericus etc.*”⁷²

Som det ses ud fra begge citater, så var Erik i deres øjne en bemærkelsesværdig mand. I det første høres der om hans udseende, men det interessante er, at han lyder til i citatet at være en meget dygtig rytterske og kvindebedårer. Dette er ikke, hvad der ses i det andet citat. Her er det mere Eriks væremåde, som bliver fremhævet. Et ord, som springer i øjnene, er ordet ”nedladende”, da der ingen sammenhæng er mellem dette ord og de andre, som er en lovprisning af den nordiske konge. Så spørgsmålet er, hvordan dette ord skal opfattes. Var Erik nedladende over for andre eller sig selv? I den sammenhæng, hvori ordet indgår, så kunne det tyde på, at det er overfor sig selv, og dermed er ordet ydmyg mere dækkende end nedladende. Forklaringen findes i den danske oversættelse af Ove Vangensten i *Danske Magazin*. Det italienske ord *umele*, er her oversat til nedladende, men det betyder ydmyg. Dermed giver citatet en ensidig positiv bedømmelse af Erik, som det også er gældende for det første citat.

At Erik også havde andre sider, ses ifølge K. Erslev i de hanseatiske indberetninger. Her var billedet af Erik ikke en elskværdig person, med charme og ydmyghed, tværtimod var han meget pirrelig og opfarende. Han havde et heftigt sind, og var ikke vandt til at lægge bånd på sig selv. Eriks hidsighed tog let magten fra ham, og ofte måtte hans fyrstelige frænder eller hans eget rigsråd lægge sig imellem.⁷³ Hidsigheden ses i nogle af de udtalelser, Erik er kommet med, som i forbindelse med anholdelsen af 400 lybske

⁷¹ T. Dahlerup, 2003 s. 58; K. Erslev, 1971 s. 187f; W. Mollerup, 1882 s. 731f

⁷² DM 6. rk bd. 1 s. 82f

⁷³ K. Erslev, 1971 s. 189

handlende på Skånemarkedet. Anholdelsen fandt sted, fordi den lybske delegation i Konstanz var kommet med nogle bemærkninger, som Erik fandt forargelige. Under de efterfølgende forhandlinger løb Eriks temperament af med ham, og han ytrede: ”*Hellere end at være herre på denne måde ville han passe lokummerne for en stormand.*”⁷⁴ Ligeledes var et af klagepunkterne i rigsrådets opsigelse af Erik, at han skulle have modtaget en pavelig budbringer med stor hån og slået ham, så han blødte fra næse og mund. Derpå skulle Erik have tvunget ham til at opæde brevet, hvilket budbringeren dog ikke kunne, hvorpå han blev smidt i tårnet.⁷⁵

Et tredje eksempel er i en forhandlingsposition med hanseatiske gesandter, hvor de udtrykte utilfredshed med de privilegier, de havde fået, hvortil Erik brølede af: Hvad ville eftertiden ikke sige om ham, hvis han ikke sørgede for et øget toldudbytte, for ”*han havde tre riger og kunne besegle, hvad han ville, thi han var rig nok!*”⁷⁶ Et fjerde eksempel er ”*Idhrer jaherra wil jak ej wara!*”,⁷⁷ som Erik ytrede under forhandlingerne vedrørende sin unionsstyrelse med det svenske rigsråd i 1435. Som det ses ud fra disse eksempler, havde Erik svært ved ikke at lade sit temperament komme til udtryk.

At Erik skulle have været ferm på en hest, ses af citatet fra Eneas, hvor Erik eftersigende skulle være sprunget på sin hest uden hjælp og uden brug af stigebøjle. Den fermhed sås aldrig under Eriks krigsførelse – for Erik trådte aldrig personligt frem på slagmarken – han var måske nok ved kampstedet, men han holdt sig i baggrunden. Dermed var han meget ulig sine fjender, som gerne selv red forrest i kampene. Dette gjaldt også de holstenske grever, hvoraf flere døde i kamp. Erik er da også i forskningen, ifølge K. Erslev, blevet kaldt fej af denne årsag, da det ikke var, hvad der forventedes af Danmarks konger.⁷⁸ Det fortælles endda, at under hanseaternes angreb på København i 1428 var det Philippa, som måtte stå frem for tropperne og opmuntre dem til modig kamp, mens Erik forholdt sig stille i Sorø.⁷⁹

Nej, Erik var ikke en kriger. Han var dog en handlingens mand, specielt når det drejede sig om at føre retssager. Han havde mange planer, da han blev enehersker efter

⁷⁴ M. Venge, 2004 s. 177

⁷⁵ AEPA 4 § 15; A. Huitfeldt, 1977, s. 638

⁷⁶ M. Venge, 1987 s. 85

⁷⁷ K. Erslev, 1971 s. 355

⁷⁸ K. Erslev, 1971 s. 187f

⁷⁹ K. Erslev, 1971 s. 187

Margrethes død, og i modsætning til hende, så gik han ikke frem med list, men vedkendte sig åbent sine planer.⁸⁰ Han har trængt dybt ind i de sager, som har interesseret ham, og han har været meget grundig i sine forberedelser til sine retssager. Det var naturligvis ikke ham selv, som stod for alle forberedelserne, men han trådte gerne selv frem på talerstolen for at fremlægge kongemagtens synspunkter. K. Erslev mener at Erik gerne stod frem, fordi han godt kunne lide at høre sig selv tale.⁸¹ Erik søgte gerne sine rigsråders råd, hvilket han ikke at han var forpligtet til, idet han ikke havde underskrevet en håndfæstning. Han fulgte gerne deres råd, når han fandt det politisk klogt i forbindelse med retssagerne.⁸²

Som set ud af dette afsnits første citat, så var Erik eftersigende også en kvindebedærer. Dette ses ligeledes i en fortælling fra 1437, hvor Erik besøgte Danzig. Eriks besøg måtte have givet byen håb om begunstigelser i Norden, for der blev straks udvekslet gesandter mellem parterne. Kvinderne i byen sendte Erik et indtagende takkebrev, hvori de lovede ham et bedre traktement, når han kom tilbage. De bad ham beskytte deres mænd, der søgte hans rige for handlens skyld og ønskede ham så mange tusind lykkelige år, som de alle tilsammen havde hår på hovedet.⁸³

En gammel krønike fortæller om Erik, at han skulle have lagt den allergroveste ægteskabelige utroskab for dagen, idet han ”*dreven af sin umaadelige Lidenskab krænkede mangfoldige Adelsmænds fruere.*”⁸⁴ Det er dog tvivlsomt, at denne beretning om Erik kan være sand, idet der ikke er andre kilder, som siger noget tilsvarende. Hvis dette var korrekt så burde der lægge mange lignende kilder, idet Erik blev afsat som unionskonge, og ikke var særlig vellidt. Der kan da også kun gives L. Daae ret, når han skriver, at hvis denne beretning om Erik skulle være rigtig, så ville han have mistet sine riger langt før han gjorde. Det var jo mod adelen, som denne beskyldning antyder.⁸⁵ Den eneste elskerinde, som nævnes i forbindelse med Erik, er Philippas hofdame Cecilia, og de skulle først være fundet sammen efter Philippas død.⁸⁶ K. Erslev skriver

⁸⁰ K. Erslev, 1971 s. 194

⁸¹ K. Erslev, 1971 s. 188

⁸² A. E. Christensen, 1980 s. 189

⁸³ K. Hørby, 1980 s. 167

⁸⁴ SRD. V s. 534 (gengivet i L. Daae, 1880 s. 367f)

⁸⁵ L. Daae, 1880 s. 368

⁸⁶ K. Erslev, 1971 s. 192; L. Daae, 1880, s. 369

endvidere i sin biografi om Erik, at Cecilia var kongen tro, og at hun trods hans afsættelse stod ham bi og tog med ham til Gotland.⁸⁷

Nyere tids forskning har da også givet dets udlæg af, hvordan Eriks personlighed var, samt hvordan han styrede sine riger. Disse udlægninger adskiller sig fra kilderne ved at være tosidet. I mange af disse får læseren både den elskværdige side samt den opfarende. Et ord, som går meget igen i disse personredegørelser, er rethaverisk. Et eksempel er Niels Knud Andersen, som skriver: ”*Efter Dronning Margrethes Død var Erik Enehersker over de forenede nordiske Riger. Han var nu 30 Aar gammel, smuk og vindende af Ydre og dertil velbegavet og energisk. Han havde høje Tanker om Unionskongens Myndighed og Opgaver, men til forskel fra sin Fostermoders forsigtige Opportunitetspolitik var han usmidig, stejl og rethaverisk, undertiden opfarende og ubehersket*”.⁸⁸ Et lignende eksempel findes hos Esben Albrechtsen, hvor han beskriver Erik således: ”*Han var en åben natur, impulsiv og hidsig, stejl og rethaverisk til det udfordrende. [...] Kong Erik stræbte højt og optrådte energisk...*”⁸⁹ Ingen kilder fra Eriks samtid, beskriver ham som rethaverisk. Dette prædikat er kommet til gennem forskningens gennemgang af hans mange gerninger og udtalelser. Denne side af Erik skinner tydeligt igennem i hans personlighed og lægger til grund for hans evige tro på, at han med retten på sin side i sidste ende ville sejre.

Som afslutning på dette afsnit om Eriks personlighed er det meget passende at citere K. Erslevs konklusion på biografien om Erik. Han skriver: ”*Kong Erik var en tragisk Skikkelse, men han var ikke nogen ringe mand. Med en anden Karakter, med en blødere og smidigere Personlighed, vilde Erik ikke have sat sig saa store Maal, med Sprængningen af Unionen havde det trukket længere ud, og Modstanden mod det kraftige Kongedømme havde antaget mildere Former. Saaledes som Erik var, skarpkantet og haard, skete Bruddet hurtigt og voldsomt, og det knuste Erik selv. Eftertiden bør i alt fald anerkende, at han i store Grundspørgsmål viste sine Efterfølgere paa Danmarks Trone den rette vej.*”⁹⁰

⁸⁷ K. Erslev, 1971 s. 192

⁸⁸ N. K. Andersen, 1962 s. 217

⁸⁹ E. Albrechtsen, 1997 s. 145

⁹⁰ K. Erslev, 1971 s. 435f

3.2 ERIKS ÆGTESKAB MED PHILIPPA

Margrethe havde planer om et dobbelt ægteskab for sine fosterbørn. Hun havde udset sig Henrik 4.'s yngste datter Philippa til Erik og prinsen af Wales til Eriks søster Katarina. Det gik dog ikke helt, som hun havde ønsket. Erik fik Philippa, men for Katarina opstod der komplikationer, idet man i England ikke helt kunne gennemskue, hvordan Norden var sammensat, og det fik indflydelse på Henrik 4.'s beslutning angående hans tronarvings ægteskab. Henrik 4. var i tvivl om Norges relation til Danmark og Eriks forhold dertil. Fra engelsk side blev det opfattet, at Eriks ret til Norge ville forsvinde ved Margrethes død, hvorimod han var sikret på livstid i både Danmark og Sverige.⁹¹ Dette beviser virkelig, at Norden var et kompliceret rige. Når man ser på hvor Erik var mest sikker på sit regeringsgrundlag, var det netop Norge. Dette rige havde han arvet. I Danmark og Sverige var han valgt af rigsrådene. Vivian Etting er inde på noget lignende i hendes værk om Margrethe, hvor hun redegør for rigsrådernes uvillighed ved at indgå en sådan ægteskabsaftale mellem Katharine og den unge prins Henrik. I det tilfælde, at Erik skulle gå hen og dø, inden han fik en arving, så ønskede Henrik 4., at et af Katarinas børn skulle arve rigerne. Dette betød, at også Danmark og Sverige skulle overgå til arvemonarkier, så man fra engelsk side kunne sikre sig indflydelse på den nordiske politik.⁹² Ægteskabet blev ikke til noget, men om afvisningen kom fra engelsk side, eller om Margrethe sagde fra af frygt for, at englænderne kunne ende op med de nordiske riger, vides ikke. Katarina blev i stedet gift med den tyske kong Ruprechts yngste søn Johan, hertug af Bayern og pfalzgreve ved Rhinen.⁹³

Margrethe havde modtaget gesandter fra kong Ruprecht, der anholdte om Katarinas hånd på hertug Johans vegne. Det var i denne forbindelse muligt fra dansk side at presse det tyske medgiftskrav i bund, og hertug Johan måtte tillige selv rejse til Danmark, hvor han i august 1407 blev viet til Katarina i Ribe.⁹⁴

Bag begge giftermål lå overvejelser om de mulige politiske fordele. Ifølge E. Albrechtsen så har forbindelsen til England været knyttet til forestillingen om, at her kunne kongemagten finde støtter imod hanseaterne, med hvem englænderne selv var i

⁹¹ A. E. Christensen, 1980 s. 180f

⁹² V. Etting, 1997 s. 169ff

⁹³ V. Etting, 1997 s. 174

⁹⁴ T. Dahlerup, 2003 s. 45

konkurrence med i Bergen og i Østersøen. Katarinas ægteskab gav sydtyske forbindelser som modvægt til fyrster og stæder i Nordtyskland.⁹⁵

Prinsesse Philippa var yngste datter af den engelske kong Henrik 4. og Maria Bohun. Hun var født i 1393 og i 1406 blev hun ført til Skåne, hvor hun 26. oktober samme år blev viet til Erik, men først kronet efter Margrethes død. Her startede hun sit liv som dronning kun 13 år gammel.

Henrik 4. samt tre sønner ledsagede Philippa til Englands kyst, hvorfra der var forbindelse med norden. Afskeden mellem Philippa og hendes familie tog ni dage, hvorefter Philippa startede sin rejse til ærkebispegården i Lund, hvor Brylluppet mellem hende og Erik skulle stå.⁹⁶ Som nævnt var Philippa kun 13 år gammel, da brylluppet fandt sted, og til trods for at Margrethe selv havde været yngre, da hun stod brud, så opfattedes Philippa ikke som rede til ægteskab. Hun skulle først opdrages i de nordiske forhold og lære dets sprog.⁹⁷

Philippa var 19 år gammel, da Erik blev enehersker, og i hans første år omtales hun meget lidt i kilderne. I 1420 ændres dette billede, da der dette år blev truffet beslutninger om hendes livsgeding. I denne forbindelse blev hun bundet til Eriks ønske om fætteren Bugislavs⁹⁸ designation som tronfølger, idet hun i livsgedingen gik med til at blive formynder for denne i tilfælde af Eriks død.⁹⁹

Philippa fik herefter en mere fremtræden rolle i politikken, idet hun under Eriks udenlandsrejse fra 1423-25 fik overdraget styret af rigerne. I denne periode udrustede hun blandt andet flåden, mindskede skatterne, hun sluttede en overenskomst med hansestæderne i oktober 1424 og slog en ny mønt.¹⁰⁰ Efter Eriks hjemkomst fortsatte hun med at være en del af styret.

Ægteskabet mellem Erik og Philippa forblev barnløst, men der fortælles i et gammelt sagn, at Erik havde været Philippa en rå og brutal herre. Han skulle have mishandlet hende efter nederlaget ved Stralsund i 1429, mens hun var frugtsommelig, og dermed

⁹⁵ E. Albrechtsen, 2006 s. 138; E. Albrechtsen, 1997 s. 137f

⁹⁶ L. Daae, 1880 s. 362f

⁹⁷ L. Daae, 1880 s. 366

⁹⁸ Se bilag 5

⁹⁹ A. Huitfeldt, 1977 s. 295; K. Erslev, 1971 s. 190

¹⁰⁰ T. Dahlerup, 2003 s. 62f; F. Barfod, 1885 s. 372

fremskyndet hendes død. Dette skulle også være årsagen til, at hun søgte ly i Vadstena kloster, hvor hun døde.¹⁰¹ Der er dog ingen kilder på, at dette gamle sagn skulle være sandt.

Her ses et af de steder, hvor Erik ikke blev dømt hårdt af Frederik Barfod. Denne skriver, at det nærmere var sorgen over nederlaget ved Stralsund og de mange døde, som Philippa påtog sig skylden for, der var med til at fremskynde hendes død, end det skulle have været Eriks brutale mishandling af hende.¹⁰² Der ses da heller ikke af forskningen i nyere tid, at nogle har viderebragt dette rygte.

Philippa tilbragte hovedsagligt sit liv som dronning i Danmark og til dels i Sverige. Det vides ikke om hun nogensinde besøgte Norge. Hun døde knap 37 år gammel under et besøg i Vadstena kloster 5. januar 1430 og blev begravet i det kapel, som hun selv havde anlagt for den hellige Anna.¹⁰³ Philippas død var et stort tab for Erik, og han rejste selv til Vadstena, hvor han holdt en overdådig begravelse til hendes minde.¹⁰⁴

3.3 DYNASTISKE PROBLEMER

Ægteskabet mellem Erik og Philippa forblev, som tidligere skrevet, desværre barnløst, hvorfor Erik begyndte at se sig om efter en arving, som Margrethe i sin tid havde gjort. Hans valg faldt på den yngre fætter, Bugislav.¹⁰⁵ Fremgangsmåden, som Erik benyttede, var at indsætte fætteren som subsidiær indehaver af slotslovene for at sikre ham anerkendelse i de tre rigers råd. Udover dette ses Eriks plan også gennem flere breve til adelsmænd, hvori Bugislav nævnes som arvtageren i tilfælde af, at Erik ikke selv efterlod sig børn. Et tredje sted er i ændringen af dronning Philippas livsgeding i 1420.¹⁰⁶ To dokumenter vedrørende denne ændring viser, at den pommerske succession har været en fast og officiel ordning, som i 1420 var anerkendt af det danske rigsråd og ikke længe herefter kendt af det svenske.¹⁰⁷ Successionsplanen knyttede sig til den norske arvefølgeordning fra 1389 og til bestemmelserne i kroningsbrevet af 1397 om

¹⁰¹ L. Daae, 1880 s. 367

¹⁰² F. Barfod, 1885 s. 375f

¹⁰³ L. Daae, 1880 s. 369

¹⁰⁴ K. Erslev, 1971 s. 191

¹⁰⁵ K. Hørby, 1980 s. 159

¹⁰⁶ A. Huitfeldt, 1977 s. 295

¹⁰⁷ A. E. Christensen, 1980 s. 186

designation af en fremtidig konge via slotslovene.¹⁰⁸ Dokumenterne af 1420 er ikke medbeseglet af nogen svenske eller norske rigsråder, hvilket ifølge A. E. Christensen kunne tyde på, at der her ikke har været vilje til at anerkende tronarvingen. Erik gjorde jo som sådan ikke noget forkert, ifølge den norske arvelov og kroningsbrevet, idet fætteren var den nærmeste arving, hvis man så bort fra Eriks søster og hendes tyske slægtninge.¹⁰⁹ Eriks sidste gerning inden han forlod Danmark for altid, var da også i trods at indsætte flere af sine pommerske slægtninge rundt om på sin slotslen. Dette var med til, at det danske rigsråd endte med at opsigte Erik deres tjeneste med beskyldning om, at han havde indsat fremmede herrer på slotslenene og dermed brudt den ed, han havde svoret at opholde for Danmarks gamle ret og frihed.¹¹⁰

3.4 OPSUMMERING

De mange udtalelser både om og af Erik har givet et klart billede af en ilter mand, som, når det var krævet af ham eller han selv fandt det klogt kunne være meget charmerende. Samtidig med dette var han en grundig mand, som i sine vigtigste affærer satte sig grundigt ind i disse, så han selv kunne stå frem og argumentere for sin sag. Han troede fuldt og helt på, at retten ville sejre for ham, og han valgte oftest denne vej til at løse sine konflikter. Erik havde et temperament, som tit viste sig, hvis tingene ikke udrettede sig efter hans ønsker. Dette viste sig under forhandlinger og pressede situationer. Dog var han ikke en krigerisk mand.

Erik var, som skrevet, også charmerende, men der er dog ingen grund til at tro, at han havde været den store kvindebedårer. Kilderne, der efter signe skulle henvise til dette, er da heller ikke videre troværdige. Ægteskabet med Philippa tegner et billede af en konge som værdsatte sin kone. Han overlod rigets styrelse til hende under sin udlandsrejse og bibeholdt hende i regeringsstyret efter sin hjemkomst.

Efter hendes død, viser han da også med hans tiltag vedrørende hendes begravelse, at hun har betydet meget for ham. Deres barnløse ægteskab fik konsekvenser for Erik, idet han dermed så sig tvunget til at finde sig en arving.

¹⁰⁸ J. E. Olesen, 1998 s. 68, A. E. Christensen, 1980 s. 184ff

¹⁰⁹ A. E. Christensen, 1980 s. 187

¹¹⁰ E. Albrechtsen, 1997 s. 186

Ægteskabet mellem Erik og Philippa, samt ægteskabet mellem Katarina og Johan kan tyde på, at ønskerne om både et *Dominium maris Baltici* og generhvervelsen af Sønderjylland eksisterede også før Erik blev enekonge.

4 NAAR DU FAAR HAM, VIL DU SAA STEGE ELLER KOGE HAM?

Titlen er et citat fra K. Erslev, der skriver om, hvorledes kong Erik svarede en af sine mænd, som under belejringen af Gottorp erklærede sin konge, at han ville bringe grev Henrik til ham. Udsagnet kan dog ikke være korrekt, idet grev Henrik ikke befandt sig på Gottorp slot under belejringen.¹¹¹

Dette afsnit omhandler Eriks forhold til Holsten og Hanseforbundet med udgangspunkt i krigen om Sønderjylland. Hele Eriks forhold til Holsten var baseret på striden om retten til Sønderjylland, men forholdet til hansestæderne var mangesidig, og her ses der kun på deres rolle som mæglere og modstandere i krigen.

Beskrivelsen af forløbets gang er med udgangspunkt i kilderne for Holstens vedkommende. Dertil er ligeledes benyttet H. V. Gregersens fremstilling *Slesvig og Holsten før 1830*, som i korte træk beskriver historiens gang for hertugdømmet og på dette tidspunkt grevskabet. For hansaen er det noget anderledes. Dette afsnittet bygger på K. Erslevs Erik biografi, som er meget udførlig, samt Jørgen H. Barfods bog om *Flådens fødsel*, hvori han redegør for flådens størrelse i den tidligere danske historie.

Mangt og meget er skrevet om forholdet mellem Danmark og Lübeck, specielt på tysk. Men en god indføring i stadens historie omkring væltningen af købmandsrådet i 1408 og konsekvenserne heraf er givet af Rhiman Rotz i artiklen ”The Lubeck Uprising 1408 and the Decline of the Hanseatic League” i *Proceedings of the American Philosophical Society* 121,1 fra 1977.

4.1 HOLSTEN

”Dette er den klage, som vi kong Erik, af Guds nåde rigerne Danmark, Sverige og Norges konge og hertug udi Pommern, rejser imod den ophøjede, højbårne fyrstinde, fru Elisabeth, hertuginde af Slesvig, imod hendes børn og imod grev Henrik af Holsten etc. [...] Fremdeles er førnævnte fru Elisabeth, hendes børn og grev Henrik blevet vore

¹¹¹ K. Erslev, 1971 s. 188

ffjender imod Gud og god ret, selv om vi aldrig har foreholdt eller nægtet dem ret. Vi nærer det retmæssige håb, at de dermed har forbrudt, hvad de har i riget, thi ingen lensmand eller undersåt kan være sin herres fjende, medmindre denne har retsforfulgt ham, hvilket dog ikke er tilfældet. De ubehageligheder, omkostninger, udgifter og tab, som vi har haft i den forbindelse, er de retmæssigt forpligtiget til at holde os skadesløse for, og de skal betale os retmæssig bod. Fremdeles har førnævnte fru Elisabeth, hendes børn og grev Henrik tilbageholdt vor retmæssige arv med magt og uret. Vi håber, at de vil give os den tilbage og betale retmæssig bod. Fremdeles skal det ikke være til skade for os og vore, hvad vi fremover har at sige den førnævnte fru Elisabeth, hendes børn og grev Henrik, i den henseende ønsker vi og vore at forblive uantastet i vor fulde ret.”¹¹²

I 1404 efter Gerhards¹¹³ død valgte enkehertuginde Elisabeth at gøre dronning Margrethe og kong Erik til formyndere for sine umyndige sønner, Henrik, Adolf og Gerhard foruden sine to døtre Ingeborg og Hedvig (mor til Christian 1.). Enkehertuginde valgte den danske dronning, fordi hun ikke var på god fod med sin svoger biskop Henrik af Osnabrück, greve af Holsten. Margrethe udnyttede denne situation til at indlemme store dele af enkehertugindeens besiddelser til fordel for kronen og ved sin død i 1412 manglede kun Gottorp.¹¹⁴

Enden på striden var blevet nøje tilrettelagt i 1410 og 1411 med indgåelsen af henholdsvis Flensborg- og Koldingforliget. Flensborgforliget fastslog at striden skulle afgøres ved en voldgiftsdom, hvor hver part skulle udnævne seks dommere til at dømme i sagen. Hvis enighed (flertal) ikke kunne skabes, skulle to af dommerne, en fra hver side, afgøre sagen mellem sig. Dette var naturligvis nyttesløst, da enighed eller flertal aldrig ville kunne afstedkomme grundet metoden til udvælgelsen af dommerne. Koldingforliget skabte stilstand mellem parterne, men fastslog Flensborgforligets bestemmelser.¹¹⁵ I 1412 blussede krigen op, da den danske kongemagt byggede en fæstning udenfor Flensborg, men ved en voldgift afsagt af hertug Ulrik af Mecklenburg blev byen overdraget til kongen, og de to forudgående forlig blev stadfæstet.¹¹⁶ Forligene var en typisk Margrethe taktik. Hun var tilfreds med vage og intetsigende

¹¹² DRB 4. rk. 12. bd. nr. 123

¹¹³ Se bilag 6

¹¹⁴ H. V. Gregersen, 1981 s. 154ff

¹¹⁵ ST 3 nr. 439, nr. 441; M. Hedemann, 2007 s. 34ff

¹¹⁶ ST 3 nr. 447; H. V. Gregersen, 1981 s. 158f

forlig, så hun i ro og mag kunne udnytte rænkespil til at føre sin dagsorden ud i livet.¹¹⁷ Få dage efter døde dronning Margrethe på sit skib i Flensborg fjord.¹¹⁸

Efter dronningens død overtog enkehertuginde Elisabeths bror, hertug Henrik af Lüneburg, værgemålet, og han nægtede pure at følge, hvad andre i sagen før ham havde skrevet under på. Han sendte dog de i Flensborgforliget aftalte seks dommere, men kong Erik afviste dem med begrundelsen, at de var holstenere og ikke danske eller sønderjyske, som de skulle være ifølge forliget.¹¹⁹ I 1413 indkaldte Erik til danehof i Nyborg, hvor han stævned alle af striden berørte parter, hvoraf ingen dukkede op, til en endelig retslig afgørelse af det sønderjyske spørgsmål. Her dømte rigets kansler roskildebispens Peder Jensen Lodehat sammen med andre af rigets gode mænd til fordel for den danske konge, som fik medhold i, at han havde fuld brugsret over hertugdømmet Slesvig.¹²⁰ (Se kapitel 5.3)

Denne måde at handle på i forhold til det sønderjyske spørgsmål var væsentlig anderledes end den hidtidige forha(nd)lingstaktik. Margrethe havde ofte ladet spørgsmål stå ubesvaret hen og først gået i aktion, når muligheden bød sig. Erik derimod ventede ikke på nogen mulighed, men skabte den selv, da han indkaldte danehoffet i 1413 et halvt år efter dronningens død. Denne handling tyder på, at Erik ikke længere har villet vente på den endelige afgørelse eller benytte sig af list, som sin fostermoder. Erik ville have en retslig afgørelse en gang for alle og hamrede dermed hovedet mod en mur så tyk og fuld af søm, at han sad fast. Og uanset hvor meget blod han spildte, blev muren til stadighed kun tykkere og tykkere til den til sidst skubbede ham i havet og ud af riget.

Striden om Sønderjylland endte altså ikke med dommen i Nyborg. Diverse indblandede tyske hertuger og grever tog ikke dommen for gode vare og nægtede at overdrage deres sønderjyske territorier til kongen. Erik var en rettens mand, og eftersom der var blevet indgået en femårig stilstand i Kolding i 1411, valgte han at gå en anden vej end krigens for at få dommen efterlevet. I november 1414 indkaldte pave Johannes 23. til et kirkekoncilium i Konstanz, hvor kejseren og kirken i fællesskab skulle gøre en ende på skismaet. (Se kapitel 7.4) Hertil sendte Erik to bisper, som i juni 1415 fik kejseren til at stadfæste Nyborgdommen,¹²¹ hvilket fik flere af de i Sønderjylland

¹¹⁷ E. Albrechtsen, 1997 s. 145; K. Hørby, 1980 s. 146ff

¹¹⁸ ST 3 nr. 447; H. V. Gregersen, 1981 s. 158f

¹¹⁹ A. Huitfeldt, 1977 s. 238f

¹²⁰ A. Huitfeldt, 1977 s. 249ff

¹²¹ A. Huitfeldt, 1977 s. 262ff

bosiddende holstenerne til at gå over på Eriks side. Men da Erik stadig blev nægtet sin ret, sendte han i 1416 sit fejdebrev til den nu myndige grev Henrik og angreb holstenernes besiddelser i Sønderjylland.¹²² Hertug Henrik af Lüneburg havde trukket sig ud af striden, da nevøen blev myndig, men forlangte betaling for sine udgifter. Hertugen fik derfor Gottorp og Pløn i pant, og han var muligvis villig til at overdrage rettighederne til Erik under visse omstændigheder, men den holstenske slesvigdrost Erik Krummedige, som var gået over på kongens side, frarådede kongen at gå ind på hertugens vilkår, da slottene jo let kunne erobres.¹²³ Erik fik indtaget Slesvig og Femern og kontrollerede da hele den sønderjyske østkyst på nær Gottorp. Friserne sluttede sig til holstenerne og drev Eriks tropper på tilbagetrækning i det vestlige Sønderjylland.¹²⁴ Erik sendte da brev til pave, kejser, fyrster og stæder indeholdende holstenernes forbrydelser mod ham og det danske rige. Dette fik paven til at gå ind i sagen, han bad biskoppen af Lübeck om at mægle mellem parterne. Selve forløbet er ikke helt afklaret. A. Huitfeldt placerer det i 1423, men i følge M. Hedemann fik pave Martin 5. sluttet en etårig fred mellem parterne i 1420, hvorefter hansestæderne ikke længere deltog i mæglingsforsøg angående Sønderjylland.¹²⁵ Hvorom alt er, skriver Huitfeldt, at biskoppen af Lübeck, da denne indså, intet skulle lykkes, proklamerede, at al kirkelig skat ikke måtte benyttes til verdslige formål, hvorefter Erik straks sendte en skrivelse til Lübeck, hvori han bad byen tilbagekalde bispen.¹²⁶ Desuden gav Erik gaver til Ditmarsken, som ville støtte kongen, hvis ikke holstenerne fulgte dommen. Ditmarsken hjalp Erik i sin sag med argumentet: Låner man en hest, skal den leveres tilbage – akkurat så med Sønderjylland.¹²⁷

I 1421 blev parterne enige om at afholde endnu en voldgiftssag. Her argumenterede greverne for deres ret til hertugdømmet Slesvig, som deres slægt havde været i besiddelse af siden 1375.¹²⁸ Erik havde forinden fået bevidnet af landstingene, at der ej i Danmark fandtes len i tysk forstand, hvorfor det var umuligt, at greverne var i

¹²² K. Erslev, 1971 s. 24, H. V. Gregersen, 1981 s. 160

¹²³ A. Huitfeldt, 1977 s. 267ff; K. Erslev, 1971 s. 24f

¹²⁴ H. V. Gregersen, 1981 s. 160

¹²⁵ Hedemann, 2007 s. 50; Huitfeldt, 1977 s. 333f, 336

¹²⁶ Huitfeldt, 1977 s. 336f

¹²⁷ Huitfeldt, 1977 s. 334f

¹²⁸ Ashf XIV s. 38ff, 43ff

besiddelse af et arvelen, hvilket blev fremlagt under voldgiftssagen. (Se kapitel 5.3)¹²⁹
Dette blev naturligvis ikke accepteret af greverne.

I slutningen af 1422 sendte kejseren en mægler til at dømme i striden, hvilket begge parter indvilligede i.¹³⁰ Da mægleren døde, blev sagen sendt til kejseren for anden gang, og selvom retsgrundlaget havde ændret sig, så havde kejseren ikke. I juni 1424 dømte kejseren for anden gang i striden om Sønderjylland og gav igen Erik medhold i sagen.¹³¹

Erik var taget på en udlandsrejse og vendte først hjem i 1425. Året efter indkaldte Erik til unionsforsamling, hvor striden med holstenerne stod på dagsordenen. Udover danske, svenske og norske råder deltog også gesandter fra hansestæderne og den Tyske Orden. Svenskerne og hansestæderne ønskede forsoning gennem mægling, mens Erik ville have kejserdommen eksekveret. Kongen angreb holstenerne i Sønderjylland, hvorefter hansestæderne valgte at gå med de tyske grever. Erik havde lidet held med sig i krigen, som han måtte indstille i 1432 efter Flensborgs erobring i 1431. Aftalen, som blev indgået i Horsens, fastsatte en femårig våbenstilstand og bekræftede kongens besiddelser i Sønderjylland. I 1412 havde ca. to tredjedele af Sønderjylland været på kronens hænder, men i 1432 var det kun Haderslev, Ærø og nogle besiddelser på Vesterhavsøerne.¹³² For Erik var dette blot et mindre tilbageslag og endnu en våbenstilstand som alle de andre.¹³³ Men der opstod problemer i Sverige, og Erik blev tvunget til at indgå en ydmygende og endelig fred med grev Adolf 8., som var den eneste tilbageværende søn af grev Gerhard 6.¹³⁴

Eriks handlinger under hele forløbet kan uden større problemer begrundes ud fra ønsket om generhvervelsen af Sønderjylland. Målet om at genvinde Sønderjylland til den danske krone ses tydeligt ved genoptagelsen af krigen både i 1416 og 1426. Begge gange angreb Erik holstenerne på baggrund af de domme, han af kejseren havde fået medhold i. Det var altså ikke overilede handlinger, men et ønske om at få tilkendt den ret han var blevet givet. Erik havde dog muligheden for at have indgået forlig og muligvis fred med holstenerne i 1426, hvilket både råder og hanseater ønskede. Denne

¹²⁹ Ashf XIV s. 32ff, 43ff

¹³⁰ ST 3 nr. 454, nr.454a, nr. 454b

¹³¹ A. Huitfeldt, 1977 s. 353ff

¹³² ST 3 nr. 464; E. Albrechtsen, 1997 s. 150f

¹³³ E. Albrechtsen, 1997 s. 151; E. Albrechtsen, 2006 s. 154f

¹³⁴ A. Huitfeldt, 1977 s. 554ff; H. V. Gregersen, 1981 s. 165

fred kunne have været gunstig, idet hanseaterne ville have presset holstenerne i stedet for at støtte dem. Eriks ønske om generhvervelsen af Sønderjylland tydeliggøres blot ved, at han krævede sin ret overfor holstenerne frem for at indgå en for ham i bagklogskabens lys gunstig fred. Og netop det, at Erik nægtede at forhandle en endelig fred, må da forklares ud fra et altdominerende ønske om Sønderjyllands generhvervelse.

4.2 HANSESTÆDERNE

4.2.1 Lübeck 1408-1416

Lübeck kunne uden tvivl anses for at være hansestædernes talsmand. De ledte forhandlinger og stillede som oftest med mest materiel til de 'udenrigske' hanseatiske foretagender. Lübeck var de facto leder af hanseaterne og grænsede op til Holsten, hvilket var årsagen til, at Erik ønskede at alliere sig med denne by.¹³⁵ I 1408 gjorde håndværkerlavene oprør og udstødte det gamle købmandsbaserede råd, hvorefter de fik fuld kontrol over byens fortagender. Oprøret grundede i dårlige fiskale praksiser ofte relateret til hanseatisk politik, som havde ført til en stor gældsættelse.¹³⁶ Det nye råd ændrede politik, og Lübeck tog ikke længere styringen, hvad hanseatisk politik angik. Det nye råd gik ligeledes til de andre hansestæder og foreslog dem at gøre det samme, altså udstøde de gamle købmandsbaserede råd til fordel for lavene. Nogle enkelte byer støttede op om dette, men kejser Ruprecht (1400-1410) forbød disse nye styrer, hvilket den nye kejser Sigismund (1410-1437) også gjorde. Dette fik hanseaterne til at udelukke Lübeck fra sine møder, og det blev overvejet, hvorvidt Lübeck skulle udvises af forbundet.¹³⁷ Sigismund ændrede dog politik efter at være blevet fortalt af det nye råds udsendinge til konciliet, at *”König Erich [...] nur versuchen wollte, Lübeck dem Reich des deutsch-römischen Königs zu entreißen und sich selbst zum Herrn über die alte Hansestadt zu machen.”*¹³⁸ I 1415 pantsatte Sigismund breve til det nye råd omhandlende anerkendelse fra den tyske kejsers side. Disse breve skulle dog forblive hemmelige i et år, hvorefter rådet kunne offentliggøre dem, hvis ikke Sigismund havde købt dem tilbage.¹³⁹

¹³⁵ E. Albrechtsen 1997 s. 150; R. Rotz, 1977 s. 10

¹³⁶ R. Rotz, 1977 s. 10

¹³⁷ R. Rotz, 1977s. 14,

¹³⁸ H. Barüske, 1997 s. 96f

¹³⁹ R. Rotz, 1977 s. 14

Det gamle råd opgav dog ikke at genvinde magten og besluttede at gå til hansaens ærkefjende Erik, kongen af Danmark. De gamle råder fortalte Erik, hvordan det nye råd havde beskrevet ham for kejseren i Konstanz, som en landligerlig monark sulten efter at inkorporere imperiets områder Holsten og Lübeck. Erik var ”*in seiner Ehre verletzt und forderte Bestrafung*”.¹⁴⁰ Han var derfor ikke bleg for at yde det gamle råd sin støtte og anholdt alle lybske købmænd på Skånemarkedet i 1415 samtidig med, at han forbød handel med Lübeck, hvilket blev tolket som en krigserklæring fra det ny råds side.¹⁴¹ Men i juni samme år dømte Sigismund til Eriks fordel i spørgsmålet om Sønderjylland, og hansestæderne følte sig nu som en lus mellem to negle. Desuden hjalp kongen nu kejseren med at skaffe kapital til at indløse brevene. Utallige hansestæder valgte nu aktivt at gå ind og mægle i sagen, og parterne kom til forståelse i et møde i København i forsommeren 1416, hvorefter det gamle råd (med nogle få ændringer) kunne genindtage sin plads i Lübecks administration og ledelse. Erik forlangte dog betaling i henhold til kejser Karl 4.’s brev til Eriks oldefar, Valdemar Atterdag, hvori kongen af Danmark havde fået tildelt stadens rigsskat. Han lod dog sagen droppe og viste sig fra sin gode side, idet han ønskede at opnå et godt forhold til hanseaterne, så de ikke gik imod ham i krigen mod de holstenske grever. I denne sammenhæng var den optimale situation et forbund med hansestæderne, men det blev kun til velvillig neutralitet indtil 1426, da stæderne gik ind i krigen på holstensk side.¹⁴²

Da Erik overtog magten i 1412, og, ifølge K. Erslev, ikke tænkte på andet end Sønderjylland,¹⁴³ har Lübeck nok været oppe og vende i tankerne også. Hvis Erik kunne få Lübecks støtte i kampen mod holstenerne, ville han have en umådelig stærk koalition, som ganske givet ville kunne fjerne holstenerne fra Sønderjylland. Dette var en genistreg, som desværre ikke gik som planlagt.

4.2.2 Landkrig og Søkrig

Kong Eriks forhold til hansestæderne lagde godt ud, da han i 1416 fik det gamle råd genindsat i Lübeck, som havde været i eksil siden 1408. Krigen mod holstenerne var begyndt, og greverne havde velvilligt åbnet deres havne for sørøvere, de såkaldte vitaliebrødre, til hanseaternes forargelse. Dette var ikke blot et angreb mod den nordiske

¹⁴⁰ H. Barüske, 1997 s. 103

¹⁴¹ H. Barüske, 1997 s. 97; R. Rotz, 1977 s. 14

¹⁴² R. Rotz, 1977 s. 14, H. Barüske, 1997 s. 97ff, E. Albrechtsen, 2006 s. 147, 153

¹⁴³ K. Erslev, 1971 s.

trestatsunion, men også imod de nordtyske købmænd, som handlede i Østersøen. Derfor gik Erik og stæderne sammen om at udruste en fredsflåde til bekæmpelse disse sørøvere.¹⁴⁴

Hansestæderne mæglede ofte i striden mellem Erik og holstenerne, og de lovede at støtte den, som rettede sig efter forhandlingerne og voldgifterne. Efter Nyborgdommen og kejserens stadfæstelse af denne anså Erik retten til Sønderjylland værende sin, og han havde ligeledes hjulpet rådet i Lübeck tilbage på magten, så han var af den opfattelse, at hanseaterne skulle gå i forbund med ham. Kongen pressede på for dette, da krigslykken i slutningen af 1416 var begyndt at vende sig til holstenernes fordel. Det kom til forhandlinger mellem hansestædernes udsendinge og Erik i 1417, og der blev skrevet et formelt udkast til en traktat på baggrund af Eriks udtalelse om, at hvis et forbund blev indgået, så skulle alle hanseaternes klager jo nok løse sig til deres fordel, og nye privilegier ville endog blive dem tildelt. Forbundet blev dog ikke indgået på daværende tidspunkt.¹⁴⁵

Eriks tidlige politik angående hanseaterne i forhold til krigen mod holstenerne er ganske forståelig. Det bedste for Erik ville være at indgå alliance med hansestæderne imod holstenerne, og på dette tidspunkt var der ikke de store indsigelser mod dette fra hansaen. Stridigheder skulle dog opstå mellem de to parter, specielt på grund af Eriks antihanseatiske handels- og købstadslovgivning (se kapitel 9). Men kongen har åbenbart ment, at holstenernes venlighed overfor vitaliebrødrene ville veje tungere end hans egne tiltag på handelsområdet.

I midten af 1417 indvilligede både kongen og holstenerne i at lade hanseaterne mægle mellem dem, men der opstod tvivl om, hvilket grundlag dette skulle finde sted på. Erik og hanseaterne fortolkede det på én måde, holstenerne på en anden, og sidstnævnte offentliggjorde dette til skam for hanseaterne. Dette drev stæderne lige i armene på Erik, og de pommerske byer Greifswald og Stralsund erklærede overfor de andre, at de ville stå Erik last og brast, om de så var ene om det. Hansestæderne besluttede, at en voldgiftsdom var på tide, så krigen kunne komme til ende. De erklærede overfor holstenerne, at ville de ikke være med på en voldgift, ville stæderne have intet andet valg end at støtte kong Erik; alle parter indvilligede i voldgiften.¹⁴⁶

¹⁴⁴ J. H. Barfod, 1990 s. 21; K. Erslev, 1971 s. 27ff

¹⁴⁵ K. Erslev, 1971 s. 33ff

¹⁴⁶ K. Erslev, 1971 s. 37ff

Det forlyder dernæst fra krønikeskriveren Hermann Korner, at Erik ankom til Slien med en flåde på 2000 skibe,¹⁴⁷ hvilket er et helt urimeligt antal. J. H. Barfod har klargjort i *Flådens fødsel*, at Erik havde en for den tid stor kongelig flåde på omkring 60 skibe med mulighed for yderligere udskrivning, samtidig med at svenskerne kunne stille med minimum 80, men hansestæderne var dog i stand til at stille med 240.¹⁴⁸ Korner kan da umuligt have ret i, at Eriks flåde var på 2000 skibe. K. Erslev er da også noget skeptisk, ”*thi om Herman Korner tør man uden Overdrivelse sige, at en større Historiefordærver kan ikke let opvises,*” og dette gælder også hans ”*sædvanlige Lyst til at nævne Tal.*”¹⁴⁹ Men hvorom alt er, gik Erik i land 15. juli og efter tre dages belejring faldt Slesvig by, som Erik da kunne indtage.¹⁵⁰

Den aftalte voldgift startede i slutningen af august 1417, men parterne kunne ikke blive enige om noget, og de indgik senere på året en stilstand, hvor hansestæderne, for at sikre freden, blev overdraget både kongens og grevernes erobringer. I 1418 kom det til endnu en voldgift, hvorfra kongen udeblev, hvilket hverken hanseater eller holstenerne var tilfredse med. I 1420 begyndte stæderne igen at diskutere, om ikke de skulle slutte sig til kongen, hvilket både de vendiske og pommerske byer ønskede. De var trætte af Lübecks evige tøven i spørgsmålet.¹⁵¹ Dog blev det denne gang også kun til en aftale om ny voldgift, som holdtes i 1421, hvor parterne hver især remsede deres krav og klager op for hinanden. Enighed og dom blev det dog heller ikke til denne gang.¹⁵²

Indtil nu havde Erik haft mulighed for at tilnærme sig hansestæderne og indgå en alliance, men hans udeblivelse fra voldgiftsmødet i 1418 var et dårligt træk, som kun virkede til at fremmedgøre hanseaterne. Det fremgår dog, at hansestæderne var parat til at støtte Erik i 1420. Kongen krævede ligeledes hansestædernes støtte, idet han havde holdt 1421-voldgiftens bestemmelser til punkt og prikke. Da dette ikke skete, indførte Erik i 1422 et udførselsforbud fra alle sine tre riger, hvilket var til stor skade for hansaen, som nu kun var i stand til at sælge varer og ikke købe dem og sælge dem videre andet steds.¹⁵³ Selvom udførselsforbudet ikke var møntet på hanseaterne, men på holstenerne, valgte hansestæderne at forbyde al handel med rigerne, og det kom faktisk

¹⁴⁷ K. Erslev, 1971 s. 40

¹⁴⁸ J. H. Barfod, 1990 s. 27, 29, 31

¹⁴⁹ K. Erslev, 1895-97 s. 469f

¹⁵⁰ K. Erslev, 1971 s. 41

¹⁵¹ K. Erslev, 1971 s. 43f, 46, 48f, 59f

¹⁵² H. V. Gregersen, 1981 s. 162

¹⁵³ K. Erslev, 1971 s. 70

til søkrig mellem de to.¹⁵⁴ I slutningen af 1422 ankom, som tidligere nævnt, kejserens udsending, hertug Rumpold, for at dømme i sagen. Efter syv år med skiftevis krig og stilstand mellem kongen og greverne gik hansestæderne endelig i 1423 i forbund med Erik.¹⁵⁵

Erik indgik samtidig i et forbund med Pommern og den Tyske Orden, og han skabte sig en masse gode relationer på sin udlandsrejse, som han var i stand til at tage på, nu der var ro i baglandet (se kapitel 5). Dette var en stor gevinst for Erik; men lidet skulle komme deraf, fordi hans hidsige temperament løb af med ham i spørgsmålet om retten til Sønderjylland.

I 1425 kom Erik hjem fra udlandet, og det, der mødte ham, var ikke tilfredsstillende. Eftersom grev Henrik nægtede at overdrage sine sønderjyske besiddelser til Erik, bad denne om hansestædernes hjælp, hvilket de, ifølge forbundet, var forpligtet til. Dette ville de dog ikke og satte en ny voldgift i gang.¹⁵⁶ Det blev kongen for meget, og han skrev til højesteren, for den Tyske Orden at han hverken ville eller kunne gå med til en sådan handling, der lod hånt om kejserens myndighed. Han bad derfor højesteren om at overholde sine forpligtelser i forhold til det forbund, der var indgået.¹⁵⁷ Erik indførte i 1426 igen udførselsforbud og beslaglagde tillige alle ankommende skibe. Alle tre riger var i fuld gang med oprustningen.¹⁵⁸

Den 19. maj ankom hanseatiske udsendinge til kongen i Vordingborg og fremsagde deres klager for ham. Erik var lydhør og skulle nok fjerne forbudet og erstatte, hvad der var mistet, men en voldgift ville han ikke indlede sig på. Han ville dog være tilbøjelig til at vente et par år, hvis hanseaterne ville hjælpe ham med at få det, der rettelig var tilkendt ham, hvis ikke greverne selv ville give det fra sig.¹⁵⁹ Stæderne var nu tvunget til at vælge side. Da handlen var byernes grundlag, var det denne, de ønskede beskyttet. Stæderne sendte så i begyndelsen af oktober kongen deres fejdebrev.¹⁶⁰

Hvorvidt Erik har set denne handling som rent forræderi, kan der kun gisnes om. Sikkert er det, at stæderne brød forbundet med kongen, hvilket nok kom som en overraskelse for ham. Stæderne havde altid støttet den, som ville følge retten, og nu

¹⁵⁴ K. Hørby, 1980 s. 153; K. Erslev, 1971 s. 72f

¹⁵⁵ A. Huitfeldt, 1977 s. 322ff

¹⁵⁶ HR 1, VIII nr. 60

¹⁵⁷ K. Erslev, 1971 s. 202

¹⁵⁸ K. Erslev, 1971 s. 203

¹⁵⁹ K. Erslev, 1971 s. 203

¹⁶⁰ K. Erslev, 1971 s. 210

havde Erik jo en gang for alle fået denne, hvilket nok har gjort deres handling mere uforståelig for ham.

I sommeren 1427 kom det til et søslag mellem de to parter. Hanseaterne sejlede mod København for at beskytte en rig handelsflåde, som var på vej til Østersøen. Angrebet mislykkedes, hanseaterne flygtede, og tre timer senere erobrede Eriks flåde den nordfra kommende handelsflåde, som havde regnet med hjælp fra sine frænder.¹⁶¹ I 1428 udrustede Englænderne 14 skibe og af frygt for, at disse skulle mødes med Eriks, udrustede hansestæderne 240 skibe og sejlede mod København for at lukke for ind- og udsejling til byen. Her sænkede de mellem 24 og 38 skibe for at lukke sejlrenden, hvorpå de efter fire måneder sejlede derfra. Det skulle vise sig, at missionen var mislykkedes, eftersom det lykkedes for kongen at få skibe ud af byen.¹⁶²

Godt gik det altså ikke for hansestæderne, som allerede efter det første nederlag mistede medlemmer. I august meddelte Bremen, at den havde trådt ud af Hanseforbundet, hvorefter Erik tillod bremensiske købmænd at handle i rigerne.¹⁶³

Det var ikke kun Erik, som deltog aktivt i krigen mod hansestæderne, også dronning Philippa gjorde sit. I 1429 udrustede hun en flåde på omkring 75 skibe, som hærgede Pommerns kyst i nærheden af Stralsund og Greifswald. Denne flåde blev dog slået, da den på vej tilbage stødte på en hanseatisk flåde.¹⁶⁴

Året efter sluttede Rostock og Stralsund separat fred med kongen.¹⁶⁵ Hansestæderne droppede flådekrigen og hjalp i stedet holstenerne i landkrigen. Ligesom med holstenerne var Erik tvunget til at forhandle stilstand i 1432¹⁶⁶ og endelig fred i 1435.¹⁶⁷

Som før skrevet, var denne en ydmygende fred – specielt freden med hanseaterne, som Erik havde været i stand til at holde i ave på søen.

4.3 OPSUMMERING

Erik erklærede krig mod den unge grev Henrik af Holsten i 1416. Han forsøgte samtidig at få hansestæderne til at støtte sig ved blandt andet at få genindsat det gamle råd i

¹⁶¹ J. H. Barfod, 1990 s. 24ff

¹⁶² HR 1, VIII nr. 447; J. H. Barfod, 1990 s. 27f

¹⁶³ DN V nr. 581

¹⁶⁴ J. H. Barfod, 1990 s. 29

¹⁶⁵ ST 3 nr. 462, 463

¹⁶⁶ ST 3 nr. 465

¹⁶⁷ ST 3 nr. 472

Lübeck. Kun krigen blev til noget, og hansestæderne gik aldrig ind i krigen på Eriks side. Mæglinger erstattede mæglinger, voldgifter erstattede voldgifter, men ikke engang to kejserlige domme kunne ende fejden.

I første del af forløbet omkring Sønderjylland indlod Erik sig på at stille hansestæderne tilfredse for derved at kunne få dem med sig i krigen på sin side. En sådan alliance ville være det optimale, hvorfor det ikke er underligt, at Erik førte netop den politik med begrundelse i det sønderjyske mål.

Anden del af forløbet kan ligeledes forklares ud fra målet om Sønderjyllands generhvervelse. Efter kejserdommen i 1424 nægtede Erik at gå på kompromis. Nu havde han endelig fået den ret, som hanseaterne så længe havde søgt afgivet, hvorfor hans ageren ikke kan komme bag på nogen.

Efter hanseaternes indtræden i krigen begyndte det at gå tilbage for kongen, som snart havde mistet de fleste af sine besiddelser i Sønderjylland, men han havde dog fastslået sin magtstilling som herre på søen gennem flere søslag mod hansaen, som måtte smage den bitre smag af nederlag.

Dette hjalp dog ikke Erik til at vinde landkrigen mod holstenerne, som fik retten til hertugdømmet Slesvig ved freden i 1435. Hanseaterne fik ingenting.

Har Eriks mål fra første færd været at generhverve Sønderjylland til den danske krone, så var dette den definitive ende på hans livsværk. Kapitlet viser tydeligt, at Erik ønskede Sønderjylland for kronen, herom kan der ikke være nogen tvivl, ellers havde han jo nok efter sin hjemkomst i 1425 fået sluttet endelig fred – i hvert fald for en tid.

5 DET STORE UDLAND OG REJSEN HERUDI

I slutningen af 1410'erne og første halvdel af 1420'erne lagde Erik vægt på at skabe forbedrede ydre vilkår for at opnå sine ønsker om kontrol over Sønderjylland og Østersøen. Dette gjordes ved at indgå alliancer med forskellige naboer i området, samt indyndelse hos både kejser og pave.

Landet lå således, at den tyske konge og senere kejser Sigismund var Eriks fætter, og op gennem 1410'erne blev forholdet mellem de to ganske nært. I samme periode endte konciliet i Konstanz skismaet, hvorefter romerpaven var den eneste anerkendte stedfortræder for Gud på jord.

Polen og Litauen var ligeledes i union, akkurat som de nordiske riger, og den aldrende konge havde ingen sønner, kun en datter, Hedvig, som stod til at arve det store rige.

Markgreven af Brandenburg, som skyldte kejser Sigismund sin ophøjelse til kurfyrste, vendte sig mod sin herre og startede en opposition af tyske fyrster mod ham.

Konciliet, som mødtes i Konstanz 1414-1418, havde ikke blot endt skismaet, men også dømt Jan Hus for kætteri, idet han havde reformeret kirken i Bøhmen. Dette ledte til en voldsom opstand, som endte i regulær krig, og i 1420 kaldte paven til korstog mod de såkaldte hussiter.

Erik var nødsaget til at gøre en udlandsrejse i 1423 foranlediget af det bøhmiske oprør, men tiden var dyrebar og skulle ej gå til spilde. Erik benyttede rejsen til at skabe gode relationer til Polen og det kejserlige hof, hvorefter han fik medhold i en ny dom i sagen om Sønderjylland. Herefter drog han på pilgrimsrejse til det hellige land, hvilket nok faldt i god jord hos paven. Hvad det præcise mål med rejsen var udover at bekæmpe hussiterne, hvilket ikke skete, er et omdiskuteret emne, men hvorom alt er, fik Erik nogle konkrete gevinster med sig hjem.

Erik førte også udenrigspolitik vest for sit rige. Erik var i familie med det engelske kongehus gennem sin kone, dronning Philippa, og i 1432 blev der indgået en traktat om handel og venskab mellem England og unionen.¹⁶⁸ Og som konge af Norge havde Erik også nær kontakt til Skotland, som betalte unionsmonarken et fast årligt beløb,¹⁶⁹

¹⁶⁸ ST 3 nr. 466

¹⁶⁹ DN II nr. 688

eftersom Erik havde solgt Hebriderne og øen Man til Skotland i 1426; samme traktat fastslog evig venskab og god handel mellem rigerne.¹⁷⁰ Desuden lå Erik, som konge af Sverige, i krig med Novgorod, og her sluttedes i 1428 en våbenstilstand på fem år.¹⁷¹ Desuden førte Erik en ivrig korrespondance med de øst baltiske byer, hvilket fremgår af *Regesta Diplomatica Historiæ Danicæ* (RDHD).

Meget er skrevet om Eriks udenrigspolitik. Af nyere forskning skal fremhæves Markus Hedemann og Janus Møller Jensen, som begge i 2007 er kommet med nye betragtninger angående henholdsvis Ofendommen og hussitoprøret i Bøhmen. M. Hedemanns artikel ”Ofendommen 28. juni 1424” i *Historisk Tidsskrift* 107,1 ser på Nyborgdommen og Ofendommen i nyt lys og indsætter dem begge i et uddybende beskrevet kontinuitetsforløb, som giver et godt overblik over det retslige forløb vedrørende striden om Sønderjylland mellem kongen og greverne. Den anden forfatter, som nævnes, J. M. Jensen har udgivet bogen *Denmark and the Crusades 1400-1650*, hvori der er et mindre afsnit om hussiternes oprør i Bøhmen, og hvilken betydning dette fik for Danmark. Disse betragtninger er yderst interessante, da de ikke tidligere har været fremsat på en sådan måde. K. Erslev har let sprunget hen over oprøret i sit monumentale værk om Eriks kamp for Sønderjylland, selvom det havde en stor indvirkning på den førte politik. Oprøret var en af hovedårsagerne til, at Erik tog på sin udlandsrejse, som fik stor betydning for striden om Sønderjylland.

Selve rejsen er beskrevet og analyseret af flere historikere. W. Møllerup kom i 1882 med sin artikel ”Erik af Pommerns Udenlandsrejse 1423-1435” i *Historisk Tidsskrift* om den kongelige rejse til Pommern, Polen, Ungarn, Venedig, Kroatien, Rhodos og det hellige land. I denne beretning er rejsen begrundet ud fra to nordiske kilder, der omtaler kejserbesøget og pilgrimsfærden, som hovedformålene med denne begivenhed. Møllerup har en udførlig redegørelse for hændelserne i Tyskland, som leder op til afrejsen, både hvad angår Bøhmen, Brandenburg og Polen, men der er altså ikke draget nogle konklusioner vedrørende disse som årsag til udlandsrejsen. Grunden til dette kan findes i det på den tid utilgængelige og uopdagede kildemateriale. Allerede i 1913 kom Ove C. L. Vangensten med sin oversættelse af Antonio Morosinis krønike, som beskriver Eriks besøg i Venedig. Det skal gøres klart, at kilder vedrørende Eriks besøg i

¹⁷⁰ ST 3 nr. 459

¹⁷¹ ST 3 nr. 461

Kroatien (Ragusa) blev udgivet i diplomatariet fra Ragusa så tidligt som i 1887, men først med Mladen Iblers artikel ”Kong Erik af Pommerns rejse gennem Kroatien 1424-25” i *Historie* 2001, 2 blev disse synliggjort.

5.1 KOALITIONER

Erik havde ikke held med sig angående planerne om at tilbageerobre Estland fra den Tyske Orden. I 1411 var ønsket om generobring af de tidligere danske områder i Estland kommet på banen, muligvis foranlediget af den Tyske Ordens nederlag til Polen-Litauen i 1410.¹⁷² I 1419 indgik Erik et forbund med Polen mod Ordnen,¹⁷³ som oldefaderen Valdemar havde gjort det i 1363. Det blev dog ikke til nogle fælles togter mod Ordnen, og Erik helligede sig ikke alliancen fuldt ud på grund af stridighederne i Sønderjylland.¹⁷⁴ Erik prøvede dog ihærdigt at få sin fætter og arving, Bugislav, gift med den polske konges datter og arving, Hedvig, under forhandlingerne 1419-1421.¹⁷⁵ A. Huitfeldt henlægger dog disse ægteskabsforhandlinger til 1424, da Erik og Sigismund begge befandt sig til den nye polske dronning Sofia af Moskvas kroningsceremoni. Det er meget muligt, at forhandlingerne har været genoptaget i 1424 på grund af forsoningen mellem Erik og den polske kong Vladislav under deres fælles ophold i Krakow.¹⁷⁶ Et sådan ægteskab var også til kejserens fordel, eftersom markgreve Frederik af Brandenburg ledte en opposition af fyrster og kurfyrster mod ham. Vladislav valgte dog i 1421 at forlove sin datter bort til kurfyrsten af Brandenburgs søn, hvilket skabte problemer i magtbalancen i Nordtyskland. Dette fik Erik til at indgå alliance med den Tyske Orden, hansesæderne, Pommern og Kejseren mod Brandenburg.¹⁷⁷ Der var ingen hjælp at hente i denne alliance mod Holsten. Den polske konge blev presset af de tyske fyrster til ikke at bryde forlovelsen mellem prinsessen og kurfyrstens søn, hvilket han ikke gjorde. Kongens nye dronning, Sofia, fødte ham dog en søn og arving til stor skuffelse for Brandenburg.¹⁷⁸

¹⁷² E. Albrechtsen, 2006 s. 145

¹⁷³ ST 3 nr. 450

¹⁷⁴ E. Albrechtsen, 2006 s. 145; J. M. Jensen, 2007 s. 54

¹⁷⁵ Z. H. Nowak, 1997 s. 78; T. Dahlerup, 2003 s. 56; H. Barüske, 1997 s. 155f

¹⁷⁶ A. Huitfeldt, 1977 s. 371; T. Dahlerup, 2003 s. 58; M. Hedemann, 2007 s. 59; Z. H. Nowak, 1997 s. 78

¹⁷⁷ M. Hedemann, 2007 s. 58f; E. Albrechtsen, 2006 s. 145; T. Dahlerup, 2003 s. 57

¹⁷⁸ M. Hedemann, 2007 s. 59; T. Dahlerup, 2003 s. 56f; H. Barüske, 1997 s. 156, 158f

Erobring af Estland, krig med Novgorod og alliance med Polen er alle tegn på, at Erik ønskede et *Dominium maris Baltici*, hvilket ligeledes kan forklare bestræbelserne på at få sin designerede arving, Bugislav, gift med den polske prinsesse, Hedvig. Havde ægteskabet og designationen til unionstronen lykkedes, havde Bugislav været regent i et enormt Nord- og Østeuropæisk område, specielt hvis den polske alliance havde ført til et nederlag for den Tyske Orden.

Hvorom alt er, var der ikke den store hjælp at hente i de forskellige alliancer, Erik indgik, med hensyn til indfrielsen af hans ønsker om et *Dominium maris Baltici* og generhvervelsen af Sønderjylland. Forsøgene på at etablere stærke og tætte forbindelser til naborigerne i Europa kan absolut forklares på baggrund af disse ønsker.

Erik kunne selv kontrollere sine allianceforhold, men han kunne ikke kontrollere de omstændigheder, som gjorde sig gældende i det centrale Europa angående brændingen af Jan Hus og opstanden i Bøhmen. Dette betød dog ikke, at Erik ikke prøvede at drage nytte af disse forhold.

5.2 KORSTOG

Danske middelalderlige monarker var ikke ubekendt med korstogstanken. De havde ført korstog mod vender, slaver og estere og deltaget i det første korstog i 1096 (repræsenteret ved Svend Estridsens søn, Svend, og dennes hustru Florina). Selv Eriks fostermoder, Margrethe, fik i 1401 paveligt brev på, at det var tilladt at føre korstog mod samtlige af hendes fjender – ikke-kristne såvel som kristne.¹⁷⁹ Men i 1420'erne blev der kaldt til korstog, et anderledes korstog. Dette korstog fandt nemlig ikke sted i den europæiske periferi, hverken i Nord, Syd, Øst eller Vest, men i hjertet af Europa. De nationalistiske tjekkere gjorde oprør, da deres helt og præstefader, Jan Hus, blev brændt på bålet i Konstanz for kætteri, hvilket fik pave Martin 5. til at kalde til korstog mod hussiterne i Bøhmen.¹⁸⁰

Dette fik betydning for Eriks politik specielt med hensyn til Sønderjylland, eftersom spørgsmålet om retten til landskabet endnu engang blev placeret hos kejseren i 1424. Kejser Sigismund var også konge af Bøhmen og ledte selv det første korstog mod hussiterne, hvor 33 forskellige nationaliteter skulle have deltaget, men ifølge Lawrence

¹⁷⁹ J. M. Jensen, 2007 s. 50f; J. H. Lind, 2004 s. 25ff

¹⁸⁰ J. M. Jensen, 2007 s. 56; H. Holmquist, 1992 s. 516, 519

af Březova var der ingen fra Skandinavien. Janus Møller Jensen gør dog klart, at dette skal tages med et gran salt, og at der meget muligt kunne have været skandinaviske deltagere.¹⁸¹ De pavetro fyrster førte et antal korstog mod hussiterne, men blev hver gang slået tilbage af de militærstrategiske overlegne oprørere. Denne opstand spillede ligeledes ind på Eriks alliancepolitik, og efter Brandenburgs egenhændige angreb og politikførelse i det tysk-romerske rige, ankom den Tyske Orden og bad om hjælp i kampen mod kætterne, som nu blev støttet af prins Witold af Litauen.¹⁸² Som ovenfor beskrevet indgik Erik i alliancen med den Tyske Orden, hansestæderne, kejseren og Pommern, Dette blev i høj grad gjort muligt, idet kejseren og de tyske fyrster på rigsdagen i Nürnberg blev enige om, at alle stridigheder i kejserriget, skulle bringe til ophør hvilket også betød kampen om Sønderjylland mellem unionskongen og de holstenske grever.¹⁸³ Erik lovede at deltage i korstoget, hvorefter alle stridigheder blev endt både med Holsten og hansaen, og kejseren indgik endvidere alliance med Polen. Da slaget skulle stå i 1423, sejlede Erik over Østersøen for at mødes med korstogshæren. Men da han ankom til Breslau, var han den eneste, som dukkede op.¹⁸⁴ Hvad der præcis skete vides ikke, men Erik tog ikke hjem, men rejste rundt i Østeuropa, hvor han for første gang mødte sin fætter, kejseren.

Oprøret i Bøhmen er et godt eksempel på Eriks paratvillighed til at omstille sig efter de uafhængige forhold, han ikke selv har haft indflydelse på. Dette var en god mulighed for Erik at blive respekteret af de andre kristne fyrster på – ikke mindst fætteren Sigismund, som jo endnu engang havde fået indgivet sagen om Sønderjylland. Og da slaget mod hussiterne ikke blev til noget, omstillede Erik sig igen og benyttede i stedet muligheden for at rejse rundt og skabe kontakter og venner.

I 1424 tog Erik og Sigismund sammen til den polske dronnings kroningsceremoni, men Erik, som ikke var inviteret på forhånd, var på nippet til ikke at blive inviteret med. Han havde tidligere på sin rejse spurgt den kommende dronning, om han måtte deltage. Dronningen tøvede med at svare, hvilket Erik følte som en overordentlig stor fornærmelse, han var trods alt konge over ikke blot ét, men hele tre riger. Heldigvis skyndte en kongelig højtstående polsk embedsmand sig at undskylde for dronningen og

¹⁸¹ J. M. Jensen, 2007 s. 57

¹⁸² J. M. Jensen, 2007 s. 59f; M. Hedemann, 2007 s. 58f

¹⁸³ DR 8 nr. 179; J. M. Jensen, 2007 s. 60

¹⁸⁴ J. M. Jensen, 2007 s. 60f

forklarede, at dronningen havde fået streng ordre på ikke at tage sådanne vigtige beslutninger uden rigets råd. Erik accepterede dette svar uden forbehold – Philippa havde nemlig fået samme ordre.¹⁸⁵

28. juni 1424 dømte Sigismund endnu engang i sagen om Sønderjylland til Eriks fordel, hvorefter Erik drog på pilgrimsfærd til Jerusalem. Hvorfor han udførte den handling er usikker, men det er blevet foreslået, 1) at han gjorde det som anger for erobringen af Femern, 2) at han nu engang havde aflagt korstogsed, 3) han gjorde det, fordi holstenerne krævede pavens indblanding i sagen om retten til Sønderjylland, 4) han rejste for at takke Gud for den retfærdige dom. Uanset årsagen til Eriks pilgrimsrejse er det ikke et enestående fænomen. Både Valdemar Atterdag og Margrethe havde benyttet sig af sådanne rejser i politisk øjemed, men det at rejse til det hellige land var for så vidt også en almindelig fyrstelig handling i denne periode.¹⁸⁶

Hvornår pilgrimsfærden blev planlagt, vides ikke med sikkerhed, men M. Ibler er kommet frem til, at den må være blevet planlagt under opholdet i Krakow i 1424.¹⁸⁷ Dette er i modstrid med den kilde, W. Mollerup har benyttet sig af i sin artikel om rejsen, som fastslår, at rejsens mål var pilgrimsfærden.¹⁸⁸ Det passer dog bedre med, at rejsen i første omgang blev gjort grundet nedkæmpningen af hussiterne, hvilket gør Iblers fremstilling mere realistisk end Mollerups. Antages dette at være sandt, bliver det enten mere eller mindre vanskeligt at bedømme årsagerne til pilgrimsfærden, netop fordi kun en af de listede årsager er tilbage, nemlig at Erik havde aflagt korstogsed.

Uanset hvilken årsag Erik havde for at drage til Jerusalem, var selve pilgrimsfærden ikke uden betydning. Det kunne ofte betale sig at have en ven i paven, som flere gange blandede sig i politiske stridigheder i Europa, også hvad angik kampen om Sønderjylland.

I 1426, efter Eriks hjemkomst og fjendtlighederne med Holsten og hansaen var genoptaget, forsøgte Sigismund at mægle fred mellem Erik og hansestæderne på rigsdagen i Nürnberg, og et ønske om genmobilisering af Danmark mod hussiterne blev sendt til Erik.¹⁸⁹ Men hverken freden eller mobiliseringen blev til noget. Selv Philippas

¹⁸⁵ T. Dahlerup, 2003 s. 58

¹⁸⁶ J. M. Jensen, 2007 s. 61; T. Dahlerup, 2003 s. 59; K. Erslev, 1971 s. 104f

¹⁸⁷ M. Ibler, 2001 s. 311

¹⁸⁸ W. Mollerup, 1882 s. 714

¹⁸⁹ DR 8 nr. 395, 396; J. M. Jensen, 2007 s. 61

farbror i sin egenskab af pavelig legat tog til Lübeck og prædikede fred.¹⁹⁰ Men krigen ville ingen ende tage, hvilket Sigismund mente, var til stor skade for bestræbelserne på at slå oprøret i Bøhmen ned. Flere korstog blev planlagt, og Erik figurerede i forsøgene på at sammensætte en hær, men han blev af planlæggerne anset for optaget på grund af fejden mod Holsten og hansaen. Hussiterne blev endelig bekæmpet i 1434, og to år senere kunne Sigismund vende tilbage til Prag.¹⁹¹

Hvorvidt Erik fik noget konkret ud af de skiftende alliancer og korstogene mod hussiterne, er tvivlsomt, men ét er sikkert: Erik fik sin dom og fik dermed bekræftet sin stilling som retmæssig herre af Sønderjylland.

5.3 KEJSERDOMMENE

Sigismund afsagde sin dom 28. juni 1424 i Ofen (Budapest). Hvad der var udslagsgivende for dommen, er usikkert, men Erik var Sigismunds fætter og havde tilbragt et par måneder med ham op til domsafsigelsen. Han havde tillige lovet at støtte kejseren i kampen mod hussiterne. Han havde støttet kejserens koncilium, og Erik havde ligeledes støttet kejseren i kampen mod Brandenburg. Hvorvidt de retslige argumenter havde nogen indflydelse, kan der kun gisnes om, men hvorefter alt er, blev dommen afsagt til Eriks fordel. Vejen til denne dom havde været lang og hård med forudgående voldgiftshandlinger, våbenstilstande og en tidligere afsagt dom af kejseren. Vejen til dommen i Ofen er ikke uden betydning. Den viser, hvorledes Erik og de berørte parter handlede med og mod hinanden for at få fuld kontrol over Sønderjylland.

Forhandlingerne startede omkring 1396 med forliget i Assens. Hvad der her blev aftalt vides ikke, men det nævnes i en kilde, at grev Gerhard havde frasagt sig lenet til fordel for betalt tjeneste.¹⁹² Holstenerne mente selvfølgelig noget andet. Forhandlingerne i Assens blev dog aldrig fremlagt nogen instans ved de efterfølgende forlig i Flensborg (1410) og Kolding (1411) samt hertug Ulrik af Mecklenburgs voldgift. Alle fastslog de, hvorledes begge parter skulle udnævne gode mænd til at bilægge striden mellem sig. Selvom Koldingforliget havde fastsat en anden tidsbestemmelse for forhandlingerne, indkaldte Erik til voldgift i juli 1413. Greverne

¹⁹⁰ J. M. Jensen, 2007 s. 62

¹⁹¹ J. M. Jensen, 2007 s. 63

¹⁹² A. Huitfeldt, 1977 s. 235f

ville ikke vedkende dette, hvilket fik Erik til at indkalde Danehoffet til at dømme i sagen. På dette tidspunkt havde hoffet ikke været samlet i umindelige tider. Han stævnedes greverne og alle berørte parter til Nyborg, hvor der efter dansk lov skulle dømmes i sagen af rigets kansler, biskop Peder af Roskilde. Greverne indvilligede ikke i disse bestemmelser og udeblev fra Nyborg, hvorefter Erik ønskede dem dømt for foragt for retten og for ikke at holde forligene. Det tog ikke hoffet og kansleren lang tid at dømme til Eriks fordel, specielt fordi ingen var dukket op for at tale grevernes sag.¹⁹³

Selve dommen i Nyborg var yderst spidsfindig, eftersom der jo skulle dømmes efter dansk ret. Dette blev også gjort, men der blev ligeledes benyttet terminologi fra den tyske lensret, sandsynligvis fordi sagen kunne ende hos kejseren, hvilket den også gjorde. E. Albrechtsen har kaldt Nyborgdommen for værende udtryk for en lensret,¹⁹⁴ men Markus Hedemann har i sin artikel ”Ofendommen 28. juni 1424” beskæftiget sig med Nyborgdommens betydning. Han forklarer, hvorfor der forefindes en dobbelthed af dansk og tysk ret i dommen, og hvorledes de skal ses i overensstemmelse med hinanden. Den danske del omhandler avindskjold, som er majestætsforbrydelse (crimen lese maiestatis), og den tyske del omhandler feloni (felonia). Dommen ligger vægt på majestætsforbrydelse, hvilket straffes med mistelse af ret til al jord og gods i den dømtes besiddelse (dansk), og Eriks ret til Sønderjylland, hvilket er hans mødrene arv (tysk).¹⁹⁵ Da intet kom ud af Nyborgdommen, blev sagen givet videre til kejseren, som havde domsmyndighed i det tyske rige, hvortil Holsten var et len. 14. juni 1415 stadfæstede kejseren i Konstanz Nyborgdommen og fastslog, at holstenerne havde forbrudt sig mod lensretten.¹⁹⁶ Dette skete muligvis grundet Danmarks tilstedeværelse ved konciliet, men det kan alligevel undre en, at Sigismund stadfæstede Nyborgdommen, da han på dette tidspunkt støttede det ny råd i Lübeck, i modsætning til Erik.¹⁹⁷ E. Albrechtsen har ligeledes foreslået, at dommen blev afsagt til Eriks fordel, fordi Sigismund havde skaffet sig gode forbindelser til Polen-Litauen og den Tyske Orden, hvortil han ønskede at komme på god fod med den tredje stormagt i Nordeuropa.¹⁹⁸

¹⁹³ M. Hedemann, 2007 s. 34ff

¹⁹⁴ E. Albrechtsen, 2006 s. 151

¹⁹⁵ M. Hedemann, 2007 s. 42ff; A. Huitfeldt, 1977 s. 247ff

¹⁹⁶ M. Hedemann, 2007 s. 45; T. Dahlerup, 2003 s. 54

¹⁹⁷ R. Rotz, 1977 s. 14

¹⁹⁸ E. Albrechtsen, 1997 s. 148

Eriks ønske om Sønderjyllands generhvervelse for den danske krone er ikke svær at få øje på. Han indvilligede i, hvis ikke han ligefrem fremskyndede til flere voldgiftshandlinger om retten til Sønderjylland. Erik stolede trygt på, at retten var på sin side, eller at de, der afsagde dommen, var det. Nyborgdommen er et tydeligt bevis på, at Erik ønskede sagen afsluttet hurtigt – vel og mærke til sin egen fordel – da han indkaldte til voldgiftsdom før aftalt tid. At han lod dommen gå til afsigelse hos den tyske kejser er lidt en gåde, eftersom de to fætre ikke just var på god fod med hinanden på daværende tidspunkt. Det skulle dog vise sig, at Erik fik det, han ønskede, om end kun i teorien, men ikke i praksis.

Dommen betød nemlig langt fra, at holstenerne havde tænkt sig at overdrage til den danske konge det land, de mente, var deres retmæssige arv skænket dem af kong Valdemar 3. i 1326.¹⁹⁹ I 1416 gik Erik og holstenerne til hansestæderne og bad dem om at hjælpe med at få nye forhandlinger i stand, men der kunne ikke opnås enighed, og der udbrød krig.

I 1421 ændrede Erik taktik. Efter et fejlslagent forhandlingsmøde mellem ham og holstenerne i Femernsund indkaldte han til landsting i Skåne og på Sjælland for at få vidnesbyrd på, at der ej i Danmark eksisterede len i tysk forstand, da disse i Danmark blot var en form for administration. Intet len kunne forlenes arveligt, da dette ville være i strid med dansk lov og ret. Denne konklusion kom en forsamling af gode jyske mænd i Ribe også til. Sønderjylland var et dansk landskab på lige fod med de andre danske landskaber. Desuden argumenteredes for dette ved, at der i Sønderjylland taltes dansk, privilegier til gejstligheden blev udstedt af den danske konge, Jyske Lov var den gældende ret, samt at grænsen gik mellem Danmark og Holsten – ikke Danmark og Sønderjylland.²⁰⁰

Hvorfor skiftede Erik mon taktik? Det kan have hængt sammen med, at greverne faktisk var blevet arveligt forlenet med Sønderjylland af Valdemar 3. i 1326 og af Margrethe i 1386,²⁰¹ hvilket indtil Eriks magtovertagelse aldrig havde været anfægtet – hverken under Valdemar 4. Atterdag eller Margrethe.²⁰² Det var derfor nødvendigt for Erik at finde på nye argumenter i sagen, såsom at kongen ingen ret havde til at forlene

¹⁹⁹ E. Albrechtsen, 1997 s. 147; A. Huitfeldt, 1977 s. 252f

²⁰⁰ Ashf. XIII s. 110ff.; E. Albrechtsen, 1997 s. 148; M. Hedemann, 2007 s. 51

²⁰¹ K. Hørby, 1980 s. 144ff

²⁰² E. Albrechtsen, 2006 s. 147ff; E. Albrechtsen, 1997 s. 145

hele danske landskaber væk som arvelige len, hvilket simpelthen stred imod loven. Dette er endnu et eksempel på Eriks omstillingsparathed, når hændelser, han ikke har kontrol over, dikterer forløbet.

Grundet oprøret i Bøhmen blev det besluttet på rigsdagen i Nürnberg 1422 at tilendebringe alle indre opgør i det tysk-romerske rige. Derfor sendte Sigismund hertug Rumpold mod nord for at ende striden på kejserens og rigsdagens vegne.²⁰³ Dette lod sig gøre, eftersom Holsten var underlagt rigsdagens beføjelser. Erik havde ingen problemer med at lade sagen blive afgjort af en kejserlig udsending, og holstenerne gik også med til det.²⁰⁴ I januar 1423 skrev begge parter brev på, at de ville overholde den dom, som Rumpold ville afsige på vegne af kejseren, hvorefter der blev indgået våbenhvile.²⁰⁵

Senere på året indgik Erik et forbund med hansestæderne, og han indgik ligeledes i en alliance med nordtyske fyrste og kejseren mod markgreve Frederik af Brandenburg. Baglandet var dermed sikret, og Erik begyndte da sin rejse i august 1423.²⁰⁶ Ikke længe efter døde Rumpold, og da Erik mødtes med sin fætter, kejseren, blev de enige om at sende en ny mægler, som i sidste ende sendte sagen tilbage til kejseren. I 1424 skulle parterne møde op i Ofen (Budapest), hvor kejseren ville afgøre sagen. Greverne blev rådet af deres egne råder til ikke at tage dertil, da de ikke var forpligtet til at stå ret for kejseren uden for det tyske rige. Desuden gik vejen til Ungarn gennem Bøhmen, som jo var i oprør og derfor usikkert rejseland. Greverne burde i stedet anke til paven, men det gjorde de ikke. De drog til Ofen, hvor de ønskede at udnytte kejserens svækkede position grundet kurfyrsteforbundet, som var blevet indgået i 1423.²⁰⁷ Greverne ønskede at frakende Sigismunds ret som enevældig domsmyndighed, de ønskede en regulær rigsret med kurfyrsterne som meddommere. Dette skete ikke, og Erik pressede sin fætter til at fælde dom i sagen. 28. juni 1424 gav Sigismund endnu engang Erik fuld ret til Sønderjylland.²⁰⁸ En tysk hofembedsmand skulle have sagt: ”*Was König Erich*

²⁰³ DR. VIII s. 215f; Ashf. XIV s. 110ff

²⁰⁴ Ashf. XIV s. 108ff, 121f; T. Dahlerup, 2003 s. 54

²⁰⁵ Ashf. XIV s. 116ff, 118ff; M. Hedemann, 2007 s. 54f

²⁰⁶ W. Møllerup, 1882 s. 722

²⁰⁷ A. Huitfeldt, 1977 s. 339f; Så vidt vides, var det ikke greverne selv, som drog til Ofen, men hertug Henrik af Lüneburg, bisp Hans af Lübeck og Nicolaus Sackow. A. Huitfeldt, 1977 s. 368; T. Dahlerup, 2003 s. 59

²⁰⁸ M. Hedemann, 2007 s. 59, 61, 63; H. Barüske, 1997 s. 160; A. Huitfeldt, 1977 s. 353ff

*möchte, das tut unser König [Sigismund] auch.*²⁰⁹ Selve dommen benævner konsekvent greverne af Holsten, som grever og ikke hertuger, og det slås fast, at de aldrig har haft eller skal have ret til hertugdømmet gennem forlening.²¹⁰

Efter domsfældelsen klagede greverne over dommen og forlangte pavens indblanding, hvilket førte til ny mægling af Kølnbispen i Flensborg 1425. Ej her kunne parterne enes.²¹¹

Den kejserlige dom i Ofen kunne altså heller ikke bringe de to parter nærmere hinanden, og kampen om Sønderjylland fortsatte. Et år efter Eriks hjemkomst fra sin pilgrimsfærd udbrød der krig, og selvom hansestæderne havde indgået en aftale med Erik, var det dem mere opportunt at gå med holstenerne.

Eriks ønsker har stor betydning for forståelsen af udlandsrejsen. Da kejseren og rigsdagen blev enige om at ende alle indre opgør i riget, slog Erik til igen. Han rejste til sin fætter i Ungarn, hvor han aktivt tog del i den politiske hverdag og hjalp til ved forhandlinger og andre forestående sager.²¹² Her skabte han sig et godt ry, hvilket ikke blev forværret af pilgrimsrejsen. Erik sad altså ikke bare og ventede på den kejserlige dom, men brugte sin tid fornuftigt til at få gode venner, som ville komme ham til undsætning og hjælp, hvis ikke holstenerne ville makke ret. Det er klart, at Erik har ønsket kejserens godkendelse af sine planer angående Sønderjylland, idet greverne af Holsten formelt var underlagt ham. Det er derfor ikke uforståeligt, at Erik, straks han øjnede muligheden, sendte sagen til kejseren for at få striden afgjort.

5.4 OPSUMMERING

Alle Eriks handlinger kan begrundes ud fra de to ønsker. Med hensyn til et *Dominium maris Baltici* prøvede Erik at få en alliance på benene mellem unionen og Polen-Litauen. Dette gjorde han med henblik på at kunne erobre Estland tilbage fra den Tyske Orden, så han kunne kontrollere indsejlingen til Novgorod. Desuden forsøgte han at få sin designerede tronfølger gift med den polske arveprinsesse. Havde dette lykkedes, var Bugislav i sandhed blevet konge over et Østersøimperium uden lige.

²⁰⁹ H. Barüske, 1997 s. 160

²¹⁰ A. Huitfeldt, 1977 s. 369

²¹¹ A. Huitfeldt, 1977 s. 374f, 403

²¹² M. Ibler, 2001 s. 312

Erik var også nødt til at engagere sig i indre europæiske forhold grundet oprøret i Bøhmen. Han benyttede oprøret til at skabe velvilje for sine Sønderjyske planer blandt europæiske fyrster – specielt kejseren og paven – så han muligvis kunne få nogle støtter i krigen mod holstenerne. Dette gjorde han ligeledes ved at tage på pilgrimsfærd til Jerusalem.

Det sønderjyske spørgsmål indstillede Erik ligeledes for kejseren hele to gange for at få stadfæstet sin ret til området. Dette lykkedes begge gange, men som set i et tidligere kapitel, ville hverken holstenerne eller hanseaterne godkende dette.

Som står skrevet i indledningen til kapitlet, fik Erik nogle konkrete gevinster med sig hjem. Dog skulle det vise sig, at disse gevinster var nitter.

*”Vel havde Kongen opnaaet, hvad han tilstræbte: han havde faaet dannet et Forbund mod Brandenburg, der netop kort før sin Hjemkomst havde givet luft i en Krig, som de pommerske Hertuger havde begyndt mod Kurfyrst Frederik; den kejserlige Voldgiftskjendelse var fældet til hans ubetingede fordel, den brandenburgske Indflydelse i Polen var svækket. Og dog var resultatet lig nul. Thi den gamle politiske Sandhed kom atter for Dagen, at Tyngdepunktet for den nordiske Politik ikke kunne henlægges til Tyskland, men maatte søges i Norden selv. Det havde Valdemar Atterdag faaet at føle, da han i sin Landflygtighed søgte at danne et stort tysk Forbund i Ryggen paa sine Fjender; og det maatte Erik af Pommern ogsaa sande, da faa Aar efter det gamle Forbund mellem Holstenerne og Hansestæderne paany traadte i Kraft og ikke en Haand i Tyskland rørte sig for at komme ham til Hjælp.”*²¹³

²¹³ Mollerup, 1882 s. 743

6 RIDDERE, VORE RAADER OG TROFASTE MÆND

Titlen er et citatet stammer fra et brev fra Erik, og er den gængse betegnelse han bruger om rigets gode mænd – altså adelen.²¹⁴

Adelen har gennem tiden haft skiftende positioner lige fra at besidde en meget stærk magt til at være underlagt kongemagten. Men adelen har til alle tider udgjort et modspil til kongemagten. Under Erik gik adelens position fra at have været svag ved hans kroning til, at de ved slutningen af hans regeringsperiode havde fået så stor en magt, at de kunne opsige ham troskab og huldskab. Dette kapitel indrammer adelen som størrelse med de privilegier og funktioner, de besad i samfundet.

Forskningen til dette kapitel er meget opdelt, idet de fleste forskere i senmiddelalderen på flere punkter berører adelen og dens funktion som rigsråd. Der er dog langt imellem de forskere, som ser nærmere på de øvrige privilegier og funktioner. Troels Dahlerups afsnit om Danmark i *Den nordiske adel i senmiddelalderen* fra 1971 ligger i høj grad til grunde om adelen og dens privilegier. Trods bogen har rundet de 35 år, så er der ikke tilsvarende litteratur, så dermed er denne stadig brugbar.

De førende indenfor rigsrådsforskningen og Eriks regeringspraksis er fortsat Aksel E. Christensen og Jens E. Olesen. Det er da også disse to forskere, som hovedsageligt er blevet brugt til at belyse disse områder. De har begge i en årrække beskæftiget sig med disse områder, og de giver begge en dybdegående indførelse i rigsrådets opgaver i forhold til kongemagten. Af Jens E. Olesen er der i dette speciale brugt: *Rigsråd, Kongemagt og Union – 1434-1449* fra 1980 samt ”Erik af Pommern og Kalmarunionen” artikel i *Danmark i Senmiddelalderen* fra 1994. Af Aksel E. Christensen er brugt *Kalmarunionen og nordisk politik 1319-1439*.

Endvidere er William Christensens *Dansk Statsforvaltning i det 15. århundrede* fra 1903 blevet brugt som grundlitteratur til afsnittet om krigstjenestepligten. Her gives en grundig indførelse i, hvordan de forskellige samfundsgrupper har været stillet i forhold til krig. Meget af den øvrige litteratur på området henviser til W. Christensens grundige værk, hvorfor værket også er benyttet her.

²¹⁴ DRB 4. rk. 11. bd. nr. 574

6.1 DEN DANSKE ADEL

*”Adelen udgjorde legalt og privilegimæssigt en enhed, men i praksis var de sociale og økonomiske forskelle indenfor den adelige stand enorme.”*²¹⁵ Dette mener Henrik Lerdam har medført, at flere forskere indenfor senmiddelalderen har opdelt adelen i flere grupper. Erik Ulsig opererer med fem inddelinger, som er: god højadel, mere jævn højadel, lavadel grænsende til højadel, god eller jævn lavadel og landsbyvæbnere. Kriterierne for placering i de forskellige kategorier er ejendomsbesiddelser (antallet af fæstergårde).²¹⁶ Troels Dahlerup har ligeledes set nærmere på de sociale og økonomiske forskelligheder ved adelen.²¹⁷ Ulsig og Dahlerup er enige om at grænsen mellem høj- og lavadel er meget flydende, men at ridderværdigheden og medlemskab af rigsrådet er med til at skabe en tydeligere grænse. Lerdam mener, at der er general enighed om, at et af de afgørende kriterier for et skel mellem adelsstandene er besiddelsen af jordegods. Der gives dog en mulighed for social mobilitet og tilgang af nye medlemmer i adelsstandene ved hjælp af jordopkøb og ved ægteskabsforbindelser. Desuden kunne lang og tro kongetjeneste medføre en stigning i de sociale grader.²¹⁸

Det vides ikke med sikkerhed hvor mange adelsslægter/familier, der var i Eriks regeringstid. Den største tilgang til adelen skete gennem arv, idet et adelsbrev gerne gav frihed er og rettigheder til både modtageren og dennes arvinger. Kilderne viser, at der i denne periode var en betydelig tilgang af nye adelsslægter, hvorom T. Dahlerup mener, at der oftest var tale om reelt ældre slægter, som på grund af kildematerialets fattigdom ikke har været muligt at føre længere tilbage i tiden. Der var ikke den store tilgang af nordiske slægter i Danmark på trods af det livlige politiske samkvem i den fælles union, som kunne have skabt indrejse af slægter. Heller ikke andre udenlandske slægter slog sig ned i Danmark med undtagelsen af nogle få tyske.²¹⁹

Adelen havde forskellige privilegier, som i teorien var ens for hele standen, men de vigtigste af disse var tilknyttet jordbesiddelser, eftersom privilegierne blandt andet gav

²¹⁵ H. Lerdam, 1996 s. 31

²¹⁶ E. Ulsig, 1968 s. 158ff

²¹⁷ T. Dahlerup, 1971 s. 48

²¹⁸ H. Lerdam, 1996 s. 31

²¹⁹ T. Dahlerup, 1971 s. 54f

retten til at besidde sit gods skattefrit; dog kun den jord adelen selv dyrkede.²²⁰ Adelen ret til sine fæstebønders bøder udvides i det 15. århundrede fra, at rigsråderne havde et særprivilegium i at modtage fæstebøndernes bøder til, at dette omfattede hele adelen og gældende for alle kongelige bøder.²²¹ Adelen havde også politiske privilegier, som de delte med gejstligheden. De havde i praksis eneret på rigsrådssæder, forleninger, landdommerembederne og fortrinsstillinger til de højere kirkelige embeder. Disse privilegier blev først vedtaget ved lov i 1483, men havde gennem generationer traditionen tro tilfaldet adelen.²²² Hvad gjaldt købstadsprivilegierne, så var disse forbeholdt byerne og deres købmænd, men udgjorde et stridspunkt for adelen, som selv ønskede at sælge deres produktion.²²³ (Se kapitel 9.1)

Med disse privilegier fulgte flere forskellige funktioner i samfundet. Den første var som godsejer, hvor adelen oftest drev det meste af deres jord via fæstebønder og fik en rentier af den befæstede jord. Adelen havde også en civiltjeneste, som bestod i at administrere lokalesamfundet. Adelsmændene også som rigsråder, lensmænd og landsdommer. Den sidste store funktion adelen havde, var deres krigstjenestepligt.²²⁴

6.1.1 Rigsrådet

*”Rigsrådet under Erik af Pommern var generelt en statusrig, velstillet, erfaringsrig og veluddannet forsamling, indbyrdes beslægtet og besvogret og med en militær position via besiddelsen af slotslenene.”*²²⁵ Sådan skriver J. E. Olesen om det danske rigsråd og opfølger derefter med en redegørelse af, hvor svært det er at afgøre, hvem der var rigsråder. Buddene fra forskerne er mange, men dokumentationen mangelfuld. I forbindelse med afgørelsen af, hvem der var i rigsrådet, er der også forsket en del i udtrykkene ”vort råd og mænd” og ”rådgivere og mænd”, som forefindes i flere dokumenter. Ældre forskning var af den opfattelse, at der var tale om en dobbeltbetegnelse for rigsrådet. Nyere forskning er kommet frem til, at der i stedet er tale om flere forskellige mænd, idet der ofte i 1400-tallet blev skelnet mellem adelige riddere og væbnere, som var medlem og ikke-medlem af rigsrådet. Men at afgøre hvilke

²²⁰ T. Dahlerup, 1971 s. 59; W. Christensen, 1903 s. 287f

²²¹ T. Dahlerup, 1971 s. 59; W. Christensen, 1903 s. 288

²²² T. Dahlerup, 1971 s. 60

²²³ T. Dahlerup, 1971 s. 59

²²⁴ T. Dahlerup, 1971 s. 64f

²²⁵ J. E. Olesen, 1994 s. 154

slægter der var det ene eller det andet, kan ifølge J. E. Olesen ikke dokumenteres. Hvor det tidligt i Eriks regeringstid havde været kutyme at inddrage ikke-medlemmer i rigsrådets afgørelser, forekom det sjældnere op gennem hans regeringsperiode. Dette kan blandt andet skyldes, at rådernes værdighed var opadgående i senmiddelalderen og dermed også deres indflydelse i riget, hvorfor de ikke længere så det nødvendigt at inddrage andre adelsmænd end dem selv i rigsrådet.²²⁶ Og som set i afsnittet om adelen, så var det vigtig for en slægts position at have nære forbindelser til rigsrådet.

Da Margrethe overtog riget efter Valdemar Atterdag, overtog hun også hans rigsråd, som havde bestået af 39 mænd. Disse rigsråder fortsatte under hendes ledelse, hvilket er med til, at H. Lerdam konkluderer, at det var med hele rigsrådets støtte, at hun efterfulgte sin far på tronen. Valdemar Atterdags rigsråd faldt med tiden fra, enten pga. af dødsfald eller afskedigelse, og der ses i kilderne fra 1398, at Margrethe havde fået udskiftet hele rigsrådet med egne valgte mænd. Rigsrådet bestod på dette tidspunkt af 25 mænd. Med denne udskiftning af rigsrådet havde Margrethe også fået aristokratiseret det.²²⁷ Aristokratiseringsprocessen var affødt af den økonomisk-sociale udvikling i samfundet og fortsatte i stor stil under Erik. Aristokratiseringen distancerede rigsråderne fra mange af deres adelige standsfæller og styrkede også rådernes position og status som elite.²²⁸

Med Margrethes død i 1412 kom der ikke som sådan et brud med den eksisterende regeringsform. Erik var jo allerede i 1397 blevet kronet til konge og havde derfor deltaget i landets styre i en lang årrække. Det ses dog fem år efter Eriks regeringsovertagelse i 1417, at han har udskiftet en del af sit rigsråd. Den sjællandske/skånske dominans, som havde hersket under Margrethe, var stadig tydelig, men den jyske indflydelse var opadgående. Den væsentligste forskel lå i, at det ikke længere var de gamle højadelige slægter, som næsten udelukkende sad på rigsrådets poster, men det var nye lavadelige slægter, som var ved at finde sig et fodfæste i det danske rigsråd. Også et par svenske og tyske adelsmænd var kommet ind i Eriks danske rigsråd. For de fleste af de nykommende gjaldt det, at det næppe kunne begrundes med overvældende godsrigdom eller slægtsforbindelser at de fik sæde i rigsrådet. Det har

²²⁶ V. Etting, 1997 s. 154f; J. E. Olesen, 1994 s. 155

²²⁷ H. Lerdam, 1996 s. 36ff

²²⁸ J. E. Olesen, 1994 s. 151, 153

nok nærmere været gennem tro kongetjenste, de erhvervede denne position. De forandringer, som i 1417 så småt var i gang, brød rigtigt ud i 1423. Den tidligere dominans af sjællændere/skåninge i rigsrådet havde ikke længere overtaget, der nu helt var overgået til jyderne.²²⁹ Dette havde stor betydning for Erik, idet han i kampen om Sønderjylland havde brug for støtter i rigsrådet. Og hvem var mere nærliggende til hurtigt at kunne hjælpe i denne sag end jyderne, som boede i forlængelse af Sønderjylland? Desuden havde jyderne også selv en interesse i, at deres landsdel blev udvidet og dermed også den koncentration af magt, som det gav, eventuelt ved flere jyder i rigsrådet. Hermed ses det, at Eriks ønske om Sønderjylland havde en påvirkning på rigsrådets sammensætning.

Rigsrådet, som stod bag Eriks opsigelse og indkaldelsen af Christoffer 3. af Bayern, bestod af 20 verdslige medlemmer. Her var det stadig jyderne, som var de dominerende i rigsrådet. Siden 1423 var denne dominans yderligere blevet styrket ved, at Erik blandt andet havde udnævnt en jyde til biskop i Børglum. Det var hovedparten af denne rigsrådsgruppe, som havde underskrevet indkaldelsen af Christoffer af Bayern og opsigelsen af Erik, men han havde fortsat en del støtter både i det danske, det svenske og det norske rigsråd. En del af disse støtter ses dog rimelig hurtigt efter afsættelsen igen at blive medlemmer af de respektive rigsråd.²³⁰

Det danske rigsråd havde under Erik bestået af en samling på mere end 30 mænd. Rådets medlemmer blev udpeget af kongen, og råderne aflagde en særlig ed til ham, som hans råd og mænd. Praksis var, at alle bisper var medlemmer af rigsrådet. Ærkebispens af Lund og hans lydbisper med roskildebispens, som rigets kansler og den mest fremtrædende i rang blandt bisperne, var selvskrevne medlemmer og indtrådte automatisk ved deres valg til bisp i rådets kreds. Ærkebispens fungerede som rådets formand.²³¹ Hermed ses, at gejstligheden havde en vigtig rolle at spille i regeringsstyret, hvorfor deres embedsbesættelse havde stor betydning for Erik.

²²⁹ H. Lerdam, 1996 s. 41ff

²³⁰ H. Lerdam, 1996 s. 44f

²³¹ J. E. Olesen, 1994 s. 152f

6.1.2 Lensmænd

Det at være rigsrådsmedlem og lensmand har i lange perioder i historien hængt sammen. Dette var blandt andet gældende under både Valdemar Atterdag og Margrethe, men under Eriks regeringstid skete der en hel del forandringer på dette område.

Erik havde ved Margrethes død længe deltaget i landets styre. Han havde på mange punkter fortsat den politik, som kendetegnede Margrethes styreform, men et af de områder, hvor han agerede forskelligt, var ved indsættelsen af rigsråder som lensmænd. Hvor der under Margrethe havde været en dominans af rigsråder som lensmænd, skete der under Erik et skifte til lavadelige ikke-rigsråder. Hvor ca. 60 % af alle lensebøderne lå i rigsrådets hænder i 1420, så faldt tallet til under 40 % i 1437-39.²³² Dette betød, at flere og flere len blev forlenet til ikke-rigsråder, og dermed skete der en ændring af magtforholdene. Ændringen af magtforholdene ses over hele riget, og H. Lerdam konkluderer, at de rigsråder, som forblev lensmænd under Erik, var hans loyale støtter. Det ses gennem opsigelsbrevet til Erik, da det er de færreste rigsråder med kongelige len, som har sat deres underskrift på opsigelsen samt indbydelsen af Christoffer.²³³

Erik havde således svækket det ellers så stærke rigsråd, og flere steder i riget havde rigsrådet helt mistet dets indflydelse. Dette gjaldt for Sjælland, Lolland-Falster og Skåne, hvor stort set samtlige len var forlenet til ikke-rigsråder eller Eriks pommerske slægtninge. Dette gjorde sig ikke kun gældende i Danmark, og det svenske rigsråd mærkede den samme forandring. I Sverige foretrak Erik danske lavadelige og i et begrænset omfang tyske lensmænd. Kun to rigsråder forblev lensmænd i Sverige, og ingen af dem satte deres underskrift på opsigelsbrevet til Erik.²³⁴

6.1.3 Krigstjeneste

Siden det 13. århundrede har der været forskel på, hvilke forpligtelser der var i krigstjenesten alt efter, om det var til forsvar af landet, eller om det var til angreb af et fremmed land. I det første tilfælde var enhver mand med evne til at føre våben – standen var underordnet – forpligtet til at stille til forsvar. Denne forpligtelse var fortsat gældende i det 15. århundrede, idet Erik i 1428 fik rettens dom på, at denne

²³² H. Lerdam, 2001b s. 115

²³³ H. Lerdam, 2001b s. 116

²³⁴ H. Lerdam, 2001b s. 116f; H. Lerdam, 1996 s. 47

bestemmelse fortsat var gældende.²³⁵ Bondestanden udgjorde den største tjenestegruppe i senmiddelalderen. Kildematerialet for Eriks periode mangler desværre oplysninger om antallet af denne stands deltagelse i krigene, men det vides, at der i 1455 var blevet indkaldt hver 30. mand til krigstjeneste.²³⁶ Senere blev det kutyme, at bønderne kunne købe sig fri af krigstjenesten, og indtægterne af frikøbene blev da brugt til at aflønne professionelle lejetropper i stedet.²³⁷

Den vigtigste krigstjenestegruppe var adelen. Hele dens særstilling og skattefrihed hvilede på evnen til at føre krig.²³⁸ Alle adelige havde ikke den samme form for krigstjeneste; for nogle gjaldt deres tjeneste ikke uden for riget, medmindre rigsrådet havde givet dets samtykke til kongen om, at han måtte drage i krig.²³⁹ Adelige havde alle en forpligtigelse til at stille ved forsvar af riget og det uden ordre fra rigsrådet. Nægtede de denne forpligtigelse, så mistede de deres privilegier af skattefrihed.²⁴⁰ Det vides ifølge W. Christensen ikke, hvorledes det helt præcist har forholdt sig med krigstjeneste udenrigs. Et brev fra 1416 omtaler muligheden for, at nogle mænd skulle i tjeneste uden for riget, og da det jo nok er Eriks kamp i Sønderjylland, der henvises til, så er forvirringen stor. Erik har med stor sandsynlighed ikke betragtet Sønderjylland som udenrigs.²⁴¹ Det skulle da være meget underligt, hvis det har været tilfældet, specielt når der ses på, at Erik jo kæmpede om at genvinde Sønderjylland tilbage til Danmark, og havde gjort dette via Nyborgdommen.

Lensmændene var ud over deres forpligtigelse om forvaltningen af lenet også forpligtede til krigstjeneste.²⁴² Lensmændene var forpligtiget til at stille med et antal svende, ved angreb på riget. Det vides dog ikke for Eriks periode, om det drejede sig om et fast antal, og/eller om det var lige mange svende pr. lensmand²⁴³ Det vides for senere perioder, at dette ikke var tilfældet.²⁴⁴ Krigsforpligtelsen var bundet til jorden og ikke adelsmanden, idet der er flere eksempler på, at enker efter adelsmænd ligeledes skulle

²³⁵ W. Christensen, 1903 s. 288

²³⁶ W. Christensen, 1903 s. 295

²³⁷ W. Christensen, 1903 s. 289f

²³⁸ B. Poulsen, 2001 s. 54

²³⁹ W. Christensen, 1903 s. 310, 312

²⁴⁰ W. Christensen, 1903 s. 312

²⁴¹ W. Christensen, 1903 s. 311

²⁴² B. Poulsen, 2001 s. 56

²⁴³ H. Christensen, 1983 s. 23

²⁴⁴ B. Poulsen, 2001 s. 57; W. Christensen, 1903 s. 306

stille med svende.²⁴⁵ Det påhvilede også lensmanden selv at holde sine svende ved kost, når de var udstationeret.²⁴⁶ Det var dog kun regnskabslensmændene, som også var forpligtet til at drage udenlands med kongen uden, at rigsrådets samtykke skulle indhentes.²⁴⁷

Det hedder i Jyske Lov, at lærde mænd skulle skaffe mænd til at tage sig af krigstjenesten. Klostermænd skulle yde krigstjeneste af jord købt efter 1215, og ellers skulle alle gejstlige personer eller institutioner med jordbesiddelser deltage i krigstjeneste. Der står ligeledes i Jyske Lov, at gejstligheden kunne lave særftaler med kongen og dermed slippe for krigstjeneste. Disse særftaler blev der lavet en del af også i Eriks tid.²⁴⁸ Helt sluppet for krigstjeneste har gejstligheden ikke – kun for personlig deltagelse – de skulle stille med svende til både krigstjeneste og kongelige rejser.²⁴⁹ Gejstligheden stod rent krigsmæssigt bedre end adelen, eftersom de havde betydeligt flere mænd at tage af.²⁵⁰

Købstæderne betalte årligt en skat til kongen og ved siden af denne, skulle de også stille med mænd til krigstjeneste. Købstæderne betalte sig dog oftest ud af deres krigstjenestepligt via en afgift og ved at stille skibe til rådighed for kongen. Der var da også de købstæder, som havde opfyldt deres krigstjeneste. Det ses blandt andet under Eriks kamp for Sønderjylland, at Aarhus gentagende gange blev bedt om at stille med mænd; en gang 30 mænd og en anden gang 20 mænd.²⁵¹

6.2 ERIKS REGERINGSPRAKSIS

Erik var blevet kronet i 1397, og i denne forbindelse var der blevet udarbejdet et dokument, kroningsbrevet, som dannede rammerne om den regeringspraksis, som skulle ligge til grund for Eriks kongemagt.²⁵²

Kroningsbrevet foreskriver, at loven og rådet var til for ham, og at han havde uindskrænket råderum over slotte og len i alle tre riger. Dette betød, at Erik havde fuld

²⁴⁵ T. Dahlerup, 1971 s. 63; W. Christensen, 1903 s. 313

²⁴⁶ W. Christensen, 1903 s. 308

²⁴⁷ W. Christensen, 1903 s. 213

²⁴⁸ W. Christensen, 1903 s. 320f

²⁴⁹ W. Christensen, 1903 s. 323

²⁵⁰ B. Poulsen, 2001 s. 58

²⁵¹ B. Poulsen, 2001 s. 52f; W. Christensen, 1903 s. 332f

²⁵² A. E. Christensen, 1980 s. 169

herredømme over den civile og militære forvaltning med dispositionsret ud over døden. Kroningsbrevet er på det nærmeste det modsatte af en håndfæstning, da det var rigernes mænd, som svor Erik troskab og ikke omvendt. Dette gav Erik mulighed for et stærkt centraliseret enhedsstyre.²⁵³

Erik havde som Margrethe undladt at besætte de gamle rigsembeder som drost, marsk og gældker, men havde fortsat en kansler.²⁵⁴ Margrethe syntes at have bestræbt sig på at opbygge et system af fogeder og embedsmænd, som var mere direkte knyttet til kongemagten. Denne politik førte Erik videre, hvilket kan ses ved, at kanslerembedet blev delt i to. Erik tog sig en kongelig kansler, som deltog direkte i regeringsstyret, og herunder også unionen. Hvorimod rigets kansler fortsat var bundet sammen med embedet som roskildebisp, som kun tog sig af sager vedrørende det danske rige.²⁵⁵

Erik regerede de tre riger som en enhed, ikke som en alliance eller et forbund, men snarere som en centraliseret stat. Dette var med til, at Erik mente, at han kunne indsætte både danske og tyske fogeder på de svenske slotslen. Dette til trods for den aftale, som Margrethe i sin tid havde lavet med svenskerne i forbindelse med overtagelsen af riget, om, at det kun var svenske mænd, som måtte sidde på slotslenene.²⁵⁶ Det samme var gældende i Norge, hvor Erik ligeledes indsatte danske og tyske fogeder.²⁵⁷ Begrundelsen for dette var, at danske og tyske adelige ikke kunne betragtes for udlændinge i ét samlet rige. Ikke bare forleningerne af slotslenene bevidner Eriks bestræbelser på at centralisere rigerne. Det ses ligeledes i arkivvæsnet, rådsmøder for hele unionen, fælles flag/banner, unionsvåben, unionssegl og en ordensstiftelse med gejstlige og verdslige medlemmer af alle tre riger.²⁵⁸ Med en centraliseret magt, hvor Erik sad med ét samlet rige i stedet for tre selvstændige riger, ville han have haft en magtposition, som rakte langt ud over den egentlige grænse for rigerne. Godt nok var han konge i alle tre riger, hver med egen deres lovgivning, og eget rigsråd. Ligeledes var der tre riger, som Erik skulle bede om tillades til at erklære krig. Med Eriks mål om et *Dominum maris Baltici* så havde han stået stærkere med ét samlet rige.

²⁵³ J. E. Olesen, 1998 s. 66

²⁵⁴ J. E. Olesen, 1994 s. 145; K. Erslev, 1971 s. 109

²⁵⁵ A. E. Christensen, 1980 s. 195

²⁵⁶ J. E. Olesen, 1994 s. 146

²⁵⁷ J. E. Olesen, 1994 s. 146

²⁵⁸ J. E. Olesen, 1994 s. 146f

Det lykkedes da heller ikke Erik helt at samle de tre riger, og han fik da også ofte klager fra det svenske rigsråd, som dermed tit var til besvær. Det de specielt klagede over de var i deres øjne udenlandske fogeder. Norge derimod blev regeret fra Danmark og det norske rigsråd mødtes kun lejlighedsvis, og flere statssager blev behandlet af den fælles administration i Danmark, og udgjorde dermed ikke meget besvær for Erik.²⁵⁹ Bestræbelserne for et enhedsrige kom ligeledes til udtryk i Eriks kongetitel, hans personlige segl med de tre kroner og den praktiske anvendelse af disse. Erik brugte sit personlige segl til at besejle så godt som alle kongelige dokumenter indenrigs som udenrigs og for alle tre riger. Norge havde en rigskansler, som dog ikke havde anden opgave end at varetage de retshåndhævelser, som kom for rettertinget. Det norske rigssegel befandt sig i Eriks varetægt, og kunne derfor ikke benyttes, hvilket satte den norske rigskansler uden for indflydelse. For Sverige kendes der ikke til en særlig kansler for riget, men det ser ud til, at der var en samling mænd, der fungerede som kansler og kancelli for det svenske rigsråd.²⁶⁰ Kun for det kongelige retterting var der tildelt en national rettertingskansler.²⁶¹

Efter som Erik hovedsageligt brugte sit personlige segl til alle dokumenter vedrørende de tre riger, stod også den danske rigskansler uden direkte indflydelse. Rigskansleren, som var et ærefuldt embede og knyttet til bispeværdigheden i Roskilde, kom derfor til at stå uden faste funktioner og uden kancelli.²⁶² Erik havde til gengæld, som tidligere skrevet, sin egen kongens kansler, som opbevarede Eriks personlige segl, og han hørte til blandt kongens nærmeste medarbejder og varetog i praksis næsten al regeringsforvaltning i de tre riger. J. E. Olesen skriver, at det må antages, at embedet udøvedes efter Eriks personlige beslutninger, undertiden måske med hofembedsmænd eller særlige udpegede personer som mellemmand.²⁶³ Kancelliet voksede i omfang under Eriks regeringstid, og den faste plan om enhed i regeringsudøvelsen for hele unionen afspejledes i organerne for kongens autoritet, samt det faktum at Erik kun havde én hofmester, én kammermester og ét kancelli, som tjente alle tre riger.²⁶⁴ Da embederne som drost, marsk og gældker ikke var blevet besat, og rigsrådet ikke længere

²⁵⁹ J. E. Olesen, 1994 s. 146

²⁶⁰ J. E. Olesen, 1994 s. 147

²⁶¹ A. E. Christensen, 1980 s. 197

²⁶² A. E. Christensen, 1980 s. 195

²⁶³ J. E. Olesen, 1994 s. 148

²⁶⁴ A. E. Christensen, 1980 s. 193

besad nogen større indflydelse på de daglige regeringsforretninger, medførte dette, at al virksomhed derefter måtte gå gennem kongen og dennes embedsmænd. Dette gjaldt for hele unionen. De kongelige hofembedsmænd i den centrale unionsforvaltning var alle danske.²⁶⁵

Erik havde i 1417 erhvervet København, og herefter udviklede byen sig mere og mere til en form for hovedstad for unionen, og byen blev sæde for den kongelige administration og mødested for de store, men sjældne unionsmøder.²⁶⁶

Margrethe havde forsøgt i sin regeringstid at samle de nordiske rigsråd mindst mulig. Hendes realpolitik gik ud på, at hun kun mødtes med få rigsråder af gangen, og denne omgang med rigsråderne var med i hendes råd til Erik, da han i 1405 alene skulle besøge Norge. Margrethes råd til ham gik på, at han ved kun at samle få rigsråder af gangen kunne love hver enkelt, hvad han bedst kunne, og ikke besegle dokumenter hvis han kunne undgå dette.²⁶⁷ Dette råd fra Margrethe, ser det i kilderne ud til, at han tog til sig, idet han gennem hele sin regeringstid meget sjældent samlede alle sine rigsråder. Kilderne vedrørende Eriks samarbejde med rigsråderne, mener J. E. Olesen, peger i retningen af, at Erik kun havde benyttet enkelte råder fra et eller de tre riger til at rådføre sig med af gangen, og at der ikke er noget, som tyder på, at der har foreligget noget om faste mødetider for disse rådgivningssektioner.²⁶⁸ Dette til trods for at både J. E. Olesen og A. E. Christensen skriver, at det ikke er muligt at afgøre, om der er tale om én eller flere råder, når der i kilderne står ”vort råd” eller blot ”råd”. Hvad der også kan ses er, at Erik inddragede råderne ved sanktionering og besegling af vigtige dokumenter både for de enkelte riger og for unionen. Erik var som sådan ikke forpligtet til at inddrage rigsrådet i alle sine anliggender; kun ved opkrævning af landeskatter og erklæring om krig var rigsrådet nødtvunget til at give dets samtykke. Trods dette var Erik hyppigt hos sine råder for at få støtte i sine forskellige anliggender.²⁶⁹ Dette viser i hvor høj grad, Erik ville være sikker på, han havde støtter bag sig. For uden en håndfæstning kunne han stort set gøre, som han ville, også hvad angår krigen om Sønderjylland. Især da han havde dom på, at området var at betragte som en del af Danmark. Rådernes råd var vigtige for Erik, og det beviste han da også gang på gang

²⁶⁵ A. E. Christensen, 1980 s. 196

²⁶⁶ J. E. Olesen, 1994 s. 149; A. E. Christensen, 1980 s. 196; N. K. Andersen, 1962 s. 224

²⁶⁷ J. E. Olesen, 1994 s. 151; A. E. Christensen, 1980 s. 177

²⁶⁸ J. E. Olesen, 1994 s. 156

²⁶⁹ J. E. Olesen, 1980 s. 156ff, 165; A. E. Christensen, 1980 s. 189

ved, at han ikke uden videre gik krigens vej, men oftest prøvede sagen af via rettens vej først, hvor også rigsrådet sad som dommere.

6.3 OPSUMMERING

For Erik var centraliseringen af rigerne vigtig. Dette bevises gennem tiltagene vedrørende fælles banner og Eriks personlige segl etc., som skulle symbolisere en enhedsstat. København spillede også ind i denne centralisering, idet Erik bestræbte sig på at gøre denne by til hovedstad for hele riget.

Rigsrådets støtte betød meget for Eriks regeringsstyrelse og det på trods af, at han faktisk kunne have styret rigerne efter sit eget forgodtbefindende. Han gik gang på gang til sine råder for at finde støtte i sine forehavender, hvorvidt han havde brug for råd eller ej, blot fordi han fandt det hensigtsmæssigt og politisk klogt. Dermed kunne rigsrådet heller ikke komme bagefter og beskyldte ham for uagtsom regeringsførelse.

Rigsrådseembedet var bare en af adelens funktioner. En anden vigtig funktion var krigstjenesten. For Erik var denne betydningsfuld, idet han i hans kamp for Sønderjylland havde brug for et stort og stærkt militær.

Under Erik ses der en udskiftning af lensmænd fra hovedsageligt at have været rigsråder til ikke-rigsråder. Dette kunne tyde på, at Erik ikke gennem hele sin regeringsperiode havde den samme tillid til sine råder. Der var dog fortsat rigsråder med kongelige len, og disse råder må fortsat have haft Eriks fortrolighed, hvilket da også ses ved, at de ikke var med til at afsætte ham.

7 UDI HERRENS NAVN, AMEN! – VÆRDIGE FÆDRE OG HERRER UDI CHRISTO

Titlen er et citat fra Arild Huitfeldts oversættelse af Nyborgdommen, som var Eriks første udspil i kampen om Sønderjylland.²⁷⁰

Erik havde brug for kirkens støtte for at kunne realisere sine drømme, specielt når det gjaldt generhvervelsen af Sønderjylland. Derfor var det vigtig, at han var på god fod med paven, da denne kunne være med til, at Erik fik de rigtige støtter og love på sin side. Det var paven, som velsignede nye biskopper og ærkebiskopper, og fordi disse var automatiske medlemmer af rigsrådet, havde Erik en interesse i, at det var de rigtige mænd, som besad disse poster.

Dette kapitel synliggør, hvordan gejstligheden så ud i senmiddelalderen, både med paveskismaet i Europa og Eriks forhold til kirken i Danmark.

Til dette kapitel er der brugt to hovedbøger, Niels Knud Andersens *Den danske kirkehistorie* fra 1962 og Martin Schwarz Laustens *Danmarks kirkehistorie* fra 1987, med tredje oplag i 2004. Til trods for at Andersen skrev sin kirkehistorie tilbage i 1962, så henvises der fortsat ivrigt til denne i forskningen om den senmiddelalderlige kirkes udvikling. Bogen er en grundig gennemgang over den begyndende statsdannelse og giver et billede af, hvordan Danmark har været påvirket af gejstligheden indsat i en generel Danmarkshistorie. Andersens bog har også sine svage sider, idet han hverken har kildehenvisninger eller litteraturliste til at støtte sine udsagn.

Laustens bog er ikke helt så grundig som Andersens, men tages det i betragtning, at Andersen kun dækker ca. 200 års Danmarkshistorie, og Lausten dækker fra år ca. 965 og op til vor tid, så må dette da være forklaringen. Fordelen ved Lausten er hans litteraturvejledning, samt at det er et klart og velskrevet værk, som er nemt at finde rundt i.

Den store forskel på disse to bøger er, at Andersen fortæller en kronologisk gennemgang af Danmarks historie med alle dens begivenheder, også dem som ikke uden videre har forbindelse med kirken. Lausten fortæller nærmest udelukkende kirkens

²⁷⁰ A. Huitfeldt, 1977 s. 235

historie, og lader det være op til læseren selv at undersøge Danmarks historie som helhed. Han har selvfølgelig dato på de vigtigste begivenheder, så læseren kan følge kirkens historie i en større kontekst.

På den mere internationale side af Eriks kirkepolitik er brugt værket *Kirken i den europæiske middelalder* af Leif Grane fra 1999, og til gennemgangen af koncilierne er brugt P.G. Lindhardts *Danmark og reformkoncilierne* fra 1942.

7.1 KIRKEN SOM INSTITUTION

Kirken ændrede stilling omkring perioden, hvor Valdemar Atterdag sad på magten (1340-75). Kirken havde sejret i den store strid mellem kongen og adelen, hvori kirken gang på gang skiftede side, idet kongemagten i denne periode stod svagt. Gejstlighedens sejr gik dog igen tabt, da der atter fremstod en stærk kongemagt. De danske biskopper havde i det 13. og i begyndelsen af det 14. århundrede kæmpet for kirkens selvstændighed og uafhængighed af kongemagten, men under Valdemar Atterdag blev de tro mod kongen og begyndte langsomt at blive fremtrædende medlemmer af rigsrådet.²⁷¹ Gejstligheden havde i årene uden en konge savnet en stærk centralregering til at bekæmpe den ufred og opretholde den retssikkerhed, som ikke bare prægede landet, men også kirkesamfundet.

At kirken ændrede form i Danmark var ikke særpræget. Gennem hele Europa rullede en lavine af kirkelige forandringer, som skyldtes den internationale kirkelige udvikling og pavedømmets ændrede magtstilling, som med senmiddelalderens Avignonpaver var blevet en politisk svag institution. Det store skisma fra 1378-1417 og konciliarismen var ligeledes med til at svække pavemagten yderligere. I denne ændrede magtstilling gik den danske kirkeprovins' selvstændighed tabt, og kirken kom i højere grad i kongens magt, hvilket var med til at begynde statskirkedannelsen.²⁷²

Kirken var indstiftet på jorden for at give menneskene frelse, hvilket betød, at den havde domsmagt over de kristne i alle spørgsmål, som angik deres sjæl. Kirken dømte herom på grundlag af biblen, kristne koncilier, bispemøderne, den kanoniske ret og pavelige

²⁷¹ N. K. Andersen, 1962 s. 123

²⁷² M. S. Lausten, 2004 s. 72; N. K. Andersen, 1962 s. 123f

bestemmelser.²⁷³ Kirken var finansieret gennem tiende, som blev betalt for at få sjælesorg. De kristne betalte en tiendedel af deres indtægter, lige meget hvor meget de tjente, og sådan havde det været siden oldkirkens dage. Folket kunne også opnå ekstra velsignelse ved at betale aflad. Kirken fik også en stor del af sine indtægter gennem donationer. Af disse donationer var Margrethe en yndet giver. Erik var knap så gavmild, men også han gav store summer til kirken. Kirken var en rig institution. Det er blevet beregnet, at den ejede ca. en tredjedel af Danmarks jord og ca. halvdelen af Norges.²⁷⁴

Tiden med de store opslidende kirkestridigheder var ovre, og det var sket gennem kongemagtens indflydelse på kirken og pavemagten. Kongemagten kunne influere besættelsen af kirkeembeder, og den internationale kirkes stilling var svækket, fordi ideologien om kirkens frihed ikke længere kunne opnå politisk slagkraft som i 1100- og 1200-tallets Europa.²⁷⁵ For Danmarks vedkommende var biskopperne blevet fremtrædende medlemmer af rigsrådet, og deltog i uniontidens forfatningsretlige udvikling. De var herved med til at fremme rådets udvikling som en selvstændig politisk magtfaktor sidestillet kongemagten. Dette betød, at biskopperne fik meget andet at se til end det kirkelige. De fandt fordele ved at optræde i mange forskellige kongelige opgaver, både af diplomatisk karakter, men også som lensmænd. Gennem rigsrådet havde de fundet en vej til magten, uden at den skulle gå gennem kirkens ideologiske hævding af friheden. Dette betød dog ikke, at kongemagten havde en ubetinget loyalitet fra alle sine biskopper.²⁷⁶

7.2 ERIK OG KIRKEN

*”Vi erkender, at det i høj Grad hører til det kongelige Embedes Værdighed, at vi hver Time giver Agt paa, at Guds Tjeneste ikke mindskes ved uværdige Menneskers Ondskab”*²⁷⁷ Sådan står der i et brev fra Erik til den lolland-falsterske gejstlighed fra 1417. Dette citat, mener N. K. Andersen, kan sættes som overskrift for hele Eriks

²⁷³ Hørby, 1980 s. 108

²⁷⁴ E. Albrechtsen, 1997 s. 127

²⁷⁵ K. Hørby, 1980 s. 109

²⁷⁶ K. Hørby, 1980 s. 109

²⁷⁷ Brev af januar 1417 (gengivet i N. K. Andersen, 1962 s. 226)

kirkepolitik, fordi Erik betragtede sig som kirkens beskytter med ret og pligt til at gribe ind i dens styre og indre anliggender.

Erik fulgte også i forhold til kirken i Margrethes fodspor. Dette ses gennem de tiltag han tog, såsom oprettelsen af nye klostre og gaver til kirken. Interessen for kirken og den støtte, som Erik udviste herfor, var en interesse, han delte med Philippa. Det var specielt birgittinerne, som havde kongeparrets store kærlighed, hvilket kan ses i Philipppas forhold til klosteret i Vadstena, samt Eriks opførelse af et Birgittinerkloster på Lolland. Dette kloster var dog påbegyndt under Margrethe, men efter hendes død og Eriks besøg i Vadstena kom der rigtig gang i det. I forbindelse med finansieringen af byggeriet ytrede Erik som begrundelse for, hvorfor han ikke selv alene betalte for byggeriet, men ønskede en folkeindsamling, at det ikke var *”fordi jeg er fattig eller trængende, thi jeg er Herre over alle ting, men for at eders Redebonhed maa blive aabenbar for andre.”*²⁷⁸

Erik betragtede sig som kirkens beskytter med ret og pligt til at gribe ind i dens styre og anliggender. Eriks indblanding i kirkens anliggender var ikke altid lige velset, men på trods af dette støttede gejstligheden trofast Eriks politik. Erik blev, som skrevet, aldrig den store giver af gaver til gejstligheden eller de kirkelige institutioner, som Margrethe havde været i hendes dage. Og hvor Margrethe ikke havde gjort sig betænkelig over at bruge krongods til at fremme sit kirkelige formål, så var Erik yderst tilbageholdende i dette henseende. Det lå ham dybt på sinde, at kronens gods ikke formindskedes.²⁷⁹

Hvor Margrethe havde haft et forholdsvis løst og meget gavmildt forhold til prælaterne, så strammede Erik kongemagtens greb om kirken. Grebet om kirken ses blandt andet ved Eriks overtagelse af København i 1417. Erik havde på dette tidspunkt længe ønsket at få byen ind under kongemagten, idet den voksede i betydning, både hvad angik politiske, militære og handelsmæssige aspekter.²⁸⁰ Erhvervelsen af København kan også ses som et skridt i retningen af et *Dominium maris Baltici*, idet byen lå idealt i forhold til handlen i Østersøen grundet Øresundspassagen.

Gejstligheden kom også til at mærke Eriks ønske om Bugislav som sin efterfølger, idet han i et brev fra 1422 til biskoppen af Orkneyøerne, Thomas Thollak, fik denne til

²⁷⁸ N. K. Andersen, 1962 s. 226

²⁷⁹ M. S. Lausten, 2004 s. 72; N. K. Andersen, 1962 s. 226f

²⁸⁰ N. K. Andersen, 1962 s. 232f

at love, at han efter kongens død ville holde jarldømmet Orkneyøerne til dronning Philippa og hertug Bugislavs hånd. Hvis begge disse også var døde, og kongen ingen mandlige arvinger havde, da skulle biskoppen overgive lenet på Norges kronens vegne til Eriks nærmeste fædrene frænde, som da ville blive kåret til de tre riges konge.²⁸¹

Erik havde også, som både Valdemar Atterdag og Margrethe før ham, et godt forhold til paven. Som nedenfor beskrevet så var Europa opdelt i to lejre, idet der sad en pave i Rom og en i Avignon. Som Margrethe holdt Erik sig til paven i Rom. Det var vigtigt for den nordiske politik, at der sad loyale mænd rundt om på de gejstlige embeder, og da paven i Rom havde brug for alt den støtte, han kunne få i kampen mod sin modpave, var muligheden for at få sine ord hørt gunstige. Dette benyttede Erik sig af. Han brugte sin indflydelse hos paven til at få udpeget de mænd, han gerne så på embederne, eftersom biskopperne havde en fremtrædende rolle i rigsrådet.²⁸²

Efter Margrethes død rejste Erik straks til Sverige for at forbedre den dårlige stemning. Erik fik vendt stemningen ved at afsætte to af de mest forhadte fogeder og ved at standse den store godsreduktion, som Margrethe i sin tid havde påbegyndt i Sverige. På koncilet i Arboga i 1412 havde biskopperne klaget over, at rettighedsdomstolene, der dømte om kirkens gods, udelukkende bestod af lægmænd. Erik besluttede efter forhandlingerne, at stiftets biskop fremover repræsentere kongen i stedet for fogeden og skulle have to kapitelmedlemmer som bisiddere.²⁸³ I Danmark standsede Erik ligeledes godsreduktionerne, idet han ifølge N. K. Andersen håbede på, at han også her kunne vende misstemningen og dermed samle rigerne for sin store plan for generhvervelsen af Sønderjylland.²⁸⁴ Eriks problemer i Sverige var dog ikke ovre med forhandlingerne i 1412. Repræsentanter fra det svenske rigsråd blev i de følgende år hyppige gæster hos Erik, og til sidst var problemerne så store, at der opstod opposition mod kongen.

7.2.1 Eriks konflikter med den svenske kirke

”Kong Eriks forhold til den svenske kirke var i begyndelsen yderst fredeligt, ja, venskabeligt. Man påskønnede den unge konges imødekommende holdning, der havde

²⁸¹ DN II nr. 670

²⁸² M. S. Lausten, 2004 s. 73

²⁸³ N. K. Andersen, 1962 s. 217

²⁸⁴ N. K. Andersen, 1962 s. 217

*afløst dronning Margrethes hårde kurs.*²⁸⁵ Sådan beskriver A. E. Christensen Eriks forhold til den svenske kirke inden ærkebispervalget i Uppsala i 1432, hvor det hele ændrede sig.

Der ser ifølge A. E. Christensen ikke ud til, at der før 1432 kan være tale om en opposition mod Erik på trods af, han udvirkede pavelige provisioner og placerede danske kandidater på svenske bispestole, såsom sin tidligere personlige kansler Jens Gerekesen Lodehat, som blev ærkebiskop i Uppsala. De svenske kapitler samarbejdede i starten med Erik om indsættelse af nye biskopper. Sædvanen var, at kapitlerne i tilfælde af udskiftning af bisper sendte tre kandidater til Erik, hvorefter han valgte den han fandt bedst. Dette skete imidlertid ikke ved ærkebispervalget i Uppsala.²⁸⁶

Valget af den nye ærkebiskop havde forløbet fredeligt, idet både Erik og kapitlet syntes at være indstillet på at gøre den sammen mand til ærkebisp, men dette blev dog ikke til noget, og derfor ville kapitlet, at valget denne gang skulle følge de kanoniske regler, og ikke den sædvane man havde med Erik. Deres valg faldt på Olof Laurensen. Dette valg, måtte de have vidst, var imod kongens vilje, idet de valgte at sende ham direkte til paven uden en anbefalingsskrivelse fra Erik. Da kongen erfarede, hvad svenskerne havde gang i, regerede han voldsomt. Han sendte bud til det svenske kapitel om, at de havde brudt aftalen om at udvælge tre kandidater, som han kunne vælge fra. Derfor valgte han nu, den han ville have. Valget faldt på Arend Klemittson, som året før var blevet biskop i Bergen. Erik sendte straks en anmodning til paven om sit valg, men han kom for sent, idet paven allerede havde godkendt Olof Laurensen, som allerede var på vej hjem til Sverige. Ikke længe efter sin hjemkomst valgte Olof Laurensen at forlade ærkesæde og rige, og i de følgende år kæmpede kongen og kapitlet om, hvis kandidat var den rette til ærkesædet. I denne kirkekamp støttede både den danske og norske kirke kongen i hans krav, og den svenske kirke stod vaklende i deres støtte.²⁸⁷

Det svenske kapitals valg bundede i de kanoniske regler, hvilket betød, at striden således var rejst som en konkret og ren kirkepolitisk strid, der ikke havde noget at gøre med hverken unionsproblemer eller det svenske riges konstitution. Dette ændrede sig, idet kapitlet og dets udvalgte ærkebiskop nåede dertil, hvor de så sig tvunget til at gøre deres strid til også et statspolitisk emne. De ville ikke længere give Erik medindflydelse,

²⁸⁵ A. E. Christensen, 1980 s. 200

²⁸⁶ A. E. Christensen, 1980 s. 200

²⁸⁷ A. E. Christensen, 1980 s. 200f

når det gjaldt besættelse af kirkelige embeder, hvilket han protesterede imod. Han mente, at kongens ret til indflydelse stammede fra kongearven efter Erik den Hellige, samt at det var tradition, at nyvalgte biskper medbragte anbefalingskrivelser fra kongen til paven. Erik begrundede yderligere sin ret til indflydelse med, at biskperne var faste medlemmer af rigsrådene og ærkebiskperne i kongens fravær var rigets forstander. Af disse grunde måtte der altid skulle vælges en person, som kongen kunne samarbejde med. Og med denne begrundelse var Eriks status som svensk konge og unionskonge ført ind i striden. Det blev nu fra svensk side fremført, at det ikke var ærkebiskpen, men rigets drost, som var rigets rette stedfortræder, og at det jo var kongen selv, som ikke havde udfyldt det embede. De henviste ligeledes til kongevalget af 1396, som var grundlaget for Eriks kongeværdighed i Sverige. De hævdede, at kongen ved ed havde indgået en aftale om at følge rigets love og sædvaner, samt respektere det fri ærkebiskpevalg, som det ifølge gamle rigsrådets vidnesbyrd var garanteret ved rigernes forening.²⁸⁸ Eriks begrundelser for medindflydelse er J. E. Olesen ligeledes inde på. Han skriver, at en ny ærkebiskop i Uppsala valgt af kapitlet ikke kunne kontrolleres på samme måde som en kongelig valgt, og dermed var der fare for, at denne kunne gå i opposition mod kongen.²⁸⁹

Dette blev ikke enden på striden, som fortsatte frem til 1435, hvor striden blev opløst, men ikke ved forhandlinger, for som Erik Lönnroth skrev ”*Innan striden avgjorts här, [...] utbröt det svenska upproret, som löste stridsfragan med Svärdet.*”²⁹⁰

Eriks konflikt med ærkebiskpesædet i Uppsala havde således udviklet sig fra en konkret personsag over en principiel kirkeretsstrid og var endt i en forfatningskamp, der skulle udvikle sig til en magtkamp. Med denne strid havde den svenske kirke fundet en vej til at danne en opposition mod Erik, som kom til at få fatale konsekvenser for kongen.

Problemerne med den svenske kirke havde ikke en direkte indflydelse på Eriks mål, men de kom på et meget uheldigt tidspunkt. Erik var ved at tabe kampen i Sønderjylland og havde derfor brug for alt den støtte, han kunne få fra alle sine rige. Da de svenske biskper var medlemmer af det svenske rigsråd, som de danske biskper i det danske, blev problemerne flyttet fra kirken og over i rigsrådet. Målet med et *Dominium*

²⁸⁸ A. E. Christensen, 1980 s. 201f

²⁸⁹ J. E. Olesen, 1994 s. 8

²⁹⁰ E. Lönnroth, 1934 s. 93 l. 17-19

maris Baltici blev ligeledes svækket af et rige i indre strid, fordi Erik dermed ikke havde fuld støtte bag sig.

7.3 FREMTRÆDENDE BISKOPPER PÅ ERIKS TID

Nogle af de vigtigste gejstlige mænd i Eriks regeringsperiode for opnåelsen af hans mål var Peder Lykke og Johannes Skondelev. Disse to mænd var begge kongetro og støttede op om Eriks førte politik.

7.3.1 Ærkebiskop Peder Lykke af Lund

Peder Lykke havde efterfulgt Peder Kruse som ærkebiskop i Lund. Han var blevet valgt af domkapitlet 4. april 1418 med ”kongens samtykke og vilje.”²⁹¹ Lykke havde inden udnævnelsen deltaget aktivt i Konstanzkonciliet, og havde af den vej erhvervet sig indsigt i de politiske og kirkelige forhold i Europa, og han havde også haft stor indflydelse på Eriks personlige liv, da det var ham, som fra 1401 til 1405 med stor dygtighed havde stået for ægteskabsforhandlingerne mellem Erik og Philippa.²⁹² Peder Lykke havde startet sin kirkelige løbebane allerede som 15årig, da han blev kannik i Roskilde. Senere havde han studeret ved Pariseruniversitetet, hvor han havde erhvervet sig en magistergrad. Efter sin hjemkomst til Danmark blev han ærkedegn ved domkapitlet i Roskilde.²⁹³ Den daværende roskildebisp og rigsråd Peder Jensen Lodehat havde ført ham ind i det politiske liv, og det var ved denne anledning, Lykke kom til at lede ægteskabsforhandlingerne. I 1409 var han blevet valgt til biskop i Ribe, og i 1414 drog han sammen med slesvigbispens Johannes Skondelev til Konstanz for der at repræsentere Danmark på det berømte koncilium.²⁹⁴ Efter Konstanzkonciliet vendte han tilbage til Danmark, hvor han ledte forhandlingerne med lybækkerne, der i Konstanz havde klaget over overgreb fra Erik. I 1418 blev han, som tidligere nævnt, udvalgt til ærkebisp i Lund, hvor han sad til sin død i 1436.²⁹⁵

Erik kom ikke til at fortryde sit valg af Peder Lykke som ærkebisp, idet denne var en stor støtte i hans politik, og blev ham en nyttig støtte i kampen om generhvervelsen af

²⁹¹ N. K. Andersen, 1962 s. 234

²⁹² N. K. Andersen, 1962 s. 208f, 234; P. G. Lindhardt, 1942 s. 18; W. Mollerup, 1938 s. 522

²⁹³ W. Mollerup, 1938 s. 522

²⁹⁴ W. Mollerup, 1938 s. 522

²⁹⁵ N. K. Andersen, 1962 s. 235

Sønderjylland.²⁹⁶ Lykke var den eneste af rigets biskopper som fuldt og helt sluttede op om Eriks opfattelse af, at Sønderjylland aldrig havde været et len med gyldighed i Danmark, og derfor kunne de holstenske grever heller ikke have rettigheder til landsdelen.²⁹⁷ Protesterne ved ordineringen af Skondelevs efterfølger efter bispens død viste igen Lykkes støtte til den danske trone. Han nægtede således at ordinere tyskeren von See, og ved den videre erklæring på Baselkonciliet, hvor han udtrykte, at nordnorden ikke kunne anerkende en slesvigkannik, som dets kollektor, da denne hørte til blandt kongens og rigets fjender, blev dette endnu tydeligere.²⁹⁸ Her ses den samme begrundelse, som Erik brugte overfor paven i striden om ærkebiskoppen i Uppsala, hvor Erik slog på, at han ikke kunne sidde med et medlem af rigsrådet, som muligvis ville modarbejde ham. Strategien lykkedes ingen af gangene, men situationen var heller ikke den samme, idet der i forbindelse med valget af biskoppen i Slesvig vitterligt var tale om en fjende af riget, idet den udvalgte biskop af paven var holstener. I Sverige forholdt sagen sig anderledes, for en svensk præst kunne jo ikke betragtes som en fjende af riget. Der var dog i mellemtiden kommet en ny pave i 1431, Eugenius 4., hvilket kan være årsagen til, at Erik prøvede at benytte samme strategi som i 1421.

7.3.2 Biskop Johannes Skondelev af Slesvig

Johannes Skondelev, nævnes første gang i kilderne som biskop af Slesvig 2. juni 1375.²⁹⁹ Han var kendt som en frontfigur i kampen om Sønderjylland.³⁰⁰ Han havde erhvervet embedet på trods af, at en anden var udvalgt dertil. Han lovede pavestolen en anseelig udbetaling blandt andet til dækning af resterende servispenge fra de fire foregående bisper. Der findes ingen kilde på, om pavestolen fik sine penge, men det ses, at Johannes Skondelevs forhold til pavestolen fortsatte med at være godt, og 25. april 1382 overdrog paven ham stillingen som nuntius og kollektor i kongeriget Danmark - en stilling han besad frem til omkring 1407.³⁰¹ I 1409 udnævntes Skondelev til biskop

²⁹⁶ N. K. Andersen, 1962 s. 234

²⁹⁷ P. G. Lindhardt, 1942 s. 47

²⁹⁸ P. G. Lindhardt, 1942 s. 47

²⁹⁹ W. la Cour, 1942 s. 132

³⁰⁰ P. G. Lindhardt, 1942 s. 17

³⁰¹ la Cour, 1942 s. 132

af Cammin, en udnævnelse der igen blev taget fra ham i 1418 grundet uoverensstemmelser med paven.³⁰²

Han havde en stærk sympati for den danske politik over for holstenerne, hvilket havde skabt ham mange problemer med de holstenske grever, specielt i forbindelse med Margrethes overdragelse af Sønderjylland til grev Gerhard. Han havde da været tvunget til at sværge denne troskab, men efter grev Gerhards død i 1404 gik han atter åbenlyst ind i den danske politiks tjeneste.³⁰³ Det ses blandt andet efter Koldingforligets afgørelse om de 5 års aftalt fred. Erik havde brugt fredsperioden til at befæste sig i Sønderjylland, idet han havde færdigbygget en stærk borg ved Flensborg. Da fredsperioden nærmede sig sin slutning, opførte Erik på tværs af Sønderjylland en kæde af skanser med yderpunkter i to borge. Den ene var Svavested ved Treåen i vest. Den anden Stubbe på sydkysten af Slien i øst. Disse to borge var på det venligste udlånt af Skondelev, og det viser i hvor høj grad, bispen har støttet op om Eriks politik i Sønderjylland.³⁰⁴

Johannes Skondelevs sidste tid blev ikke nem, idet han mistede sit bispesædes borge til holstenerne, og forholdet til sit eget domkapitel blev mere og mere anspændt, idet flere af medlemmerne var holstensksindede. Frem til sin død i 1421 svigtede Skondelev ikke Eriks sag om at generhverve Sønderjylland.³⁰⁵ Med Johannes Skondelevs død led Eriks kirkepolitik et nederlag i Sønderjylland, idet der blev udnævnt en holstener til at efterfølge den kongetro bisp, og herefter kom der aldrig igen en dansk biskop til at besidde det slesvigske bispesæde.³⁰⁶ Hermed mistede Erik den støtte han kunne have forventet at have i hertugdømmet, ved en kongetro biskop, som han selv havde været med til at udvælge. En tro støtte der kunne have kæmpet hans kamp internt fra Sønderjylland.

Peder Lykke og Johannes Skondelev havde som skrevet deltaget som repræsentanter for den danske kongemagt på Konstanz konciliet. Dette koncilium blev afslutningen på det store paveskisma som fandt sted fra 1378-1417.

³⁰² la Cour, 1942 s. 132

³⁰³ W. la Cour, 1942 s. 132

³⁰⁴ K. Erslev, 1971 s. 24f

³⁰⁵ N. K. Andersen, 1962 s. 237; W. la Cour, 1942 s. 133

³⁰⁶ N. K. Andersen, 1962 s. 237

7.4 PAVESKISMAET

Europa var under forandring i det 14. århundrede og havde medført, at kurien blev ført til Avignon i 1309, da den nyvalgte pave Clemens 5. valgte at blive i Frankrig, hvor han havde været ærkebiskop af Bordeaux. Først i 1378 kom der igen en pave i Rom.³⁰⁷ Dette skete ved at den daværende pave Gregor 11. døde under et besøg i Rom, og ved denne lejlighed forlangte det romerske folk under stor tumult at få en romersk eller italiensk pave. Dette turde de kardinaler, som var til stede i Rom, ikke at gå imod og valgte derfor en embedsmand fra kurien, som tog tilnavnet Urban 6. Han viste sig dog at være en meget ubehagelig person med sadistiske tendenser.³⁰⁸ De fleste kardinaler valgte derfor hurtigt at forlade Rom og valgte snart efter en ny pave med den begrundelse, at valget af Urban 6. var sket under pres, og derfor ikke var legalt. Den nyudnævnte pave tog navnet Clemens 7. og slog sig ned i Avignon.³⁰⁹ De to paver stod fast på hver deres universalistiske magtfuldkommenhed, og ingen af dem ville træde tilbage for den anden. Dette medførte kaos i kirkestyret, og der opstod kampe om fordeling af bispestole og præbender.³¹⁰

Europa var delt mellem de to paver, men dette betød ikke, at de verdslige regeringer accepterede skismaet. Der var flere forsøg på at finde løsninger, blandt andet trak Frankrig flere gange sin støtte til den avignonske pave tilbage i håbet om, at han så ville trække sig. Der var ligeledes flere forsøg på at mægle mellem de to paver, men hver gang det så ud til at lykkes, blev aftalerne svigtet fra pavelig side. Enden blev, at kardinalerne mistede tålmodigheden og indkaldte til et koncilium i Pisa 25. marts 1409.³¹¹

Pisakonciliet blev en fiasko, og i stedet for to paver stod man efter konciliet med tre. Paverne, den romerske Gregor 12. og den avignonske Benedikt 13., blev under konciliet begge dømt som kættere og dermed berøvet paveværdigheden. På konciliet valgtes en ny pave, som skulle erstatte de afsatte paver, men dette tog de to paver sig ikke af, så de fortsatte begge i deres pavelige embeder.³¹²

³⁰⁷ J. A. F. Thomson, 1998 s. 171f

³⁰⁸ L. Grane, 1999 s. 194; E. Duffy, 1997 s. 125ff

³⁰⁹ J. A. F. Thomson, 1998 s. 179

³¹⁰ L. Grane, 1999 s. 195

³¹¹ L. Grane, 1999 s. 195

³¹² N. K. Andersen, 1962 s. 195

Pisakonciliet havde forværret situationen, idet kardinalerne ikke havde haft magtmidler til at afsætte de to paver i henholdsvis Rom og Avignon. Pisa paven, Johannes 23., indkaldte i 1414 til et nyt koncilium, som skulle holdes i Konstanz. Indkaldelsen skete på foranledning af kong Sigismund, som så det som sin pligt at bringe det store skisma til ende. Konciliet startede 1. november 1414, men kom først rigtigt i gang i 1415. Paverne fra Rom og Avignon udeblev.³¹³

Konciliet startede med, at deltagerne blev enige om at afsætte alle tre paver, idet de erklærede sig overordnet paven ”i alt, hvad der vedrører troen, ophævelsen af det nuværende skisma og den almindelige reform af kirken på hoved og lemmer.”³¹⁴ Ønsket var at reformere gejstligheden, og derfor drøftedes det på Konstanzkonciliet, om der skulle udarbejdes reformer før eller efter valget af en ny pave. Beslutningen blev, at der skulle vælges en pave først. Dette resulterede i, at den nye pave Oddo Colonna, med tilnavnet Martin 5., valgte at udsætte reformplanerne til næste koncilium for derefter at ophæve konciliet.³¹⁵

Dette blev starten på en ny periode i pavedømmets historie. Martin 5. tog fast ophold i Rom og gennemførte med held en genrejsning af kirkestaten. Før pavevalget i Konstanz var det blevet vedtaget, at der for fremtiden jævnligt skulle afholdes koncilier. Dette levede Martin 5. også op til.³¹⁶

Danmark havde også været repræsenteret i Konstanz. Erik blev i forbindelsen med indkaldelsen til konciliet opfordret til at deltage personligt eller ved repræsentanter.³¹⁷ Erik valgte to kongetro danske mænd til at repræsentere sig. De udvalgte var, som tidligere nævnt, slesvigbispens Johannes Skondelev og ærkebisp Peder Lykke, som endnu dengang var ribebisp. De repræsenterede kongen og ikke unionen og dermed ikke den samlede nordiske kirke.³¹⁸ Deres hovedformål havde været af politisk art og havde været at opnå kong Sigismunds stadfæstelse af Nyborgdommen. (Se kapitel 5.3) Den politiske opgave fik de straks løst efter Eriks ønske, idet Sigismund 14. juni 1415 stadfæstede Nyborgdommen.

³¹³ L. Grane, 1999 s. 197; N. K. Andersen, 1962 s. 238, 241

³¹⁴ Sacrosancta (gengivet i L: Grane, 1999 s. 197)

³¹⁵ L. Grane, 1999 s. 198; N. K. Andersen, 1962 s. 243

³¹⁶ L. Grane, 1999 s. 198f

³¹⁷ N. K. Andersen, 1962 s. 239; P. G. Lindhardt, 1942 s. 16

³¹⁸ M. S. Lausten, 2004 s. 74

Det var ikke kun i de danske sager, at de to biskopper agerede. De kom begge med i forskellige udvalg på konciliet. Peder Lykke blev indvalgt i et tremandsudvalg, som skulle behandle sagen om pave Johannes 23., som blev anklaget for mord, hor og fornægtelse af det evige liv. Johannes Skondelev kom med i udvalget, som tog sig af sagen om Jan Hus, som blev anklaget for kætteri og brændt på bålet,³¹⁹ hvilket skabte stor opstand og oprør i Bøhmen.

7.5 OPSUMMERING

Erik havde, som Margrethe, set det vigtigt at holde sig på god fod med paven og den øvrige gejstlighed. Gaver og andre donationer var en af de gængse måder at opretholde en god forbindelse på. Men det ses at hvor Margrethe gerne brugte krongodset for at skaffe den støtte, som hun havde brug for, så benyttede Erik sig ikke af den mulighed. Han var en god katolik, hvilket også ses i citatet af Antonio Morosini fra rejsen til Venedig. Han tog på pilgrimsfærd, og han så sig da også som kirkens beskytter med pligt til at kontrollere kirken, men det var ikke de samme store summer han sendte ad kirkens vej, som Margrethe. Dette ses ligeledes under opbygningen af klostret i Mariager, hvor han sørgede for, at byggeriet blev finansieret af folkeindsamling, og det ikke fordi, at han var fattig og trængende. Helt fri for donationer til kirken kunne Erik dog ikke slippe for hvis han fortsat ville have gejstlighedens støtte. Dette havde han brug for i forbindelsen med besættelserne af de kirkelige embeder, idet de vigtigste af disse samtidig automatisk fik en plads i rigsrådet. Erik var ikke interesseret i at have et medlem siddende, som ville modarbejde ham, hvilket da også kunne ses i sagen om både besættelsen af slesvigbispen efter Johannes Skondelevs død, og ærkebispervalget i Uppsala.

Erik forstod at bruge bisperne til sine egne formål, hvilket ses i valget af blandt andet repræsentanterne til Konstanzkonciliet i 1414. Her udvalgte han sig to stærke kongetro biskopper, som begge havde bevist deres klogskab i forhandlinger, og som ligeledes begge styrede sønderjysk jord. Valget af bisperne giver et billede af, hvor vigtigt udfaldet var af den stadfæstelse, som var det egentlige mål for Danmarks deltagelse i Kontanckonciliet. Dette kunne være et strategisk valg fra Eriks side, idet de to

³¹⁹ Lausten, 2004 s. 75; Andersen, 1962 s. 242

biskopper for enhver pris ville få gennemført ønsket om at få stadfæstet Nyborgdommen. De skuffede ham da heller ikke, for det var det første, de gik i gang med efter ankomsten til Konstanz. Her igennem ses tydeligt deres støtte til Eriks politik, og specielt med henblik på kampen for Sønderjyllands generhvervelse.

Det var ikke kun i Konstanz, at disse to biskopper viste sig nyttige i Eriks kamp om Sønderjylland. Det var således Johannes Skondelev, som stillede borge til Eriks frie afbenyttelse, da denne valgte at rykke til Slesvig for at kæmpe for landsdelen. Peder Lykke stillede op som eneste biskop, som gav Erik absolut medhold i, at Sønderjylland aldrig havde været et fyrstedømme, og dermed ikke retmæssigt kunne tilkomme de holstenske grever. Begge disse anliggender lå i ønsket om generhvervelsen af Sønderjylland.

Erhvervelsen af København giver da også et billede af Eriks bestræbelser på at skabe et *Dominium maris Baltici*, selv om det ikke på noget tidspunkt kommer helt tydeligt frem, hvad hans egentlige formål har været med København. Men som hovedstad for en Østersømagt uden lige ville den passe glimrende.

8 IKKE FORDI JEG ER FATTIG OG TRÆNGENDE

Titlen på dette kapitel kommer fra en udtalelse af Erik i forbindelse med et klosterbyggeri.³²⁰

Det var vigtigt for kongemagten at have en nogenlunde regelmæssig indkomst af faste indtægter til det daglige arbejde. Dette betød, ifølge T. Dahlerup, at kongemagten i middelalderen måtte besidde en passende del af landets jord, hvad enten det var gennem direkte ejerskab af fæstegods, eller om det var som overherre og derved modtage en fast årlig skat fra selvejerbønder.³²¹ Indtægterne for Erik var vigtig, og endnu vigtigere på grund af ønsket om erhvervelsen af Sønderjylland og et *Dominium maris Baltici*. For opnåelsen af begge disse mål var det vigtigst, at Erik havde en sund og stærk økonomi.

En måde at opnå forøgelse af indtægterne på var gennem godserhvervelse, og hertil kunne det kongelige retterting bruges. Det kongelige retterting var opstået i anden halvdel af 1200-tallet, men blev først for alvor institutionaliseret og effektiviseret under Valdemar Atterdag. Det kongelige retterting blev blandt andet et vigtigt redskab i den kongelige magtudøvelse, og kongen indskrænkede sig ikke til at dømme mellem sine undersåtter. Det var da også det kongelige retterting, der førte an i de store godserhvervelseskampagner, hvorved Valdemar Atterdag og Margrethe med en særegen blanding af rettergang, trusler og opkøb fordoblede det danske krongods.³²² Denne kampagne fortsatte ind i Eriks regeringstid, dog ikke i samme grad, og ses ikke mere i tiden efter Erik.

Til belysning af dette kapitel er brugt Henrik Lerdam, som siden midt i 1990'erne, har beskæftiget sig med lensvæsnet i senmiddelalderen både gennem sit speciale fra 1996 *Danske len og lensmænd 1370 – 1443* og sin Ph.d. fra 2001 *Kongen og tinget 1340-1448*. Lerdam har siden udgivet artikler inden for samme tema. Han er stort set brugt i hvert afsnit, da hans gennemgange af de forskellige lensforhold er grundig dokumenteret. Disse afsnit er suppleret af Carsten Porskrog Rasmussens ”Kronens gods” artikel i *Danmark i Senmiddelalderen* fra 1994.

³²⁰ N. K. Andersen, 1962 s. 227

³²¹ T. Dahlerup, 2003 s. 19

³²² T. Lerdam, 2001a s. 12

Til afsnittet om skattepolitikken er specielt Mikael Venge brugt. Hans værk om dansk skattepolitik kom i 2004 under titlen: *Danmarks skatter i middelalderen 1340-1536*. Værket er velkrevet, letlæseligt og holdt i en humoristisk tone. Et minus ved værket er dog de manglende kildehenvisninger, idet han gennem værkets gennemgang refererer til en hel del kilder. Til gennemgangen af slotslovene er brugt Aksel E. Christensens *Kalmarunionen og nordisk politik 1319-1439* fra 1980, samt William Christensens *Dansk Statsforvaltning i det 15. århundrede* fra 1903.

8.1 DET KONGELIGE RETTERTING

Der eksisterer en snæver sammenhæng mellem ret og magt, skriver H. Lerdam i sin Ph.d. afhandling fra 2001. De to begreber er uløseligt forbundet, de er så at sige sider af samme sag. Aristoteles³²³ sagde allerede i sin samtid, at ”retten uden magt er kun for gode råd at regne”.³²⁴ Derfor må den, der kan sætte magt bag retten, både være i stand til at legitimere sin magt og til at udvide den. Jens Arup Seip skriver at ”rettshåndhevelse er i middelalderen den væsentlige udtrykksform for politisk magt.”³²⁵ Dermed opfatter han også retsvæsenet som et direkte magtapparat.

Begreberne Kongemagt og Aristokrati hører også uløseligt sammen, og med kirken som en tredje part foregik der op gennem middelalderen en stadig magtkamp mellem samfundets ledende grupper i skiftende alliancer. Denne politiske magtkamp udspillede sig i høj grad som en kamp om kontrol med retsvæsenet. Det er ikke tilfældigt, at den kongelige retsudøvelse og hovedparten af bestemmelserne i tidens forordninger og håndsfæstninger. En øget kontrol med retsapparatet var et helt essentielt element i opbygningen af en stærk kongemagt, og på længere sigt var et magtmonopol på retsområdet en forudsætning for opbygningen af en egentlig statsmagt. Andre elementer i styrkelsen af kongemagten var en forøgelse af de kongelige indtægter, øget kontrol med de lokale kongelige embedsmænd og udviklingen af et centralstyret forvaltningsapparat.³²⁶

Kongemagtens første opgave var at legitimere sin ret til at handle på det retslige område, da denne beføjelse ellers lå uden for kongemagten. Før kongemagtens

³²³ Filosof, 384-322 fet

³²⁴ Aristoteles (gengivet i H. Lerdam, 2001a s. 9)

³²⁵ Seip, Jens Arup, 1942, s. 5 (gengivet i H. Lerdam, 2001a s. 9)

³²⁶ H. Lerdam, 2001a s. 9

beføjelser på retsområdet havde taget over, var det de lokale ting, som varetog de retsmæssige forpligtelser. På herredstinget og landstinget beviste man i al offentlighed sin ret og fik dermed det forsamlede tingsfællesskabs accept af retshandlingens resultat.³²⁷ Her fik den vindende part tingets sanktion til viderefølgelse af sagen. Der fandtes ingen embedsmænd eller politimyndighed til at opretholde sagens dom, så det var op til den vindende part selv at sørge for, at den tabende part overholdt dommen. Nægtede den sagsøgte at imødekomme dommen eller havde nægtet at møde op på tinget, var der ikke mange muligheder for at gennemtvinge en håndhævelse af dommen, medmindre man selv eller via venner eller slægtningen var i stand til at gennemtvinge en afgørelse ved trussel om fysisk magtanvendelse.

Det var dog ikke uden modstand fra de lokale magteliter, at kongemagten fik beføjelser på retsvæsenet. Aristokratiet tillod i første omgang kongemagten at eksekvere afsagte domme, men de modsatte sig en kongelig domsmyndighed. Kongemagten oprettede et omrejsende retterting, der i kongens navn kunne dømme i konkurrence med de lokale ting. Adelen forsøgte at begrænse dette omrejsende rettertings virke ved at fastlægge en instansfølge og forhindre, at kongen dømte sager som første instans. Det lykkedes ikke adelen på sigt at forbyde det kongelige retterting eller at gøre det til en appeldomstol.³²⁸

Ud over rettertinget var der også en anden måde at få en sag dømt på, og det var ved voldgift. Her var der tale om en overenskomst, hvor en eller flere af parterne valgte en tredje person til mægler. Voldgift blev ofte brugt i forbindelse med forlening, hvor der på forhånd blev lavet en kontraktmæssig ordning, så begge parter var sikret i tilfælde af en uoverensstemmelse.³²⁹

Rettertingene var vigtige for Erik, idet han gerne prøvede sine sager af via rettens vej, inden han gik videre i en sag. For Erik blev det vigtigt at få rettens ord for, at han havde en retsmæssig tilladelse til at føre sine sager ud i livet. Dette ses blandt andet i Sønderjyllandskampen, hvor han først gik via retten gennem Nyborgdommen, og fik der en legal vej til at kræve landsdelen tilbage. Og ikke nok med det, han fik den også stadsfæstet af den tyske kejser. Hermed havde han ret til at gennemtvinge en håndhævelse af dommen, hvis ikke holstenerne accepterede den.

³²⁷ H. Lerdam, 2001a s. 9f, 13

³²⁸ H. Lerdam, 2001a s. 10f, 13

³²⁹ K. Hammerich, 1928 s. 344

8.2 ERIKS SKATTEPOLITIK

Det var idealet i middelalderen, at kongen skulle kunne leve af "sit eget", hvilket betød, det var forventet, at de omfattende indtægter af krongods, skatter, told, retsafgifter m.m., som årligt tilkom kongen, burde gøre det muligt for ham at opretholde sit hof. Der kunne dog opstå specielle situationer, hvor kongen havde lov til at anmode sine undersåtter, om de ville yde ham et ekstra bidrag til pengekisten. Dette gjaldt først og fremmest forsvar imod et angreb på riget, men det kunne også være i forbindelse med kongekroning, bortgiftelse af døtre, løsepenge for tilfangetagne kongelige personer, samt ønsket om at drage på korstog. Indtægterne fra kongens godser og skatter blev betragtet som kongens personlige rigdom, men hvor stor denne rigdom var, vides ikke med sikkerhed, eftersom der ikke er nogen steder i kilderne, hvor der er en udførlig oversigt over de samlede indtægter.³³⁰

Ekstrabidragene var, som skrevet, nogle, kongen skulle anmode om, idet bidragene krævede en bevilling, som oftest kom fra rigsrådet, men den kunne også komme fra landstingene.³³¹ Erik havde aldrig underskrevet en håndfæstning, som beordrede ham til at anmode om ekstraskatter, hvilket betød, at han i princippet bare kunne have beordret sine undersåtter til at give ham en ekstraskat, men han syntes at have accepteret praksissen med anmodninger i alle henseender i alle henseender. Dette ses i de ekstrabeskatninger, han gennemførte i sin regeringstid, da der gerne står i dokumenterne, at det er med rigets råds tilladelse.³³² Her ses endnu engang, at Erik brugte sine råder og ikke udførte meget uden deres støtte.

Skatterne og ekstraskatterne har været vigtige for Erik, specielt når der ses på forsøget om generhvervelsen af Sønderjylland, eftersom det var dyrt at drage i krig. Skatterne har været en stor byrde for de skattepligtige, hvilket ses af oppositioner mod skatter i både Norge og Sverige. For Sverige ses dette i opsigelsesbrevet fra 1434, hvor det svenske rigsråd skrev, at Erik havde pålagt dem ulovlige og utålelige skatter og dermed forarmet hele riget, rig som fattig.³³³ Fra Norge er der ligeledes et kongebrev fra 1420 fra Erik til grænselandet Jemtland. Det var lykkedes en delegation fra Jemtland at

³³⁰ T. Dahlerup, 2003 s. 289

³³¹ T. Dahlerup, 2003 s. 289

³³² T. Dahlerup, 2003 s. 289

³³³ Brev af 16. august 1434 (gengivet i M. Linton, 1974 s. 38)

opsøre Erik for at bede ham afsætte den danske foged på Västerås slot, Jens Eriksen, fordi denne efter deres mening tog sig en lidt for god betaling og gerne blev længere end han var velkommen på sine skatteindsamlinger. Eriks gensvar lød, at de selvfølgelig skulle betale deres retmæssige skat, og så heller ikke mere, men da kost og logi indgik i skatten til embedsmænd, kunne Erik godt se problemet i, at disse fortærede skatten op.³³⁴ Erik er ligeledes inde på i sit gensvar, at hvis de ikke kunne betale deres skat i naturalier, hvilket han helst så, så tog han gerne imod skind.³³⁵ Dette viser, at Erik ville gå langt for at få sine skatter, også selv om det ikke lige kunne blive via den betalingsform, han helst så.

Tidligere regenter havde ikke som sådan et bestemt hovedsæde. De rejste rundt fra slot til slot med alle deres embedsmænd og tjenere. De havde brug for at have kontakt med så meget af deres rige som muligt, og dette kunne kun lade sig gøre ved at turnere rundt.³³⁶ Kalundborg havde længe været et af de faste opholdssteder for monarkerne, og det var også her, at skattekammeret og arkivet holdt til. Under Erik kom de første tiltag, hvorved Kalundborg slot mistede lidt af sin status. Et af disse var erhvervelsen af København by og slot, som blev Eriks foretrukne residens. Der ses ligeledes en centralisering hen imod at gøre København til hovedstad for unionen. Et andet tiltag er at finde i et brev fra Erik til sin kammermester Mogens Gøye fra 1438, hvori kongen beder ham sende 100 mark med sit sendebud.³³⁷ Mogens Gøye havde siden 1437 været både kammermester for skattekamret og høvedsmand på København slot, hvilket kunne tyde på, at København var ved at vokse sig til sæde for finanserne og ikke bare som samlingssted for administrationen af unionen.³³⁸ Erhvervelsen af København kunne have været med andre tanker end blot en hovedstad for unionen, for byen lå godt placeret med gode sejlemuligheder til de øvrige riger, men også til hele Østersøområdet.

Ønskede Erik et *Dominium maris Baltici*, så havde han med København som centrum bestemt haft muligheden for nemt at kunne komme rundt til sine områder. Med København som hovedstad for unionen med alle styrets instanser, kunne Erik fra ét sted

³³⁴ M. Venge, 2004, s. 179

³³⁵ M. Venge, 2004 s. 178f

³³⁶ M. Venge, 2004 s. 186

³³⁷ Brev fra Erik af Pommern til Mogens Gøye (gengivet i J. E. Olesen, 1981 s. 27)

³³⁸ J. E. Olesen, 1981 s. 30

have overblikket over hele riget. Dette gjaldt også overblikket med indsejlingen til hele Østersøområdet, og denne position kunne være meget vigtig, hvis han skulle have kontrol over dette. Brevet fra 1438 til Mogens Gøye viser da også, at Erik allerede kunne have taget nogle initiativer i den retning, idet Gøye både havde hvervet som kammermester for skattekamret på Kalundborg og høvedsmand på København slot.

Brevet til Mogens Gøye bevidner dog ikke, at Erik havde flyttet skattekamret fra Kalundborg til København, da der ifølge rigsrådets klagebrev af 1439 i § 5 står, at skat og klenodier var uden rådets tilladelse og kendskab udtaget af skatteammeret på Kalundborg slot.³³⁹ Dette bevidner, at skattekamret fortsat var i Kalundborg ved Eriks afrejse fra Danmark.

Da Erik senere sad trygt på Gotland, benægtede han da heller ikke i sit gensvar, at han havde taget fra skattekamret. Han indrømmede endvidere, at ud over de kostbarheder, som havde tilhørt ham og hans afdøde hustru, så havde han også taget lidt af skattemidlerne, men at disse skattemidler bestemt ikke udgjorde mere, end hvad han igennem tiden havde oppebåret.³⁴⁰

8.3 FORORDNINGEN AF 1396

Erik blev hyldet i 1396, og tiderne havde ændret sig meget, siden Oluf var blevet udråbt til konge ca. 20 år tidligere. Dengang havde adelen stået stærkt og havde via en håndfæstning fået en række indrømmelser, som gav dem gode kår. Nu var magtforholdene anderledes, og der stod ingen håndfæstning på dagsordenen i forbindelse med Eriks kroning. I forbindelse med Eriks hyldning i Danmark og Sverige blev der gennemført en lovgivning, der tilsigtede en kraftig styrkelse af kongemagten.³⁴¹

Forordningen af 24. januar 1396 blev vedtaget på landstinget i Viborg samtidig med Eriks hyldning. Hver landsdel fik sin egen ordlyd, og loven startede med en hilsen til hver landsdel om, at havde de ikke allerede hyldet Erik, så skulle de gøre så inden 14 dage.³⁴²

³³⁹ AEPA nr. 4 § 5

³⁴⁰ M. Venge, 2004 s. 194

³⁴¹ H. Lerdam, 2001a s. 97

³⁴² DDR 1, nr. 35

Forordningen indeholder 16 paragraffer, som stort set alle omhandler forholdet mellem adelen og kongemagten, om hvilke rettigheder de hver især havde. Der var dog en skarp undertone om, at det var adelen, som skulle opfylde kongemagtens krav, og dermed blev der taget mange rettigheder fra adelen.

Forordningen tilstræbte dels at styrke den generelle retstilstand i riget og standse de lokale fogeders vilkårlige overgreb mod indbyggerne og dels at forøge kronens indtægter. Dette skulle ske ved blandt andet en indskærpelse af fogedernes regnskabspligt, ved en ekstraskat, som kunne genskabe det danske møntvæsen, samt ved en godsreduktion, som gav Margrethe tilladelse til at kræve alt bortkommet krongods siden 1368 tilbage til kronen.³⁴³ I Sverige fik hun i en lignende forordning retten til at kræve alt bortkommet krongods tilbage siden 1363, som var året for Mecklenburgernes kongeværdighed i Sverige.³⁴⁴

Forordningen gav udover retten til godsreduktion også adelen forbud mod at opkøbe selvejergårde, idet de dermed fratog kongemagten indtægterne fra disse. Et andet vigtigt punkt i denne forordning var kravet til adelen og gejstlige om at rive deres fæstninger ned, da det nu kun tilkom kongemagten at besidde fæstningsanlæg.³⁴⁵ A. E. Christensen skriver om denne forordning, at den viser kongemagten som siddende på den totale magt, idet *”kun en kongemagt, der følte sig meget fast i sadlen, kunde tillade sig en saadan tale.”*³⁴⁶ Christensen har ret i at kongemagten med den forordning må have følt sig sikker på magten. Margrethe var siden Valdemar Atterdags død kommet til at sidde solidt på trone, og det var denne magt hun gav videre til Erik. Men hvor Margrethe havde brugt snilde og list, så var Erik af en hel anden natur, og for ham kunne tingene ikke gå hurtigt nok.

8.4 INDDRAGELSE AF KROGODS

Da Valdemar Atterdag blev hyldet som konge på Viborg landsting i 1340, havde han kun fuld rådighed over den nordligste del af Jylland, idet denne landsdel havde været hans dronning Helvigs medgift. Resten af Jylland var pantsat og inddelt i seks områder, som kronen skulle indløse, efterhånden som pengene kunne fremskaffes. Det indgik dog

³⁴³ DDR 1, nr. 35 § 4

³⁴⁴ DRB, 4. rk. 6 bd. nr. 145

³⁴⁵ DDR 1, nr. 35 § 3

³⁴⁶ A. E. Christensen, 1945 s. 237

i aftalen af 19. maj 1340, at alle Jyllands borge skulle stå åbne for kongen og hans folk, når han ønskede det. Hermed var Valdemar Atterdags overherredømme over hele Jylland anerkendt. I resten af riget stod kongen svagere, idet Fyn tilhørte de rendsborgske grever, Sjælland med omliggende øer var i hænderne på en række holstenske høvedsmænd, og skåningerne havde overgivet sig til den svenske konge.³⁴⁷

Under den kongeløse periode fra 1332-1340 havde adelen overtaget meget af det gods, som tidligere havde tilhørt kronen. Dette gods ønskede kronen tilbage, og derfor begyndte Valdemar omkring 1350, da han var ved at have konsolideret sin kongemagt, at tage fat på godspolitikken.³⁴⁸

Kongemagten kunne forøge sin godsmængde ved at inddrage forbrudt gods, ved reduktion af tidligere krongods eller ved nyopkøb. Så langt tilbage, som der er kendskab til, havde kronen ret til det gods, som dets ejer havde forbrudt efter loven. Her havde især brud på fredsaftaler og majestætsfornærmelser stor betydning.³⁴⁹ Blandt andet fordi de jyske stormænd gang på gang gjorde oprør mod Valdemar.

Det første, Valdemar tog fat på i sin godspolitik, var at standse adelens opkøb af selvejergårde, idet de dermed blev til fæstegårde, hvilket betød tilbagegang i skattegodset for kongemagten. Denne politik videreførte Margrethe, og hun fik af flere omgange adelens ord på, at de ikke ville erhverve selvejergårde. Dette skete i 1376 og igen i 1396, hvor adelen lovede ikke at opkøbe selvejergods frem til næste danehof, samt at der ikke måtte købes selvejergods så længe Erik var umyndig. Denne aftale kom til at blive et langtrukket løfte, idet Margrethe sad på magten frem til sin død, og det på trods af, at Erik var 30 år på det tidspunkt, og dermed for længst myndig. Det var med Forordningen af 1396, at Margrethe fik dette løfte af adelen, og hvor hun fik retten til at inddrage det kron- og selvejergods, som var kommet fra kronen siden 1368.³⁵⁰ Denne ret gjorde hun stor brug af, idet hun i 1396 iværksatte en regulær reduktionspolitik. Margrethe iværksatte en lignende reduktionskampagne i Sverige med større held, hvor hundredvis af gårde blev skattepligtige.³⁵¹

Denne reduktionspolitik fik dog ikke den økonomiske gevinst i Danmark, som hun havde håbet, idet der formodentlig var sket en for stor udvikling allerede før Valdemar i

³⁴⁷ H. Lerdam, 2001a s. 63f

³⁴⁸ C. P. Rasmussen, 1994 s. 81

³⁴⁹ H. Lerdam, 2001a s. 193

³⁵⁰ T. Dahlerup, 2003 s. 20; H. Lerdam, 2001a s. 176

³⁵¹ T. Dahlerup, 2003 s. 20

retning af, at jorden var kommet på adelens og kirkens hænder. Dette gjorde, at det ikke længere var muligt at basere en kongemagt på ordinære skatter fra selvejerbønder. Derfor blev hovedlinien i Valdemar og siden Margrethes og Eriks godspolitik i stedet til en kamp for at forøge det egentlige krongods.³⁵²

Der gik en årrække før Margrethe for alvor begyndte at erhverve sig krongods, efter hun havde overtaget magten efter sin far. H. Lerdam er inde på, at det kan have noget at gøre med, at Skåneslottene først kom tilbage som krongods i løbet af 1380'erne, og dermed fik kronen igen indtægterne fra det store sildemarked i Skåne, og endvidere en øget kapital til igen at opkøbe gods.³⁵³ En anden begrundelse kan være, at Margrethe havde brug for tid til at skabe sig en magtposition for at kunne begive sig ud i at erhverve sig krongods. I de efterfølgende ti år erhvervede Margrethe 16 godser, og i denne periode styrkede hun sin magt ved blandt andet at overdrage en række borge til forskellige gejstlige institutioner mod, at de nedrev deres fæstninger.³⁵⁴

Med forordningen af 1396 fik kongemagten legitimeret sin ret til at erhverve gods, som var kommet fra kronen siden 1368, og til dette var rettertingene vigtige redskaber i kronens godserhvervelsespolitik. Især under rettertingsrejserne i 1396, 1400-01, 1406 og 1408 kom der store godsmængder til kronen. Godserhvervelserne stoppede ikke ved Margrethes død, men fortsatte under Erik, men dog i meget mindre grad. Erik havde i årene før Margrethes død deltaget aktivt i regeringens ledelse og administration og førte på mange måder den godserhvervelsespolitik videre, som havde eksisteret under først Valdemar og siden Margrethe.³⁵⁵

Den store godserhvervelseskampagne var stoppet i 1408, og herefter erhvervede kongemagten sig kun lidt gods. Dette, mener H. Lerdam, kan skyldes, at kampen om Sønderjylland var brudt ud i vinteren 1409-10 og krævede adelens fulde opbakning, og forrige generationers adelsoprør og alliancer mellem holstenske grever og jysk højadel kan have overbevist kongemagten om, at den ikke skulle skabe sig unødige fjender ved at forsøge at erhverve sig adelens gods.³⁵⁶ Dette kan H. Lerdam have helt ret i, specielt når der ses på, at de få godsreduktioner Erik foretog sig efter Margrethes død, ikke var

³⁵² C. P. Rasmussen, 1994 s. 81

³⁵³ H. Lerdam, 2001a s. 176

³⁵⁴ T. Dahlerup, 2003 s. 25

³⁵⁵ H. Lerdam, 2001a s. 176f

³⁵⁶ H. Lerdam, 2001a s. 177

beliggende i Jylland, men, ifølge K. Erslev, drejede sig om to godser beliggende på Sjælland.³⁵⁷ Det er forståeligt, hvorfor Erik ikke i højere grad forsøgte at forøge sit krongods i Jylland. Han fik en anden prioritet som var betydelig vigtigere for ham nemlig generhvervelsen af Sønderjylland, og til dette havde han om noget brug for den jyske adels støtte.

Ud over mulighederne for at erhverve sig gods ad lovens vej, så havde kongemagten altid, i det omfang dens politiske og finansielle råderum tillod det, mulighed for at opkøbe privat gods. Omkring halvdelen af Margrethes jyske hovedgårde var nyopkøbte, mens det nyopkøbte adelsgods på Sjælland udgjorde mellem 10 og 14 ud af 18 hovedgårde. Hertil kom strøgodset, som næsten udelukkende var nyopkøbt.

Der kan også kun gisnes om adelens motiv for at afhænde deres gods til kongemagten. Landbrugskrisen, i forbindelse med pesten, har sikkert haft en indflydelse, specielt for lavadelen, som rammes hårdt og var ofte tvunget til enten at sælge eller pantsætte deres gods eller bare jorden for at overleve. H. Lerdam konkluderer, at hvis man ikke vil tiltro herremændene så meget samfundssind, at de kunne se en fordel i at øge kongemagtens ressourcer for at få en stærk kongemagt, så må man gå ud fra, at de har været udsat for et stærkt politisk og/eller militært pres for at have indvilliget i at sælge deres gods til kongemagten.³⁵⁸

8.5 PANTSÆTTELSE AF KRONENS GODS

Pantsættelse af krongods havde i tidligere generationer bragt landet til opløsning, og derfor var denne måde at skaffe penge på ikke Eriks foretrukne. Dette betød dog ikke, at denne måde blev helt afskaffet, for det var stadig et anvendt middel for at skaffe kongemagten likvid kapital.³⁵⁹

I tilfælde af en pantsættelse overtog panteheren normalt alle kongens indtægter fra pantet i stedet for renter. Pantsættelsen kunne omfatte mindre gods, men kunne også bestå af indtægterne af hele købstæder eller herreder eller omfatte et helt len. Det vides ikke med sikkerhed, hvor mange pantelen, der er tale om, idet forleningsforholdene

³⁵⁷ K. Erslev, 1971, s.117

³⁵⁸ H. Lerdam, 2001a s. 200

³⁵⁹ H. Lerdam, 2001b s. 110; H. Lerdam, 1996 s. 14

sjældent er beskrevet i kilderne. Der kendes dog omkring tredive pantelen under Margrethe og kun syv fra Eriks tid, hvoraf de tre omhandler det samme slot. Kilderne viser, at det gerne var de mindre len, som kunne være pantsat i længere perioder. De større og mere vigtige len kunne også være pantsat, men blev gerne indløst hurtigst muligt, og de var også oftest kun pantsat til den kongetro adelsgruppe af aristokratiet.³⁶⁰

Under Valdemar havde ca. halvdelen af pantelensmændene været af tysk afstamning, og denne tendens var steget med Margrethes overtagelse af kongemagten, hvor den var kommet op på 58 %.³⁶¹ Herefter skete der et drastisk fald til omkring 20 %, men de tyske pantelensmænd forsvandt dog aldrig ud af Danmark hverken i Margrethes eller Eriks tid på tronen. For de danske pantelensmænd drejede det sig nærmest udelukkende om enten verdslige eller gejstlige medlemmer af rigsrådet. Dette billede ændrede sig under Erik, idet han i slutningen af sin regeringstid overlod flere og flere len til lavadelige ikke-medlemmer af rigsrådet, både hvad gjaldt pantelen og andre forleningstyper.³⁶² Dette kunne tyde på, at Erik i slutningen af sin regeringstid ikke længere stolede på sit eget rigsråd, og derfor havde forsøgt at få andre støtter ved at forlene krongodset til adelige, som stod uden for direkte indflydelse. Var mistilliden gensidig? Havde de jyske adelsmænd også mistet tilliden til Erik og ikke længere ville bakke op om Eriks mål? For hvis de stadig havde haft den fulde tillid til Erik og støttet op om hans mål, så havde der jo ikke været nogen grund til fra Eriks side, at forlene sit krongods til adelige ikke-rigsråder.

8.6 SLOTSLOVENE

I senmiddelalderen var de befæstede borge de vigtigste at besidde, da det var herfra magten kunne manifesteres. Disse borge var gerne bygget for at kunne forsvare sig mod ydre fjender, og andre gange for at holde befolkningen i ave.³⁶³ Borgene ændrede formodentlig status til slotte, idet Margrethe havde beordret alle borge nedrevet, som ikke var i hendes besiddelse. Slottene kom herefter til at fungere som administrationscentre og blev til slotslen.

³⁶⁰ H. Lerdam, 2001b s. 110; E. Albrechtsen, 1997 s. 115; H. Lerdam, 1996 s. 14f

³⁶¹ H. Lerdam, 2001b s. 112

³⁶² H. Lerdam, 2001b, s. 112

³⁶³ W. Christensen, 1903, s. 208

Riget var opdelt i lokale forvaltningsdistrikter, og udover slotslenene var der også sysler, som kunne bestå af op til flere herreder. Disse var mest almindelige i Jylland. Det var fra disse instanser, at krongodset blev administreret, og hvorfra kronens indtægter blev indsamlet. Disse indtægter kom fra leding, skatter og fæsteafgifter, men også fra ekstraskatter, told, byskatter, samt fra skibsvrag og retsbøder. Retsbøderne gjorde, at lensmanden havde en særlig interesse i at holde opsyn med retsplejen i distriktet, idet disse bøder kunne udgøre en betydelig sum, og dele af disse gik til lensmanden.³⁶⁴ Det var også på slotslenene, at garnisonerne holdt til for at sikre området, og lenet var det distrikt, hvori lensmanden kunne stævne adelen til forsvar af landet, hvis det var under angreb.³⁶⁵

For et valgrige var slotslovene vigtige, idet disse kunne få stor indflydelse på valgrettens udøvelse. Hvis en konges søn eller nærmeste slægtning straks efter en konges død, kunne komme i besiddelsen af disse, inden der var valgt en ny konge, da ville denne sidde med de bedste kort på hånden.³⁶⁶ For et rent arverige var slotslovene bundet til den arveberettigede tronfølger, mens de i et valgrige var bundet til riget eller rigsrådet. For Danmark og Sverige var det gældende, at de var valgriger, men Margrethe benyttede sig i højeste grad af denne sædvane, at hun selv kunne være med til at vælge sin efterfølger. For at sikre sig riget efter sønnen Olufs død, fik hun, da hun havde udset sig Erik som sin efterfølger, lensmændene til at holde slotslenene til Eriks hånd.³⁶⁷

I de tidligste breve fra Margrethe og Eriks regeringstid var der ikke designeret nogen navngiven person til at overtage slotslovene i tilfælde af deres død, kun den herre, som de tre riger sammen ville godkende som deres konge. Det ses dog i 1403, at Eriks søster Katarina er indsat i et dansk og tre svenske lensbreve, som subsidiær indehave af disse slotslen i tilfælde af både Margrethes og Eriks død, hvis han ikke efterlod sig børn.³⁶⁸ A. E. Christensen mener, at dette er et tegn på, at Margrethe på dette tidspunkt stadig havde et ønske om at få Katarina gift med den engelske tronfølger, og dermed sikre hendes børn arveretten til Danmark i tilfælde af, Erik skulle dø uden arvinger.

³⁶⁴ W. Christensen, 1903, s.288

³⁶⁵ H. Lerdam, 2001b s.107; E. Albrechtsen, 1997 s. 114; W. Christensen, 1903 s. 206f

³⁶⁶ W. Christensen, 1903 s. 208

³⁶⁷ A. E. Christensen, 1980 s. 182; W. Christensen, 1903 s. 208

³⁶⁸ Nye Da. Mag. VI s. 237f (gengivet i A. E. Christensen, 1980 s. 286 n 4, 5)

Designationen sættes igen i bero, da ægteskabet mellem Katarina og den engelske tronfølger ikke blev til noget, og hun i stedet blev gift med hertug Johan af Bayern.³⁶⁹

Erik benyttede sig også selv af samme sædvane, da han forsøgte at skaffe sin fætter, hertug Bugislav, unionstronen efter sin død, hvis han ikke selv havde efterladt sig nogle børn.³⁷⁰ Erik gjorde brug af den norske tronfølgeordning af 1389,³⁷¹ som fastlagde den samme arvegang som i Pommern for at få indsat Bugislav som sin efterfølger. Erik indsatte ham som subsidiær indehaver af slotslovene og på alle andre måder, som han kunne for at sikre sig sine undersåtters troskab og tjenestepligt til også at omfatte Bugislav.³⁷²

Der findes spredte vidnesbyrd om denne designation rundt omkring i blandt andet lensbreve, i kongelige adelsbreve og i købstadsprivilegier. Første gang kilderne nævner Bugislav er i nogle svenske adelsbreve fra 1416, hvor Erik tildeler 6 ufri mænd adelig frihed.³⁷³ Der findes lignende adelsbreve for Danmark, hvori der sværges troskab og tjeneste til Erik, Philippa og Bugislav.³⁷⁴ Eksempler på, at Bugislav indgår i slotslovene, går tilbage til 1420, og denne praksis udvidede Erik til også at gælde almindelige godslen. Første gang han optræder i købstadsprivilegierne er i 1426.³⁷⁵

A. E. Christensen skriver, at de spredte vidnesbyrds kan virke tilfældige, men han mener, at designationen indgår som led i en fast arvefølgeplan, hvilket kan ses ganske tydeligt gennem Eriks handling i 1420, inden han genoptog sin kamp for Sønderjylland. Erik annoncerer i et brev med sine rådernes råd fra den 30. juni en omordning af Philippas livsgeding,³⁷⁶ der hidtil havde været fordelt rundt om i de tre riger. Brevets indhold rækker langt ud over livsgedingen, da det medinddrager hele unionens styrelse og statsretslige fremtid i tilfælde af kongens død uden at efterlade sig børn. Brevet kommer med en garanti om successionsordningen for dronningens fremtidige livsgeding under en ny konge, samt om formynderskabet af den 13årige Bugislav.³⁷⁷ Selve brevet findes

³⁶⁹ A. E. Christensen, 1980 s. 183f

³⁷⁰ W. Christensen, 1903 s. 208f

³⁷¹ DN 18 nr. 34

³⁷² A. E. Christensen, 1980 s. 184

³⁷³ A.E. Christensen, 1980 s. 184f

³⁷⁴ Rep. III nr. 6389; Rep. III nr. 5673

³⁷⁵ DGK 2 s. 237f; DGK 3 s. 245; DGK 4 s. 63f, 65f

³⁷⁶ A. Huitfeldt, 1977 s. 295

³⁷⁷ A. E. Christensen, 1980 s. 186

ikke, men en svensk efterskrift af brevet viser, at det svenske rigsråd kendte til successionsordningen inden dets oprør i 1434.³⁷⁸

8.7 FORLENING AF KRONENS GODS

Det var langt fra alle kongemagtens len, som var pantsatte, og her fungerede lensmændene i kongemagtens tjeneste. Lensmanden kunne besidde sit len på flere forskellige vilkår.³⁷⁹ Det mest fordelagtige for kongemagten var, hvis den selv kunne indsætte, afsætte og forflytte sine lensmænd således, at disse havde deres stilling på kongens nåde.³⁸⁰

Der var, som skrevet, flere forskellige vilkår, hvorpå et len kunne være forpagtet ud til en lensmand. Disse vilkår kan opdeles i tre hovedformer, nemlig regnskabslenet, afgiftslenet og tjenestelenet.³⁸¹

Regnskabslenet er karakteriseret ved, at lensmanden fik en fast løn. Han skulle yderligere aflægge regnskab for kongen for alle lenets indtægter og udgifter. Et eventuelt overskud fra lenet skulle lensmanden aflevere til kongen. Denne forleningsform gav kongemagten den stærkeste magt over lensudøveren.³⁸² Regnskabslenmanden havde ifølge W. Christensen også en krigstjenestepligt. (Se kapitel 6.1.3) En særlig form for regnskabslen var et genantlen, hvor det fra kongemagtens side var bestemt, hvad der måtte bruges på lenets drift.

Afgiftslenet er karakteriseret ved, at lensmanden selv afholdt alle lenets udgifter ud fra indtægterne og betalte en i forvejen fastsat årlig afgift til kronen, dvs. at lensmanden selv beholdt et eventuelt overskud. Ved denne form for forlening stod lensmanden mere frit stillet end ved regnskabslenet, og det på trods af, at afgiften utvivlsomt var afpasset efter den formodede indtægt.

Tjenestelenet er karakteriseret ved, at det var lensmanden selv, der afholdt lenets udgifter, og at han var fritaget for enhver form for afgift til kongemagten, og derfor gik

³⁷⁸ A. E. Christensen, 1980 s. 186

³⁷⁹ W. Christensen, 1903 s. 206

³⁸⁰ E. Albrechtsen, 1997 s. 114

³⁸¹ H. Lerdam, 1996 s. 16

³⁸² E. Albrechtsen, 1997 s. 114f; W. Christensen, 1903 s. 213ff

et eventuelt overskud lige i lensmandens egen lomme. Til gengæld for denne lensform var lensmanden forpligtet til at udføre de opgaver, som hørte med til lenet.³⁸³

Der er kun kendskab til forleningsvilkårene i en halv snes tilfælde, dels i form af kvitteringer fra aflagte regnskaber, dels i form af genbreve på len. Under Erik kendes forleningsvilkårene kun i tre tilfælde. Her er der tale om regnskabslen, og et eksempel på dette er Eriks gensvar til Ærkebisp Peder Lykke i Lund efter dennes aflagte regnskab.³⁸⁴ Da kilderne omkring forleningsvilkårene er meget sparsomme, og derfor umuliggør en skudsikker bevisførelse, så mener H. Lerdam, at man godt kan konstatere, at det var regnskabslenet, som var det mest fremherskende. Der er intet, som tyder på, at afgiftslenet blev benyttet på dette tidspunkt, og tjenestelenet blev kun givet i helt ekstraordinære tilfælde og kun til særlige fortjenstfulde eller magtfulde personer.³⁸⁵ At det var regnskabslenet, som var det mest udbredte i Eriks regeringsperiode, kan hænge sammen med, at lensmændene, gjorde krigstjeneste. Krigstjenesten var i senmiddelalderen en vigtig funktion for kongerne var afhængig af militærfolk. Dette gjaldt også for Erik med sine ønsker om Sønderjylland og et *Dominium maris Baltici*.

8.8 OPSUMMERING

Erik var i besiddelse af en hel del krongods takket være de store godsreduktioner under både Valdemar Atterdag og Margrethe. At Erik ikke selv bidrog meget til forøgelsen af dette, hænger sammen med, at han standsede reduktionerne kort tid efter Margrethes død. Han havde haft brug for at skabe stabilitet i rigerne for at kunne koncentrere sig om det første af hans store mål, nemlig generhvervelsen af Sønderjylland.

Krongodset var forlenet til adelen på forskellige vilkår, men der er ingen tvivl om at for Erik var regnskabslen det mest lukrative. Lensmanden skulle have en fast løn, skulle aflægge regnskab over lenets indtægter og udgifter, samt overskuddet gik til kongemagten. For visse regnskabslen gjaldt det endda, at det var med i aftalen, hvor meget af indtægten som måtte geninvesteres i lenet. Ud over dette havde lensmanden en krigstjeneste, som rakte ud over tilladelserne fra rigsrådet, fordi Erik kunne tage disse lensmænd med i krig uden for riget og på sine udenlandsrejser. Hvilken betydning

³⁸³ E. Albrechtsen, 1997 s. 114f; W. Christensen, 1903 s. 213ff

³⁸⁴ Rep. III nr. 5797

³⁸⁵ H. Lerdam, 1996 s. 17

havde dette så for Eriks ønsker? Dette betød for Erik, at han i teorien kunne være gået i mod sit rigsråd, og have indgået alle de udenlandske alliancer han havde haft lyst til, idet regnskabslensmændene jo havde forpligtet sig til at rejse med ham ved indgåelse af lenet. For Eriks ønske om et *Dominium maris Baltici* gav det ham nogle muligheder, som han måske ikke ville have haft, hvis han skulle have haft accept fra sine rigsråder. Dette kan ligeledes forklare, hvorfor Erik lod sit krongods forlene til ikke-rigsråder, da disse ikke har en dobbeltfunktion. Regnskabslensmændene sad i begyndelsen af Eriks selvstændige regeringsperiode oftest både som rigsråder og lensmænd, og havde dermed også en indflydelse på Eriks styrelse og dermed også i krigsføretagender, samt hans udenlandsrejser.

9 PRIVILEGIER, PROVENU OG PASSAGE GENNEM

ØRESUND

I højmiddelalderen fandt en handelsekspansion sted i forbindelse med de mange by- og købstadsgrundlæggelser, som var gjort mulige af ekspansiv befolkningstilvækst, indtil pesten ramte Europa. Der begyndte ligeledes at opstå regionale erhvervsspecialiseringer, hvilket betød, at Vesteuropa nedlagde kornbrug, fordi korn øst fra var langt billigere. Der var også stigning i salg af kvægprodukter, og østersøhandlen fik en større betydning grundet de lange forsyningsveje, hvilket var med til at nedbryde torvehandlen.³⁸⁶

Handlen gik fra i 1100-1300 at være handel mellem producent og forbruger til i 1300-1500 at være mellem producent og forhandler/købmand. Der skete ligeledes en opdeling af erhverv. Tidligere havde handelsmanden stået for det meste, men i senmiddelalderen blev det rentabelt både at tage og få hyre som købmand, skipper, driver, lods, vejer etc.³⁸⁷

Poul Enemark har kritiseret forskerne Abel (1978) og Postan (1952) for deres argumentation om, at handlen i senmiddelalderen var udsat for stagnation og nedgang. Enemark afviser dette på baggrund af det ovenforstående. Desuden mener han at vandring fra land til by og antallet af nyopførte bygninger i 1400-tallet, er klare beviser på øget handelsfremgang og købekraft.³⁸⁸ Kai Hørby skriver da også, at Nord- og Vesteuropa hellere handlede sig ud af vareknaphed frem for at producere sig ud af den.³⁸⁹

Handlen på Østersøen havde på dette tidspunkt fundet sted i flere hundrede år med udgangspunkt i Hedeby i Sønderjylland, Birka i Mälern og Bornholm for den vestlige Østersøs vedkommende.³⁹⁰ Fra omkring 1200-tallet blev den kontrolleret af nordtyske handelsmænd, som langsomt fortrængte de danske.³⁹¹ Lübeck blev grundlagt i 1143, i 1200-tallet blev Hanseforbundet indgået, og i 1300-tallet bestod dette forbund af

³⁸⁶ P. Enemark, 1994 s. 242ff, 250

³⁸⁷ P. Enemark, 1994 s. 246f

³⁸⁸ P. Enemark, 1994 s. 241, 247

³⁸⁹ K. Hørby, 1980 s. 102

³⁹⁰ P. Enemark, 1977 s. 42

³⁹¹ J. Olsen, 1983 s. 115

omkring 80 medlemsbyer. Dette forbund dominerede nordens udenrigshandel og forhindrede dermed udviklingen af en nordisk borgerstand, samtidig med at det nærmest enerådigt herskede over handlen mellem Novgorod og Brügge.³⁹² Men med grundlæggelsen af unionen mindskedes hansaens ekspansionsmuligheder, og sundruten fik en større international betydning. Dette skyldtes de permanente fødevarerforsyninger fra øst til vest, samt hanseaternes udelukkelse af andre europæiske købmænd på Skånemarkedet.³⁹³

Danmark var allerede under Valdemar Atterdag blevet et producentland, og Skånemarkedet begyndte så småt at miste karakter af internationalt marked på grund af hanseaternes konstante udelukkelse af vesteuropæiske købmænd. Desuden opkøbte de hanseatiske købmænd varer direkte fra danske producenter i stedet for at handle i byerne, hvilket betød lavere skatteindtægter for kronen.³⁹⁴ Denne udvikling var med til at få unionskongen til at ønske sin indflydelse forøget og gjort gældende i området.³⁹⁵

Forskningen omkring Erik af Pommerns bypolitik tager som oftest udgangspunkt i de mange købstadsprivilegier, han gav til byerne. Specielt er fremhævet Købstadsforordningen for København af 15. februar 1422, som en nyskabelse indenfor købstadslovgivning. Dette blev dog tilbagevist af Jakob Pasternak i 1960. Derudover har Knud E. Korff (1996) givet en forklaring på, hvorfor Erik var så aktiv i sin bypolitik.

Handelspolitikken er et større virvar af forskning, men dette afsnit tager udgangspunkt i Poul Enemark (1994, 1977) og Mikael Venge (1987), som henholdsvis har beskæftiget sig med handel og økonomi i middelalderen og toldvæsnets historie.

9.1 BYPOLITIK

En af Eriks politikker, som skal fremhæves, er netop bypolitikken. Denne politik havde stor betydning for kongens finanser, og var ligeledes et politisk magtmiddel mod hanseaterne. Ved at give købstæderne specifikke privilegier, kunne de tyske købmænds handel begrænses til gunst for rigets egne købmænd. Dette skal ikke tolkes sådan, at

³⁹² J. Olsen, 1983 s. 115f, 118; B. Olsen, 1983 s. 19; K. Hørby, 1980 s. 101; P. Enemark, 1977 s. 42

³⁹³ K. E. Korff, 1996 s. 21; P. Enemark, 1994 s. 248; P. Enemark, 1977 s. 43

³⁹⁴ E. Albrechtsen, 1997 s. 152ff

³⁹⁵ E. Albrechtsen, 1997 s. 157

Erik eller andre ønskede at fordrive de fremmede købmænd, da deres handel var nødvendig og lukrativ. Han ønskede blot en regulering og kontrol med de udenlandske købmænds handelsmuligheder.³⁹⁶ Ofte baseredes handlen på kommissionshandel – det vil sige gennem repræsentanter fra udenlandske handelshuse.³⁹⁷

Danske købstæder kom ind i en fremgangsperiode efter pesten. I byerne boede borgerne, som bedrev håndværk og købmandsskab. Byerne var ledet af en borgmester og et råd valgt ud fra byens egne borgere, som i nogle tilfælde også valgte disse embedsmænd. Kongen var desuden repræsenteret ved byfogeden. Byerne havde hver deres ugentlige torvedag samt et til to årlige markeder, hvor al handel både stort og småt måtte og skulle finde sted på torvet.³⁹⁸ Handlen skulle finde sted gennem byens købmænd. Det vil sige, at bønderne skulle sælge til købmændene, hvorefter de solgte landbrugsvarerne videre til gæsterne (udenlandske købmænd), som ligeledes skulle sælge til købmændene, hvorefter de udenlandske varer blev solgt videre af disse. T. Dahlerup udtrykker det således, at det i princippet var lige så simpelt, som det var vanskeligt at udføre i praksis.³⁹⁹ Det var langt fra usandsynligt, at gæsterne købte og solgte direkte med producenterne, altså bønder, adel og fiskere. Under Erik blev dette straffet med bøder og konfiskation af varerne, hvilket førte til, at gæsterne benyttede sig af danske stråmænd.⁴⁰⁰ Problemet for kongen var færre indtægter i skat og told, hvilket givet har været en af årsagerne til Eriks omfattende privilegieudstedelse til købstæderne.

Der var altså tale om et forsøg fra kongens side på at beskytte torve- og markedshandel og hindre handlen uden for byerne.⁴⁰¹ Eriks mål var at skabe sig et *Dominium maris Batici*, hvilket gør det forståeligt, hvorfor han i sådan grad søgte at kontrollere og regulere handlen i byerne.

9.1.1 Købstadsprivilegierne

Det fremgår tydeligt af kildematerialet, samlet af Erik Kroman i *Danmarks gamle Købstadslovgivning* fra 1951-61, at Erik førte en aktiv bypolitik. I alt er overleveret 49 kilder angående danske købstæder i tidsrummet 1398-1437, hvilket er langt flere end

³⁹⁶ E. Albrechtsen, 1997 s. 162; T. Dahlerup, 2003 s. 166

³⁹⁷ K. Hørby, 1980 s. 106

³⁹⁸ K. Hørby, 1980 s. 105ff

³⁹⁹ T. Dahlerup, 2003 s. 166

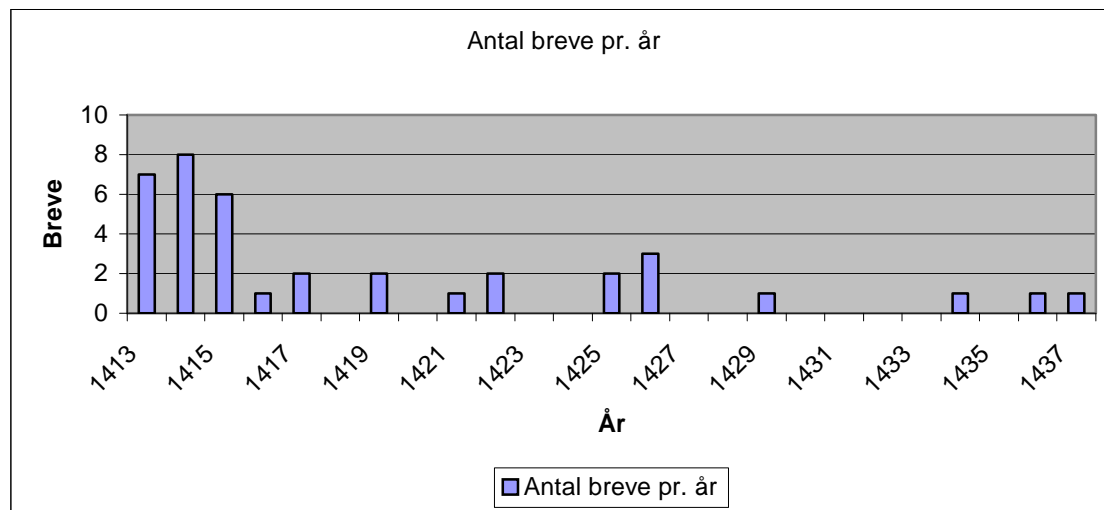
⁴⁰⁰ T. Dahlerup, 2003 s. 166

⁴⁰¹ E. Albrechtsen, 1997 s. 162

både Valdemar Atterdag og dronning Margrethe tilsammen. Det skal gøres klart, at 11 af brevene stammer fra Margrethe-perioden 1396-1412. Det vil sige, at Erik udstedte 38 privilegiebreve og stadfæstelser til danske købstæder fra 1413-1439. I denne periode tildelte han ligeledes syv breve til svenske købstæder og fem til norske, fordi disse ofte var i uoverensstemmelse med hinanden.⁴⁰²

	1398-1412	1413-1439
Danmark	11	38
Sverige	5	7
Norge	0	5
Nørrejylland	1	3
Sønderjylland	0	2
Øerne	8	21
Øst Danmark	2	12

Hovedparten af brevene er stadfæstelser, hvor Erik godkender tidligere kongers privilegier til byerne og samtidig tager dem under sin beskyttelse. Disse kan være vigtige nok, men de indeholder for så vidt intet relevant i forhold til selve købstadspolitikken. De er derimod interessante, når der samtidig ses på privilegierne til hansestæderne, hvor disse ofte går mod hinanden. Denne taktik, kendt som brev-mod-brev taktikken, benyttede Margrethe sig også af, hvilket skadede hansaens handelsmuligheder i de nordiske riger.⁴⁰³

Diagrammet viser tydeligt, at det var i Eriks første år, bypolitikken spillede en stor rolle. J. Pasternak har i sin artikel ”Erik af Pommern og købstadsforordningen af 1422, 15. februar” i *Scandia* bind XXXVI, 2 fra 1960 undersøgt, hvilke privilegiebreve der indeholder paragraffer til støtte for den hjemlige købmand frem til 1422. Han nævner

⁴⁰² DGK. 1-4; J. Pasternak, 1960 s. 333

⁴⁰³ E. Albrechtsen, 1997 s. 160

otte, men dem fra Nyborg (1415, 1416) indeholder intet videre interessant i denne sammenhæng, og hvis de gør, er det uforståeligt, hvorfor han så ikke har nævnt forordningerne fra Flensborg (1413) og Slesvig (1417), som indeholder nogenlunde samme bestemmelser. Selve paragrafferne fra disse tidlige privilegiebreve omhandler kort sagt forbud mod ulovlige havne og landkøb, torve- og tingdage, samt udenlandske købmænds rettigheder så som, at de ikke må handle med hinanden eller købe levende kreaturer og svin og kun sælge en gros. J. Pasternak udleder dog, at bestemmelsen om, at udenlandske købmænd ikke må købe dyr, kun går på direkte handel mellem dem og producent - de må gerne købe dyr af købmændene i byen.⁴⁰⁴

De vigtigste forordninger i forhold til købstadspolitikken er uden tvivl dem, Erik udstedte til byerne omkring Øresund. I 1414 giver Erik privilegier til købstaden Helsingborg, hvori det gøres forbudt for gæster at sælge sild udenfor høstmarkedet,⁴⁰⁵ og de må ligeledes kun købe smør og flæsk til eget forbrug. Landkøb forbydes, ligeså bliver handel gæster imellem, og det fastslås, at handel kun må finde sted på torvet.⁴⁰⁶ Landkøb forbydes første gang i forordningen 1413 til Svendborg, hvor ulovlige havne også forbydes.⁴⁰⁷ Dette blev første gang gjort af Margrethe i forordningen af 1396.⁴⁰⁸ Erik gav den 5. maj 1415 privilegier til to skånske købstæder, Malmø og Landskrona.⁴⁰⁹ Erik gav i 1413 Landskrona sit første privilegiebrev, hvori han tager æren for at have grundlagt byen.⁴¹⁰ Privilegiebrevene udstedt 1415 indeholder bestemmelser lig dem fra Helsingborg, men der er yderligere restriktioner på gæsters handel. De skal for eksempel købe hele huder og skind, samt kun sælge hele stykker klæde og lærred. De må ikke sælge vin og øl, medmindre tilladelse er givet fra byens rådmænd. De må ikke fiske udenfor høstmarkedet. På vestsiden af Øresund skal nævnes privilegierne til København af 15. februar 1422 og 28. oktober 1422, som også var gældende i Helsingør (det sidstnævnte privilegium fra 2. juni 1426).⁴¹¹ I disse privilegier fastsættes det, at gæster først må handle efter klokken ti, og at det er dem forbudt at gøre landkøb og

⁴⁰⁴ J. Pasternak, 1960 s. 334f

⁴⁰⁵ Fra d. 24. august til d. 9. oktober

⁴⁰⁶ DGK. 4 s. 159f

⁴⁰⁷ K. E. Korff, 1996 s. 18; DGK. 3 s. 534f

⁴⁰⁸ J. Pasternak, 1960 s. 334n2; DDR 1 s. 337 § 7

⁴⁰⁹ DGK. 4 s. 57ff, 120ff

⁴¹⁰ DGK. 4 s. 109f

⁴¹¹ DGK. 3 s. 73ff, 123ff; Korff, 1996 s. 16

sælge andet end en gros. Desuden får København og Helsingør samme privilegier som købstæderne Skanør, Dragør, Falsterbo og Malmø.

Der ses ligeledes en interesse for Storebæltsregionen med privilegiebrevene til Kerteminde, Nyborg og Korsør, hvor sidstnævnte fik sine første købstadsprivilegier i 1425.⁴¹²

Eriks politik kan tyde på, at han har ønsket en større kontrol over sejladsen gennem Øresund og Storebælt – altså vejene til og fra Østersøen.

J. Rosén skriver i *Sveriges Historia* fra 1969, at handelslovene blev skærpet fra 1420.⁴¹³ Han må da her tænke på forordningerne til København og Helsingør, men de skærper ikke handelsloven i samme grad som forordningerne fra Skåne. Efter 1420 udstedte Erik i Danmark 12 breve til forskellige købstæder, men kun brevene til København og Helsingør indeholder bypolitisk sprængstof, som Pasternak skriver.⁴¹⁴ Hvorvidt J. Rosén henviser til svenske købstadsforordninger er uvist, men det kan næsten ikke være de danske. J. Pasternak har begrundet manglen på bypolitisk sprængstof efter 1426 med, at lovgivningen måtte træde i baggrunden på grund af krigen, som netop genopblussede dette år. Desuden styrkede privilegierne købmændenes handel på bekostning af bondens, gejstlighedens og adelens, hvilket ikke længere var optimalt, idet Erik havde brug for samtlige stænders hjælp i krigen mod Holsten og nu også hanseaterne.⁴¹⁵

Et andet interessant træk ved fire af privilegierne (1426 Næstved, 1429 Malmø, 1436 Randers, 1437 Malmø) er nævnelser af Eriks pommerske fætter Bugislav, som byerne i tilfælde af kongens død skal yde troskab og tjeneste, såfremt kongen ikke efterlader sig nogen børn.⁴¹⁶ Det betyder, at alle brevene efter juli 1426 på nær et til Malmø (1434) beder købstæderne om at tage Bugislav til sig efter Eriks egen død, hvilket passer fint sammen med ønsket om et *Dominium maris Baltici*.

Allerede året efter Margrethes død grundlagde Erik Landskrona og gav nye privilegier til byerne omkring Øresund og Storebælt. Set i forbindelse med ønsket om et *Dominium maris Baltici* giver dette betydelig mening. Skulle Erik skaffe sig kontrol over Østersøen, var det ikke uden betydning at kunne kontrollere og regulere handlen i

⁴¹² DGK. 3 s. 271ff, 497f, 516ff; K. E. Korff, 1996 s. 18

⁴¹³ J. Rosén, 1969 s. 222

⁴¹⁴ J. Pasternak, 1960 s. 335

⁴¹⁵ J. Pasternak, 1960 s. 336, 338

⁴¹⁶ DGK. 2 s. 237f; DGK. 3 s. 245; DGK. 4 s. 63f, 65f

sine egne byer, specielt med henblik på at mindske hansestædernes indflydelse i området.

Det var dog ikke kun hansestæderne, der blev ramt af de strikse købstadslove. Adelen, gejstligheden, bønderne og håndværkerne blev også ramt af Eriks bypolitik, hvilket kunne skabe konflikter mellem kongen og disse samfundsgrupper.

9.1.2 Købstæder

Som det fremgår af ovenstående udvidede Erik købstædernes privilegier specielt i forhold til at begrænse gæsternes handel. Ligeledes ses det, at der var en speciel interesse for byerne omkring Storebælt og Øresund. Sunde og bæltet var at betragte for kongens ejendom, hvilket gav ham lov til at beskatte brugerne af disse. Erik benyttede sig af dette specielt ved Øresund fra 1429, hvor han indførte Øresundstolden på en engelsk nobel for hvert skib, som skulle erlægges i Helsingør (Ørekrog) – en by Erik udviklede med byggeriet af borgen Krogen. Dens pendant var Kärnen i Helsingborg, hvor tolden fra Skånemarkedet blev indkrævet.⁴¹⁷

Rigets købmænd blev ofte gjort fri for told, når de handlede med andre af rigets købstæder, hvilket fremgår af privilegiebrevene. De udenlandske købmænd skulle betale told for varer, som førtes ud af landet (der var kun importtold på tysk øl), oftest med skib. Dette gjorde det vigtigt for kongen, at handlen fandt sted ved lovlige havne med toldboder, fremfor ulovlige havne, hvor der ingen told betaltes. Det var nemlig op til den enkelte købmand selv at indfinde sig på toldboden ved afrejsen.⁴¹⁸

Heri findes måske grunden til Nyborgs, Kertemindes og Korsørs privilegier, samt privilegierne til København, Helsingør, Malmø, Landskrona og Helsingborg. Erik grundlagde og udviklede Landskrona, Helsingør, og Korsør, og han erhvervede København til kronen, som siden grundlæggelsen under Absalon havde tilhørt roskildebispens. Desuden gav han Skagen købstadsprivilegier, sandsynligvis for at undgå dens status som ulovlig havn. På nær Skagen er det tydeligt, at Erik koncentrerede sig om sikrelsen af passagerne til og fra Østersøen. Han grundlagde ligeledes tre klostrer i Helsingør, hvilket tyder på udbygning af et administrativt magtcenter. Han bad også Malmø om at grundlægge en mur rundt om byen, hvilket var en usædvanlig

⁴¹⁷ K. E. Korff, 1996 s. 16, 18ff; E. Albrechtsen, 1997 s. 159

⁴¹⁸ M. Venge, 1987 s. 67, 72

foranstaltning for en dansk by på dette tidspunkt.⁴¹⁹ J. Rosén skriver, at Eriks borgbyggeri stærkt beroede på modforholdet til hansaen, hvis handel Erik prøvede at svække i forhold til danske købmænds muligheder, med henblik på etableringen af en selvstændig dansk udenrigshandel.⁴²⁰ Han skriver ligeledes, at Landskrona blev grundlagt med henblik på handel med engelske og nederlandske købmænd.⁴²¹ Dette er ikke usandsynligt, men der er ingen overleverede privilegiebreve til hverken engelske eller nederlandske købmænd fra Eriks tid, tillige gjaldt hansaens privilegier oftest til hele riget ikke bestemte destinationer. Nu var Erik jo gift med en engelsk kongedatter, og dynastiske forbindelser blev jo gerne udnyttet på det groveste. Desuden kan de manglende privilegiebreve skyldes ”den opdragelse, Erik havde fået af Margrethe om aldrig i kontroversielle sager at hænge sit segl under dokumenter.”⁴²²

Erik havde befundet sig i Helsingør allerede i 1410,⁴²³ hvilket kan tyde på, at han allerede før Margrethes død havde gjort sig tanker om befæstelse af sundet. Det er da heller ikke usandsynligt, at Krogen blev opført under Margrethe og udbygget under Erik, men den eksisterede med sikkerhed i 1427.⁴²⁴ Hvorfor privilegierne til Helsingør først blev givet i 1426 er lidt af en gåde, men Eriks planer kan jo have ændret sig i takt med hændelser og forløb siden hans magtovertagelse. I 1423 foreslog Erik første gang at indføre en generel skibstold på al passage gennem sundet, og dette kan vel være årsagen til, at privilegierne først blev givet i 1426 efter kongens hjemkomst til Danmark. Med udbyggelsen af magt- og administrationscentret i Helsingør i slutningen af 1420’erne kan der ikke herske nogen tvivl om Eriks planer. Hvorvidt han havde indført tolden, hvis hansestæderne var gået med ham i krigen mod holstenerne og ikke omvendt, er ikke til at svare på. Som det vil fremgå af næste afsnit, havde kongen mistet indtægter på Skånemarkedet og skibstolden i Øresund, så det er meget muligt, at Øresundstolden var uundgåelig.

K. E. Korff skriver i sin artikel, at E. Kroman har foreslået, at Erik udvidede privilegierne til byerne for at fremme borgernes politiske position på bekostning af bønder og adel, mens H. Bruun, K. Hørby og J. Rósen tillægger det ønsket om et

⁴¹⁹ K. E. Korff, 1996 s. 18, 20

⁴²⁰ J. Rosén, 1966 s. 166; J. Rosén, 1969 s. 222

⁴²¹ J. Rosén, 1966 s. 166

⁴²² K. E. Korff, 1996 s. 20f

⁴²³ DRB 4. rk. 12. bd. nr. 30

⁴²⁴ M. Andersen, 1991 s. 7

Dominium maris Baltici. Selv vil E. Korff ikke holde med den ene eller anden tolkning, men han ser en klar politik med hensyn til et Dominium maris Baltici, selvom der ikke er nogen entydige beviser, for dette.⁴²⁵ Der er dog ingen tvivl om, at bypolitikken styrkede købmændenes position på bekostning af de andre stænder.

9.2 HANDELSPOLITIK

Erik af Pommern regerede over et enormt rige, som strakte sig fra Finland i øst til Island (Grønland) i nord og Hebriderne og øen Man i vest. Alle dele af riget havde hver deres handelsinteresser, som kongen ønskede at regulere til størst mulig fortjeneste for kronen.

De tilstedeværende hansekøbmænd i Bergen havde eneret på handlen med Island, men noget tyder på, at de ikke har vedligeholdt dette, da islændingene i 1419 beder kongen om at ophæve handelsforbudet med udenlandske købmænd.⁴²⁶ En af årsagerne til, at de hanseatiske købmænd ikke længere sejlede til Island, kan meget muligt have været den ulovlige handel med englænderne, som kong Erik ellers forsøgte at stoppe. Han ønskede også at stoppe handlen i Nordnorge, så handlen blev koncentreret til Bergen. Både Eriks svoger og nevø, Henrik 5. og 6. af England, hjalp den nordiske konge ved at forbyde al sådan handel, men eftersom forbudene blev udstedt flere gange, tyder det på, at det ikke har virket.⁴²⁷

Erik stræbte også efter at regulere og kontrollere handlen i dele af riget noget tættere på sin egen person. Dette gjorde han gennem købstadslovgivninger, som ændrede handelsreglerne for de tyske købmænd i danske, svenske og norske byer, samt ved indførelsen af Øresundstolden.

Østersøhandlen var en konstant i et (u)reguleret, (u)regelmæssigt og (u)forudsigeligt system bygget på magt, indflydelse, held og økonomiske ressourcer. Den øst-vestlige varehandel var nødvendig for det europæiske kontinent, og hanseforbundet sad trygt på kontrollen med denne indtil den nordiske union blev oprettet. Herefter kunne de tre nordiske riger ikke længere plages af hanseatiske rænkespil imod hinanden. Grundet

⁴²⁵ K. E. Korff, 1996 s. 13f, 21

⁴²⁶ DN II nr. 651

⁴²⁷ DN I nr. 670, 756; DN XX nr. 733, 735, 738, 776, 779, 789, 796

Østersøområdet stigende betydning indenfor international handel og unionens indgåelse var det tillokkende for den nordiske konge at gøre sin indflydelse gældende, så han kunne få den ønskede kontrol over området. Omstændighederne havde gjort det opportunt for kongen at gøre unionen til magthaveren på Østersøen og skabe sig et *Dominium maris Baltici* på bekostning af hansaen. Måden hvorpå kongen kunne få kontrol over Østersøen var ved at begrænse den hanseatiske indflydelse, som havde været gældende siden midten af det 13. århundrede.

9.2.1 Skånemarkedet

P. Enemark placerer Skånemarkedets oprindelse til før 1200, hvilket er i overensstemmelse med nedsaltningsprocessen, som trængte frem i løbet af anden halvdel af 1100-tallet.⁴²⁸ Selve markedet i Skånør er første gang omtalt i kilderne i 1203.⁴²⁹ Skånemarkedet var et vigtigt internationalt varemarked, hvor vest og øst mødtes og byttede varer. Markedets udvikling var dog ugunstigt, grundet hanseaternes overtagelse af dette efter Stralsundfreden i 1370, da de udelukkede andre handelsnationer. I stedet begyndte handlen at gå direkte fra vest til øst gennem Øresund, og omkring 1400 var markedet et rent sildemarked.⁴³⁰

Skånemarkedet er af flere blevet benævnt, som den danske konges vigtigste enkeltstående indtægtskilde i middelalderen, deriblandt K. Erslev, J. Rosén, J. Olsen og A. E. Christensen.⁴³¹ Brandenburg mener, at dette ikke kan være rigtigt med hensyn til omkring år 1400, eftersom ekstraskatter fra både Sjælland og Fyn hver især oversteg Skånemarkedets indtægter.⁴³² Men der er selvfølgelig forskel på ekstraskatter, indkrævet fra den menige befolkning, og indtægter oppebåret gennem handel.

Selvom Skånemarkedet mistede sin betydning af internationalt varemarked, mistede det ikke sin betydning for den danske konges finanser. Lybækkerne handlede stadig stort på markedet.⁴³³

Skånemarkedets udvikling fra at være et internationalt varemarked til et sildesaltningssted havde fundet sted før Erik, men markedets 'gode gamle dage' var

⁴²⁸ P. Enemark, 1977 s. 42; O. Ventegodt, 2000 s. 376; J. Olsen, 1983 s. 113

⁴²⁹ B. Olsen, 1983 s. 24

⁴³⁰ E. Albrechtsen, 1997 s. 154; P. Enemark, 1994 s. 248; M. Venge, 1987 s. 61

⁴³¹ O. Brandenburg, 1988 s. 156, 159n16; J. Olsen, 1983 s. 115

⁴³² O. Brandenburg, 1988 s. 157f

⁴³³ E. Albrechtsen, 1997 s. 154

højest sandsynlig stadig frisk i hukommelsen hos de fleste, hvilket nok har spillet ind på Eriks politik. Den svindende handel på markedet har da gjort det ønskværdigt for en unionsmonark at få kontrol med større dele af handlen i området. Dette kunne ske ved, at kongen blev den kontrollerende og regulerende magtfaktor i Østersøen, hvilket blandt andet kunne ske gennem en told for ind- og udrejse i denne.

9.2.2 Øresundstolden

Toldafgifter i Øresund var ikke uvant i middelalderen. I 1251 fastlagde kong Abel i en overenskomst med ummelandsfarerne, altså handlende som sejlede vest ud af sundet, hvor meget der skulle betales i told afhængig af, hvilken vej de sejlede ud af sundet.⁴³⁴ Denne skibstold blev gældende for alle ved Stralsundfredens indgåelse i 1370.⁴³⁵

I 1423, da hanseatiske udsendinge befandt sig i København for at få deres privilegier stadfæstet, beklagede kong Erik sig over de horrible små toldafgifter, han var berettiget til på Skånemarkedet.⁴³⁶ Siden kong Abels overenskomst med ummelandsfarerne i 1251 havde der ikke fundet en toldforhøjelse sted, hvilket ikke var rimeligt, da skibene var blevet større og den lybske mark mindre værd.⁴³⁷ Han gav derfor hansestæderne valgmuligheden mellem en generel skibstold i Sundet, kronens ret til halvdelen af alle vrage eller en toldforhøjelse i Skåne. Hanseaterne valgte den sidste mulighed. Om forhøjelsen blev implementeret, vides ikke.⁴³⁸

Præcis hvornår dette møde fandt sted er uvist, men i juni samme år blev der, som før skrevet, indgået et forbund mellem Erik og hansestæderne, og mon ikke det har været mest belejligt for kongen først at afkræve højere afgifter, efter aftalen var indgået. E. Albrechtsen placerer dog mødet i pinsen, altså før indgåelsen af forbundet.⁴³⁹ Dette kan være årsagen til, at Erik i sit krav lader det være op til hanseaterne selv at bestemme toldsatsen.⁴⁴⁰

Eriks idé, om en generel skibstold for passage gennem Øresund, er næppe først blevet udtænkt i 1423. Skibstolden eksisterede, da Erik blev unionskonge, og det er

⁴³⁴ DRB 2. rk. 1. bd. nr. 50

⁴³⁵ K. Erslev, 1905 s. 510

⁴³⁶ HR 1, VIII nr. 1154

⁴³⁷ K. Hørby, 1966 s. 251

⁴³⁸ K. Hørby, 1966 s. 251f

⁴³⁹ E. Albrechtsen, 2006 s. 145

⁴⁴⁰ HR 1, VIII nr. 1154 § 16

derfor ikke utænkeligt, at han allerede fra starten af, har tænkt på at indføre en sådan told.

Erik opgav da heller ikke ideen om en gennemfartstold. På sin hjemrejse fra Jerusalem diskuterede kongen tolden med den Tyske Ordens højmester, som blev en smule chokeret, da den blev indført, men havde ellers ingen indvendinger imod den. Når englændere og hollændere kunne betale den, så kunne han også.⁴⁴¹

Øresundstolden blev indført i 1429 efter de to hanseatiske nederlag i sundet ved København. Krigen var på sit højeste, og Erik har uden tvivl set chancen for at få splittet Hanseforbundet mest muligt. Tolden var et ensidigt dansk overgreb uden juridisk grund,⁴⁴² men den virkede efter hensigten, da Rostock og Stralsund forhandlede separat fred med kongen i 1430.⁴⁴³ De vendiske stæder holdt møde i julen 1429, hvor de ligeledes forsøgt at opildne de preussiske og livlandske til at presse kongen til fred. Til dette formål benyttedes Øresundstolden, men hverken de preussiske eller livlandske stæder ville binde sig til mere end at støtte en mægling mellem forbundet og kongen fortaget af ærkebispem af Köln, og de ville under ingen omstændigheder indstille sejladsen gennem sundet indtil krigen var forbi.⁴⁴⁴

Selve tolden lød på en engelsk nobel (guld) for hvert skib, som passerede mod nord/vest men nu også mod syd/øst, altså både for at komme ind og ud af Østersøen. Forhøjelsen svarede til en firedobling, hvilket stemte overens med skibenes tilsvarende forøgede lasteevne siden skibstolden blev indført i 1251. En noble svarede til en mindre formue, og de første skippere, som skulle betale tolden, blev også godt chokeret, da de ikke var forberedt herpå. De havde ingen engelske nobler med sig og fik for denne ene gang lov til at sejle gratis gennem sundet. Herefter blev det almindelig kendt, at der skulle forefindes minimum to nobler på et skib, når det skulle en returrejse gennem Øresund.⁴⁴⁵

Paul Ulff-Møller har i sin artikel om Skånemarkedet i Gyldendals Historieleksikon redegjort for, at Øresundstolden blev indført på grund af nedgang i sildestimerne i første halvdel af 1400-tallet. I sin artikel om Øresundstolden er der dog ikke redegjort for,

⁴⁴¹ M. Venge, 1987 s. 86ff

⁴⁴² M. Venge, 1987 s. 99

⁴⁴³ ST 3 s. 102ff

⁴⁴⁴ HR 1, VIII nr. 712, 774; K. Hørby, 1966 s. 256

⁴⁴⁵ M. Venge, 1987 s. 95f

hvorfor tolden blev indført.⁴⁴⁶ Hvis nedgang i sildestimerne bliver sat lig med nedgang i handlen på Skånemarkedet, er det ikke helt usandsynligt, at Ulff-Møller kan have ret. Kong Erik kan meget vel have indført tolden på grund af de svindende indtægter fra Skånemarkedet, men der har uden tvivl også ligget politiske motivationer bag. Hansestæderne lå i krig med unionen, og den bedste måde at bekæmpe forbundet på var gennem pengepungen. Om tolden har været planlagt fra starten er uvist. Sandsynligt er det dog, at Erik havde besluttet sig for den i 1423 og startede forberedelserne til dens implementering i 1426 med privilegierne til Helsingør efter hjemkomsten fra pilgrimsfærden til Jerusalem.

9.3 OPSUMMERING

Udviklingen gik i den forkerte retning med hensyn til handlen i Danmark, da Erik overtog styringen i de tre nordiske riger. Skånemarkedet var ikke længere et internationalt varemarked, og hansekøbmændene handlede, hvor og med hvem de ville, hvilket alt sammen var til skade for kronens finanser. Derfor iværksatte Erik flere tiltag, som skulle rette op på dette – ikke nødvendigvis handlen, men i hvert fald kronens indtægter heraf. Erik strammede op på gæstekøbmændenes handelsmuligheder gennem købstadforordningerne, som forbød dem at gøre landkøb og bruge ulovlige havne, samtidig med at detail- og en groshandel blev reguleret til fordel for de nordiske købmænd.

Erik grundlagde og udbyggede også flere købstæder indenfor rigernes grænser. Han koncentrerede sig specielt om udbyggelsen ved Storebælt og Øresund, sikkert for at stoppe ulovlig transit gennem disse to danske farvande. Med grundlæggelsen af Helsingør og Krogen blev Øresundstolden til en realitet i 1429, som i sin 430 års lange historie blev en af kongens vigtigste indtægter (2/3),⁴⁴⁷ ganske som Skånemarkedet havde været det.

Mange af tiltagene havde Erik allerede påbegyndt i 1410'erne lige efter sin magtovertagelse, hvilket tyder på, at han har haft en eller anden form for plan eller idé med købstadsprojektet. Det ser dog muligvis ud til at have ændret sig en smule under

⁴⁴⁶ P. Ulff-Møller, 2001 s. 560, 680

⁴⁴⁷ P. Ulff-Møller, 2001 s. 680

udlandsrejsen (1423-25), idet både Korsør og Helsingør efter hjemkomsten bliver flyttet samtidig med, at de får udstedt købstadsprivilegier.

Disse handlinger kan forklares med baggrund i ønsket om et *Dominium maris Baltici*, eftersom kontrol med passagen gennem Øresund og svækkelsen af de hanseatiske købmænds handelsmuligheder kunne skabe større dominans over Østersøen for en unionskonge. En anden forklaring kan dog være, at Erik ønskede en bedre stillet borgerstand i opposition til adelen. Denne forklaring er dog blevet afvist af H. Bruun, som skrev, at ”*Erik af Pommern var mere Østersøimperialist end borgerkonge*”,⁴⁴⁸ men hans udlægning af dette var ikke tilstrækkelig, og K. Hørby skrev videre, at ”*der er således endnu større grund til at anse Erik af Pommern for mere ”Østersøimperialist end borgerkonge” end Henry Bruun (1960-62) gjorde det.*”⁴⁴⁹

⁴⁴⁸ H. Bruun, 1962 s. 455

⁴⁴⁹ K. Hørby, 1980 s. 157

10 DISKUSSION

HVOR STAMMEDE ØNSKERNE FRA?

Erik Arup skriver i sin *Danmarks Historie* bd. 2, at ”kong Erik, som var den første tysker, der blev dansk konge, har vel, som saa mange andre indvandrere i et fremmed folk ment, at han burde lægge sit ønske om samhørighed med dette folk, hvori han var fremmed, for dagen ved en yderliggaaende hævvelse af dets ret. Megen nationalisme er gennem tiderne kommet af, at fremmede indvandrere har ment at kunne gøre sig gode for det folk, hvori de er indvandret, ved paa en yderliggaaende maade at hævde dette folks ret ogsaa mod det folk, de selv tilhørte.”⁴⁵⁰

Ordene lyder kloge, men giver de overhovedet mening i forhold til Erik af Pommern og hans samtid? Svaret må være nej. For det første var Erik ikke tysker, han var slaver, og han tilhørte så absolut ikke den holstenske fyrsteslægt. For det andet var generhvervelsen af Sønderjylland allerede startet under Valdemar Atterdag, og Erik havde selv set sin fostermoder i aktion, da grev Gerhard 6. døde i 1404. Der er altså ikke tale om en yderliggående handling fra Eriks side, selvom metoderne var en hel del anderledes. Og hvorvidt han opildnede folket til ren nationalisme, er der ingen belæg for. Godt nok gjorde bønderne oprør, men det har næppe været på grund af en fælles national følelse. Desuden valgte det danske rigsråd at afstå helt fra hertugdømmet ved Christoffer af Bayerns valg til konge, som i modsætning til Erik, må siges at være tysker.

Der bør nok lægges mere vægt i det historiske perspektiv. Sønderjylland havde været den danske konges besiddelse, og ligeså havde et større Østersøimperium. Dette imperium lå kun hundrede år tilbage, eftersom Erik Menved (1287-1319) i stor udstrækning havde fået underlagt store dele af Valdemar Sejrs (1202-1241) tidligere imperium.

Hvorvidt Erik havde fået det ind med fostermodermælk, at Sønderjylland tilhørte den danske krone – og sådan skulle det være – er ikke utænkeligt. Margrethe havde givet ham en grundig uddannelse i regeringsstyre, og hun inddrog ham i kampen om Sønderjylland, da denne brød ud i 1409/10. Ønsket om et *Dominium maris Baltici* var

⁴⁵⁰ E. Arup, 1932 s. 191f

nok ikke affødt af ønsket om Sønderjylland, selvom det betød bedre finanser, så der kunne føres krig. Det kan bedre forklares ud fra de handelsmæssige omstændigheder i Eriks samtid med nedadgående handel på Skånemarkedet og opadgående sejlads gennem Øresund. Hertil kommer, at Erik og søsteren Katarina henholdsvis blev gift med en engelsk prinsesse og en tysk kongesøn. Dette kan tyde på, at Margrethe allerede havde et *Dominium maris Baltici* i tankerne, da disse to ægteskaber var del i en antihanseatisk og antinordtysk politik.

Hvis Erik blot ønskede at være en del af sit nye folk, som E. Arup skriver, så havde han ikke behøvet at starte krigen op igen i 1426, eftersom de fleste parter på dette tidspunkt ønskede fred. Han havde bevist sit værd. Erik var konge i Danmark, Sverige og Norge. Hvorvidt han var tysker, slaver, skandinav eller af en anden etnisk baggrund var irrelevant og underordnet i samtiden (så længe han var god katolik), noget E. Arup har misforstået.

DET BLEV TIL EN LIVSOPGAVE

Hvis Niels Knud Andersens citat fra side 4, hvori der står, at genvindelsen af Sønderjylland blev til en livsopgave for kong Erik, tolkes som værende udtryk for en kortvarig strid, der blev til en langvarig krig, så er der nok noget om det.

Erik havde sandsynligvis regnet med, at generhvervelsen af Sønderjylland kunne finde sted inden stilstandens udløb i 1416. Der kan argumenteres for dette ved at kigge nærmere på ønsket om et *Dominium maris Baltici*. De to ønsker udelukkede for så vidt ikke hinanden, men målet for et *Dominium maris Baltici* gjorde det første mål unægtelig sværere at opnå. Dette ses tydeligt i købstadspolitikken, som var grundlaget for Eriks forhold til hansestæderne.

Før Nyborgdommen i juni 1413 udstedte Erik kun to købstadsprivilegier – et til Skagen og et til Landskrona. Efter dommen udstedte han frem til krigens udbrud hele 19 privilegier, hvoraf en del var med handelspolitisk sprængstof. Dette var ren antihanseatisk politik, hvilket var uforligneligt med ønsket om en alliance og dermed en kortvarig krig. Dette tyder på, at Erik havde regnet med, at han kunne blæse og have mel i munden på samme tid. Men det skulle vise sig, at han havde taget munden for fuld.

En ændring i politikken overfor hansestæderne ses for første gang omkring 1415, da Erik gik ind og blandede sig i Lübecks indre styrelse. Derved skabte han en bedre relation mellem sig og hansestæderne. Erik havde ikke tidligere blandet sig i sagen om det nye råd, og først i 1415 anholdt han ca. 400 lybske købmænd på Skånemarkedet, og året efter fik han genindsat det gamle råd. Herefter indvilligede og deltog Erik i samtlige mæglinger og voldgifter frem til 1421, som hansestæderne søgte gennemført. Men i 1422 ændrede Erik igen politik og udstedte forordningerne til København og indførte et udførselsforbud, hvilket fik hanseaterne til at lave en blokade på de nordiske riger. E. Albrechtsen forklarer, at ”*hele hans [Eriks] handels- og bypolitik måtte hanseaterne være utilfredse med,*” hvilket også forklarer, hvorfor hanseaterne ikke gik med Erik ind i krigen i 1426. Selvom Erik havde hjulpet det lybske råd og fulgt deres anvisninger til punkt og prikke – næsten – så var ønsket om et *Dominium maris Baltici* i vejen. Som K. Erslev skriver, så var det intet under, at Erik mistede den sympati, hanseaterne havde følt for ham omkring 1416.

KILDERNES TAVSHED

Som skrevet, findes der ikke en kilde, som direkte fortæller, at Erik ønskede kontrol over Østersøen. Dette har dog ikke fået forskerne til at gå stille med døren. Specielt H. Bruun, K. Hørby og J. Rosén har beskrevet Erik, som den store Østersøimperialist. Sidstnævnte har ligeledes kaldt Erik for den første ’målsmanden’ for et *Dominium maris Baltici*, hvilket nok kan være rigtigt. Danske konger havde dog været herrer over et Østersøimperium, men der er en forskel mellem dette og så blot herredømmet over Østersøen – selvom Eriks planer om generobring af Estland og Bugislavs giftermål med Hedvig kunne tyde på, at ønsket om et decideret imperium var til stede. Hvorledes forskerne kan udlede, at Erik ønskede et østersøvælde, skal der her ses nærmere på.

Hele Eriks handels- og købstadspolitik var rettet imod ønsket om et *Dominium maris Baltici*, hvilket bedst kunne opnås ved at svække hansestædernes indflydelse i området. Tidligt i Eriks regeringsperiode ses det tydeligt ved udstedelsen af de mange købstadsprivilegier, og senere med indførelsen af Øresundstolden. Andre aspekter af Eriks regeringspraksis, som kan begrundes i dette uudtalte ønske, var centraliseringen af rigerne. Hvis Erik kunne skabe ét stort enhedsrige i stedet for tre autonome og

heterogene riger, ville det lette kontrollen med handlen på Østersøen, fordi han dermed ikke skulle slås med forskellige love, sædvaner og frem for alt rigsråd. Med ét kongeligt kancelli ville der være et større overblik, og det ville være lettere at se helheden i foretagendet. Der er dog ikke belæg for at sige, at Eriks hele unionsstyre var baseret på ønsket om et *Dominium maris Baltici*, men den ville lette de administrative opgaver i forhold til dette.

Hertil kommer også Eriks ønske om Bugislavs designation. Kilderne viser, at Bugislav, så tidligt som 1416, blev nævnt i breve til svenske adelsmand, og i 1420 blev det almindelig kendt på grund af Philippas livsgeding. Erik benyttede bestemmelsen i Kroningsbrevet om, at han havde dispositionsret over slotslovene også efter sin død, ved at indsætte Bugislav som subsidiær indehaver af disse. Han bad ligeledes nogle få købstæder om at tage Bugislav til deres herre, skulle han selv dø barnløs.

Var målet om et *Dominium maris Baltici* bestandigt gennem hele Eriks regeringsperiode? E. Albrechtsen skriver nemlig, at det med årene blev stadig tydeligere, ”*at kong Eriks baltiske politik underordnedes den slesvigske.*”⁴⁵¹ Der er ingen tvivl om, at ønsket var der i begyndelsen, hvilket tydeliggøres af Eriks købstadspolitik. Også anskaffelse og opretholdelse af en flåde, som J. H. Barfod er inde på, tegner i denne retning. Udstedelsen af privilegierne aftager med genoptagelsen af krigen i 1416, men dertil kom, at der blev indgået alliance med Polen i 1419 vendt mod den Tyske Orden. I 1422 udstedte Erik forordningerne til København, og i 1423 ytrede han tanker om en generel sundtold, som dog i første omgang kun blev til forhøjelse af toldafgiften på Skånemarkedet. Erik førte også krig med Novgorod så sent som i 1428, hvilket kan tyde på, at han endnu ikke havde opgivet tanken om østersøvældet.

Da krigen startede op igen, vandt Erik søslag på søslag mod hanseaterne og indførte den forhadte Øresundstold. Intet tyder altså på, at planerne om et *Dominium maris Baltici* er blevet underordnet den sønderjyske politik. De to blev blot uløseligt forbundet med hanseaternes indtræden i krigen.

En diskussion, som kan tages op i sammenhæng med dette, er, hvorvidt Øresundstolden var planlagt fra start. Selve Øresundstolden blev først nævnt i 1423, men der havde været afkrævet told for passage ud af Østersøen siden 1251, så dette var ikke et ukendt fænomen. Opførelsen af Krogen ved Helsingør er et stærkt indicium for,

⁴⁵¹ E. Albrechtsen, 2006 s. 145

at disse planer allerede var tiltænkt omkring 1410, da Erik befandt sig i Helsingør omegn. Kongen har sandsynligvis først nævnt anordningen for hansestædernes udsendinge, da borgen stod færdig og kunne udgøre den trussel, den var beregnet til. At Erik ikke blot indførte tolden, skal nok ses i sammenhæng med den sønderjyske politik og den forestående alliance med hansestæderne. På dette punkt og ved denne tid har Erik nok vægtet Sønderjyllandspolitikken højere end Østersøpolitikken. Men i 1429 så billedet anderledes ud. Erik havde besejret den hanseatiske flåde, og der er ingen tvivl om, at Øresundstolden blev indført for at skade og adsplitte Hanseforbundet. Uanset årsagen til dens implementering indgik den stadig i en større plan om herredømmet over Østersøen, som Erik givetvis har haft planer om at videreføre med stilstanden i 1432. Han blev dog optaget af andre hændelser.

FIT FOR FIGHT

At Erik skulle være fej, blot fordi han ikke red forrest i krig, må være noget af en misforståelse. Nok var han ikke selv den store kriger på slagmarken, men han bakkede aldrig ud af en kamp. Erik var aktiv og en handlingens mand. Han lod sig ikke kue af nogle få tilbageslag i krigen mod holstenerne. Han spillede højt spil overfor hanseaterne. Han sloges mod kirken og paven om retten til at besætte bispeembederne. Han lå i krig med Novgorod. Han deltog gerne i kampen mod de kætterske hussiter. Han rejste på en lidet forberedt pilgrimsfærd. Og han indførte Øresundstolden. Nej, Erik var ingen skrivebordsjockey.

Eriks hidsige natur viser også, at han gerne tog kampen op verbalt, når tid var. Han harcelerede flere gange overfor hanseaternes udsendinge, rigsrådene, pavelige gesandter og andet godt folk, at han hellere ville passe lokummer, at han var rig nok, samt jeres jacherre vil jeg ej være. Temperamentet har selvfølgelig haft indflydelse på Eriks regeringspraksis og ønskerne om Sønderjylland og et *Dominium maris Baltici*. Dette kom nok bedst til udtryk i Eriks stædighed. Mente han, at han havde ret, så var der ikke noget at komme efter. Erik var stridslysten og led måske af en smule storhedsvanvid, men nu var han jo også konge over hele Norden, og det på et meget gunstigt grundlag.

SÅLEDES HAVDE HAN IKKE MODTAGET RIGET AF FRU MARGRETHE

Erik regerede i Danmark, Sverige og Norge på grundlag af Kroningsbrevet, som var blevet givet i Kalmar 1397. Dette dokument var en diametral modsætning til tidligere kongers håndfæstninger. Hvor håndfæstningerne bandt kongerne, så bandt Kroningsbrevet adelen og gav kongen meget frie tøjler med hensyn til regeringspraksissen. Årsagen til, at et sådan dokument kunne besegles, var kongemagtens styrkede position i 1390'erne. Margrethe havde magt til at gennemføre upopulære love, som dele af forordningen af 1396 må have været, og hun iværksatte enorme godsreduktioner i både Danmark og Sverige. Hun tiltvang sig bestemmelsesret indenfor kirkens ellers uafhængige og frie bispevalg, og hun nægtede at besætte rigsembederne, som var en del af adelens magtbase.

Margrethe regerede også mens paveskismaet delte Europa i to. Dette gjorde det nemmere for hende som regent at få indflydelse på kirkens selvbestemmelsesret. Paven havde brug for verdslig legitimitet, hvilket øgede fyrsternes magt overfor kirken. Skismaet endte, som Erik skulle til at regere, og det har muligvis undret ham, hvorfor paven ikke godkendte hans ret til at vælge sine egne biskoper – både i Slesvig og Uppsala.

Margrethe havde haft meget frie tøjler, og hun havde været i stand til at gennemtrumfe sin ret til at styre rigerne på baggrund af sin stærke magtposition. Dette var den virkelighed, Erik voksede op i – en stærk og nærmest enevældig kongemagt. Han formåede dog ikke at sætte sig i respekt på samme måde, som Margrethe havde gjort det, hvilket sikkert har været med til at forværre hans temperament. Og dette temperament havde ligeledes indflydelse på Eriks regeringspraksis, hvilket blandt andet kan ses i udtalelser til både hanseater og pavelige gesandter, som før nævnt.

Erik var konge og besad derfor kongemagten – en nærmest uindskrænket magt. Dette idylliske billede af kongemagten, han havde set praktiseret under Margrethe, har utvivlsomt haft indflydelse på hans statsstyreopfattelse. Erik var sikkert en smule blændet i forhold til realpolitiske magtkonstruktioner, hvilket var ham til stor forvirring og irritation. Noget kan tyde på, at han ikke var i stand til at forstå, hvorfor der ikke blev rettet ind efter, hvad han befalede. Der kan også argumenteres for dette gennem de mange og uendelige rettergange, han førte, ikke mindst om spørgsmålet vedrørende Sønderjylland. Med dommen i Nyborg var sejren hjemme, han var trods alt kongen, og derpå begyndte han sit Østersøeventyr. Dette kan være årsagen til, at Erik i eftertidens

litteratur blev behandlet så hårdt og kaldt en dårlig regent. Dette var han nu ikke, han var blot lidt naiv. K. Hammerich skrev da også, at Erik var født til skillingsfyrste af Pommern, hvilket unægtelig var noget andet end unionskonge, men at Eriks synskreds ikke skulle være blevet udvidet, som K. Hammerich skrev, kan umuligt passe. En fyrste af Pommern har næppe lagt inde med planer om at dominere hele Østersøen.

Eriks naivitet ses igen og igen. Han brugte samme argumenter i sagerne om de holstenske slesvigbisper og ærkebispervalget i Uppsala, han indsatte danske og tyske fogeder på de svenske len i troen på, at dette kunne komme ud på et, og han søgte kejserens dom to gange. Det eneste, Erik opnåede med disse tiltag, var krig og oprør. Erik forsøgte at kontrollere adelen ved at give len til ikke-rigsråder, men dette fremmedgjorde blot den del af rigsrådet, som ingen len besad, hvilket ses i beseglingen af afsættelsesbrevet.

At Erik troede på en hurtig sejr i striden om Sønderjylland, er en ting. Men, at han derefter blev ved med at forfølge begge mål på samme tid, var meget naivt. Specielt fordi Erik behøvede hansestædernes hjælp i krigen mod holstenerne.

F. Barfods mening på side 15 om, at Erik skulle have været for åndsfraværende til at finde nogle egnede mænd til at styre rigerne, fordi han ikke selv kunne, er der dog ingen belæg for. Erik var muligvis nok naiv, men dette gjorde ham ikke nødvendigvis til en dårlig regent.

THI HAN VAR RIG NOK

At Erik ikke var fuldstændig naiv og en dårlig regent, ses i hans finanspolitik. Økonomien spillede en stor rolle i de fleste af Eriks foretagender lige fra donationer til krigsførelse. Derfor ses det gennem hele Eriks regeringsperiode, at han vogtede over sine indtægter og brugte enhver chance til at forbedre disse, hvor han fandt det opportunt.

Erik formåede at opretholde et beløb, som kunne betale de udgifter, han havde. Dette ses ved, at han meget sjældent benyttede sig af pante- eller tjenestelen. Erik benyttede sig af regnskabslenet, hvor lensmanden var ansat mod en fast ydelse. Hans opgaver var at drive lenet, aflægge regnskab for kongen, almindelig krigstjenestepligt, men han var

også forpligtet til at drage udlands med kongen uden rigsrådets forhåndsgodkendelse, om det så var i krig eller ej.

Erik opkrævede mange ekstraskatter, hvilket ikke var populært blandt bønderne, men der var ikke de store skærmydsler mellem kongen og bønderne i løbet af krigsårene. Der var et par enkelte utilfredse bønder i de tre riger, men de store oprør kom først i 1434 i Sverige og 1438 i Danmark.

Han erhvervede straks København efter roskildebispens, Peder Jensen Lodehat, døde i 1416, hvilket var til stor gevinst for kronen. Desuden solgte han Hebriderne og øen Man til Skotland for et fast årligt beløb, og han gjorde Skagen til købstad for at undgå byens virke som ulovlig havn.

Købstadsprivilegierne var ligeledes en opstramning af den kongelige økonomi. Heri blev der givet gunstige told- og skatteforhold til borgerne, hvis de altså fulgte loven. Desuden blev det forbudt at gøre landkøb og benytte ulovlige havne. Al handel blev koncentreret i byerne, så skatteindtægterne fra disse kunne forøges, men ikke alle var tilfredse med dette. Den verdslige og gejstlige adel og bønderne led under disse bestemmelser, da det blev gjort dem forbudt at handle direkte med købmændene, medmindre dette foregik på byernes torv.

Erik benyttede sig dog ikke af en hver given lejlighed til at forøge kronens indtægter. Han indså, som krigen trak ud, at han behøvede støtter i sin politik. Derfor skrinlagde han godsreduktionerne og nøjedes med at stadfæste ældre købstadsprivilegier, hvilket var til adelens fordel. Han delte dog ikke ud af krongodset, som Margrethe havde gjort det til kirken, men vogtede nidkært over det. Det var jo heller ikke mere end 100 år siden, den danske konge havde stået uden jord, hvilket han ikke ønskede gentaget. Desuden trak han kravet om betalingen af den lybske rigsskat tilbage, da dette ville stille ham bedre i forholdet til hansestæderne.

Erik var ikke slet til at øge kronens finansielle grundlag. Men et godt økonomisk grundlag var også nødvendigt i forhold til ønsket om et *Dominium maris Baltici*, og det der endte med at blive en langvarig krig i Sønderjylland. At bygge og opretholde borge og en flåde samt krigsførelse var dyrt, men det lykkedes for Erik at få det til at løbe rundt. Han endte da også sine dage i Danmark med at tage af kassen til sit ophold på Gotland, hvilket ikke faldt i god jord hos rigsrådet.

DEM SOM LOVER, OG DEM SOM INTET HOLDER

Kong Erik havde to faste støtter i sin politik, slesvigbispens, Johannes Skondelev, og ærkebispens af Lund, Peder Lykke. Disse to gejstlige mænd arbejdede hårdt for Eriks politik. Det lykkedes ligefrem Johannes Skondelev at blive biskop i Cammin i 1409, hvilket kan have spillet ind i Eriks ønske om et *Dominium maris Baltici*. Desuden havde Skondelev overladt sine sønderjyske borge til Eriks afbenyttelse under krigen, og Lykke holdt fuldt og fast på i 1421, at Sønderjylland aldrig var blevet arveligt forlenet til greverne. Til deres død stod begge bisper last og brast med kongen.

Erik ændrede på sammensætningen af sit rigsråd, så det bestod af forholdsvis flere jyder end andre grupper. Dette gjorde han uden tvivl i forbindelse med den sønderjyske krig, som han ønskede rigsrådets accept af. Denne handling blev samtidig hans undergang, idet jyderne i 1439 straffede Erik ved at afsætte ham, som landets konge, muligvis på grund af tabet af Sønderjylland i 1435. Jyderne var ikke de eneste, der svigtede Erik. Han blev ligeledes svigtet af det internationale samfund og hansestæderne.

Erik havde indgået alliancer med sine pommerske slægtninge, Polen og tillige den Tyske Orden, men ingen af dem kom Erik til undsætning i kampen mod holstenerne. Han havde ligeledes stillet med en korstogshær, men de andre europæiske fyrster, som skulle have deltaget, brændte ham af. Her ses det igen, at Erik ikke var for åndsfraværende, idet han formåede at få det bedste ud af situationen. Han tog til kejserens hof og skaffede sig international anerkendelse, og her fik han endnu engang medhold i sagen fra den øverste domsmagt. Nu var det på tide at få eksekveret dommen, og hvis greverne ikke selv ville følge dens bestemmelser, så skulle Erik og hans venner fra udlandet nok selv sørge for, at de gjorde det, sådan som det var skik og brug. Men ingen af Eriks venner rørte en finger, da greverne nægtede at følge dommen. Dermed stod Erik alene tilbage med holstenerne, hanseaterne og sine egne tre riger, som alle skulle vise sig at ville af med kongen.

Hanseaterne havde lovet Erik at støtte ham, skulle han få medhold i sagen om Sønderjylland, og de havde tillige indgået en alliance med ham. Men dette fik kongen heller intet ud af. Erik fik to gange af kejseren dom på, at Sønderjylland tilhørte den danske krone, men hanseaterne ville til stadighed kun mægle eller selv stå for en voldgift. Det er derfor intet under, at Erik i 1426 følte sig forrådt, da hanseaterne gik ind

i krigen på holstensk side. De brød deres ord, og de brød deres alliance, hvilket nok kom som et chok for kongen.

Erik stolede på, at rettens ord ville blive fulgt, han stolede på sine jyske råder, han stolede på det internationale samfund, og han stolede på hanseaterne. Alle vendte de ham ryggen.

11 KONKLUSION

Forskerne har fastslået, at Erik havde et ønske om Sønderjyllands generhvervelse og et ønske om et *Dominium maris Baltici*. Det, der her vil blive konkluderet på, er, hvorvidt disse to ønsker har været styrende for Eriks regeringspraksis inden for visse udvalgte emner. Der er ingen tvivl om, at de to ønsker har gjort sig gældende for store dele af Eriks regeringspraksis. Herunder kan nævnes udenrigspolitikken, adels- og indenrigspolitikken, kirkepolitikken, finans- og lensvæsenet, samt handels- og bypolitikken.

Dette ses klart i Eriks alliancepolitik, som havde til grund at hjælpe ham i krigen mod holstenerne, og samtidig være behjælpelig i oprettelsen af herredømmet over Østersøen. Erik fik ligeledes skabt gode relationer til europæiske fyrster på sin udlandsrejse, som kunne hjælpe ham med eksekveringen af kejserdommen af 1424. Hans pilgrimsfærd kan også begrundes med ønsket om Sønderjylland. Dette kunne skabe velvilje hos paven, hvilket Erik kunne bruge, eftersom der på dette tidspunkt sad en tysk bisp i Slesvig.

Ønskernes indflydelse gør sig også gældende i indenrigspolitikken med besættelser af len og valg af rigsråder. Erik sammensatte et råd, som han vidste, ville støtte ham i sine bestræbelser på at genvinde Sønderjylland for det danske rige og belønnede dem med len. Det ses, at Erik benyttede slotslovene til at fremme ønsket om et *Dominium maris Baltici*. Dette gjorde han ved at gøre sin fætter og arving, Bugislav, til subsidiaær indehaver af slotslovene, hvilket de facto gjorde ham til unionens konge efter Eriks død. Dette betød en videreførelse af unionen med tilhørende områder i Pommern.

Eriks brug af sine biskoper kan ligeledes begrundes ud fra et af ønskerne – nemlig det om Sønderjylland. Det har ikke været en tilfældighed, at Erik netop valgte slesvigbispen og ribebispen som repræsentanter til Konstanzkonciliet, hvor de skulle opnå kejserens stadfæstelse af Nyborgdommen. Og at Erik i Ofendommen benyttede sig af et andet retsligt argument, som ærkebispen af Lund havde bevidnet, skal ligeledes ses i lyset af Sønderjyllands generhvervelse.

Også handels- og bypolitikken var præget af ønskerne. Eriks tiltag på dette område skabte større indtægter for kronen, hvilket var nødvendigt for at føre krig. Tiltagene svækkede ligeledes hanseaternes handelsdominans, hvilket styrkede Eriks position på

østersøhandlen. Grunden til nedprioriteringen af denne politik skal ses i sammenhæng med, at Erik behøvede støtte fra adelen og hansestæderne i krigen mod Sønderjylland. E. Albrechtsen kan derfor nok have ret i, at Østersøpolitikken blev underlagt Sønderjyllandspolitikken, men den var dog stadig fremtrædende, hvilket ses med krigen mod Novgorod.

Som bevist havde ønskerne stor indflydelse på Eriks regeringspraksis. Ønskernes realisering var dog styret af Eriks personlighed. Dette ses ved flere tilfælde, hvor Eriks temperament løb af med ham. Men han har ligeledes vidst, hvornår han skulle være charmerende. Når han var hjemme på kongeborgen i et af sine riger, skjulte han ikke sin hidsighed, thi han var herre over alle ting, som Margrethe havde været det. Men når han var udenfor sine riger, opførte han sig eksemplarisk, fordi han forstod vigtigheden i gode relationer til naboerne. Erik har måske nok været naiv i troen på sin almægtighed og charme, men det gjorde ham ikke til en dårlig regent.

Han opnåede ikke sit ønske om Sønderjylland, men drømmen om et *Dominium maris Baltici* blev indfriet, da han tog ophold på Gotland og blev sørøver.

12 MIT HÅB STÅR TIL GOTLAND OG TIL HAVET

Således stod der på den ske, Erik gav til høvedsmanden på Visborg slot, hvor Erik tog ophold, efter han i 1436 var blevet stukket i ryggen af sit eget rigsråd under et nyt unionsmøde i Kalmar.⁴⁵²

Unionskongen havde i 1432 kæmpet aktivt for sin ret til at udnævne ærkebispem i Sverige, og da det såkaldte Engelbrektsoprør brød ud i 1434, stod Erik hårdnakket imod de svenske stormænds opsigelse af troskab og huldskab til ham.⁴⁵³ På intet tidspunkt i sin regeringsperiode har Erik vist sig som en svag og opgivende konge. Han havde kæmpet samtlige kampe, og han havde ikke vejet tilbage for noget, hvis han mente, det var hans ret. Erik var til alle tider en handlingens mand. Dette ændrede sig dog i 1435, da han blev tvunget til at besegle fredsaftalen. Ydmygelsen over denne fredsaftale tog hårdt på Erik. Han var ikke nogen god taber, hvilket tydeligt ses i, at han tog ophold på Gotland og nægtede at komme tilbage, selvom rigsrådet i 1438 bad ham om det. ”*Han holdt sig borte, fordi han ville se, hvad enden blev på det regimente, hans gode mænd havde begyndt i rigerne. Han formodede, at der ville komme tvedragt deraf.*”⁴⁵⁴

I 1437 sejlede han fra Gotland med en mindre flåde og tog på charmeoffensiv i Preussen og Pommern, hvor en større flåde tilsluttede sig. Dette kunne tyde på, at Erik endnu ikke havde opgivet sin kongeværdighed. Han havde da også stadig støtter i Danmark. Erik havde jo forlenet mange ikke-rigsråder med kongelige len og slotte, hvilket gav ham en anseelig magt på øerne, i Skåne samt i Nørrejylland. Rigsrådet havde kun magten i Nørrejylland. Erik sendte dog flåden hjem, mens han selv tog til Danmark, hvor han efter et kort ophold valgte at sejle tilbage til Gotland.⁴⁵⁵ Dette virker umiddelbart underligt. Erik var jo ikke en, som ikke gerne tog kampen op for sin ret. Hvad der har fået Erik til at vende om, vides ikke, men måske havde rigsrådet lovet ham noget, som de så ikke holdt, eller måske følte han sig stadig ydmyget. Det ville ikke være utvivlsomt, om han bar nag til rigsrådet, og måske endda til størstedelen af adelen, fordi de havde stukket ham i ryggen ved Kalmarmødet i 1436, hvortil han måske genbrugte en af sine berømte fraser: Han ville hellere tømme lokummer end at regere på

⁴⁵² A. E. Christensen, 1980 s. 237

⁴⁵³ Brev af 16. august 1434 (gengivet i M. Linton, 1974 s. 38)

⁴⁵⁴ A. E. Christensen, 1980 s. 240

⁴⁵⁵ H. Lerdam, 2001b s. 117; A. E. Christensen, 1980 s. 243f

den måde. Men han formåede at hidse rigsrådet op ved at indsætte sine pommerske slægtninge på flere syddanske kongeborge og tømte skattekamret.⁴⁵⁶

Den 23. juni 1439 skrev, beseglede og sendte 37 danske ”herrer og gode mænd” Danmarks opsigelse af troskab og tjeneste til Erik.⁴⁵⁷ Ifølge Kai Hørby var dette epokegørende: *”Erik af Pommerns afsættelse danner epoke [...] ved at være afslutningen på det stærke centraliserede kongedømme der havde rødder i Valdemar Atterdags tid og som havde udviklet sig gennem panternes indløsning, krongodsets restitution og embedsmandsstyrets indførelse.”*⁴⁵⁸

Kort tid efter sendte rigsrådet deres klagebrev til Erik, hvori de opremsede 19 af Eriks uretfærdigheder og ulovligheder.⁴⁵⁹ Omkring seks af punkter kan tolkes som retsgyldige anklager mod kongen. Erik havde forladt og overladt riget til sig selv, da han hverken havde udnævnt drost eller marsk, hvilket førte til misligholdelse af riget. Dette var selvfølgelig rigsrådets første anklage mod ham. Herefter bliver retsgrundlaget tyndere og tyndere jo længere ned i klagerne man kommer. Det er tydeligt, at det danske rigsråds største klage mod kongen var Bugislavs tilstedeværelse i slotslovene, samt overdragelsen af Fyn til denne. Men eftersom kroningsbrevet var det retsgyldige regeringsgrundlag, havde Erik ret til dette. De fleste af klagepunkterne havde ingen hjemmel i kongens regeringsgrundlag, medmindre det var bygget op omkring det augustinske princip om, at gammel ret var god ret, og rigsrådet dermed kunne bringe Eriks tipoldefar Kristoffer 2.’s håndfæstning i spil.

Hertug Adolf 8. af Slesvig-Holsten støttede det danske rigsråds opsigelse af kongen, og for dette fik han tildelt de få rester af Sønderjylland, som stadig var under dansk besiddelse. Hurtigt efter blev Christoffer, Eriks nevø, kaldt til Danmark og hyldet som rigsforstander og året efter hyldet som konge. Christoffer blev ligeledes hyldet til konge af Sverige i 1441, og Norge, hvor Erik var arvekonge og ifølge loven, Bugislav efter ham, hyldede ligeledes Christoffer som konge, dog først i 1442.⁴⁶⁰ Dermed ophørte Eriks regeringsperiode i nord. Han blev boende på Gotland, hvorfra han bedrev sørøveri til stor irritation for svenskerne.⁴⁶¹

⁴⁵⁶ A. E. Christensen, 1980 s. 244

⁴⁵⁷ A. E. Christensen, 1980 s. 257

⁴⁵⁸ K. Hørby, 1980 s. 170

⁴⁵⁹ AEPA nr. 4

⁴⁶⁰ T. Dahlerup, 2003 s. 73, 193ff; E. Albrechtsen, 1997 s. 180f

⁴⁶¹ T. Dahlerup, 2003 s. 201

Christoffer døde uforudset i 1448, hvorefter Christian, nevø til hertug Adolf, blev hyldet til konge i Danmark. I Norge og Sverige blev den svenske rigsforstander Karl Knutsson hyldet til konge, og han sendte en flåde ud for at erobre Gotland. Svenskerne indtog øen, men Visborg Slot blev holdt af Erik, indtil den danske marsk befriede øen, hvorved Erik overdrog slottet og øen til ham og den danske konge. Derefter rejste Erik hjem til Pommern, hvor han døde i Rügenwalde i 1459.⁴⁶² Året efter opnåede den danske kong Christian, hvad Erik havde ønsket – Sønderjylland tilfaldt kongen og ligeså gjorde Holsten.⁴⁶³

Eriks skæbne var ikke en af de lykkeligste i rækken af danske kongeskæbner, men i sandhed en af de mere fascinerende. Den omskiftende litteratur om Erik er med til at give et nuanceret billede af ham som både konge og person, og den giver ligeledes et billede af forskernes samtidige historieopfattelse.

Bugislav fra Pommern – den sidste Erik i Danmarks kongehistorie.

”Han var en dejlig Dreng, da han kom til Danmark.”

– Christiern Pedersen⁴⁶⁴

⁴⁶² T. Dahlerup, 2003 s. 201

⁴⁶³ M. Bregnsbo, 2004 s. 104

⁴⁶⁴ Gengivet i L. Daae, 1880 s. 339

13 SUMMARY

Historians have showed that Eric of Pomerania had two major goals he sought brought to life. These were the re-admittance of Southern Jutland back into the Danish realm and supremacy over the trade in the Baltic region. This thesis establishes that both goals had enormous influence on the king's policies being the foundation of many of his undertakings such as foreign policy, taxation, tariffs, land reduction, and city politics etc. Each chapter describes how King Eric governs and then tries to relate it to one or both of the goals e.g. the creation of the Sound due in 1429. It was instituted during the war with the Counts of Holstein and the Hanseatic League, and it is safe to say that it was implemented to further hurt the Hansa who had just lost two sea battles. But Eric had already in 1410 been at the sight where the due would one day be collected and he had started building a castle. This was a plan in work. And it shows a relation to the desire of supremacy over the Baltic Sea, since ships had to go through the Sound. The goal for re-admitting Southern Jutland can just as well be seen in the king's dealings with the nobility. Eric replaced members of the Privy Council, so that there would be a majority of members from Jutland, to secure support for his war efforts.

The goals were not mutually exclusive, but the goal for supremacy over the Baltic Sea made the goal regarding Southern Jutland a lot harder to achieve. King Eric needed the assistance of the Hanseatic League in the war against the Counts of Holstein, but his entire city and trade policies infringed on the rights of the League and threatened its commerce. So, perhaps it was a bit naïve of Eric to believe he could achieve both goals at the same time and so early on in his reign. Both goals were put into action in 1413 when Eric convened the Danish Court and had it rule in the matter of who had the rights to the duchy and when he granted extensive privileges to the Eastern Scania cities which severely restricted the trading rights of foreign merchants.

Another matter being examined is how King Eric's personality influenced the realization of the goals. Eric has been described in many ways by his contemporaries, some good, and some bad. When he was abroad, he was quite the charmer, but when at home he was not afraid of showing his temper. Many humorous statements have been recorded by visitors and they are an invaluable source, if one wants to understand the King.

Eric came to Scandinavia when the monarch's power was at an all time high, partly due to the fact that the church was plagued with two Popes. This made it easy for the regent to corrode the independence and freedom of the church e.g. by electing Bishops to the dioceses, which was normally done by the church itself. When Eric started his rule the schism ended and the Pope once more became strong. But the King who did not only rule Denmark, but also Sweden and Norway could not grasp that he was not the master over all things. Slowly his power vanished, and with it, so too the goals of re-admitting Southern Jutland into the Danish Kingdom and the supremacy over the Baltic Sea.

14 LITTERATURLISTE

PRIMÆR KILDER

- AEPA: *Aktstykker vedrørende Erik af Pommerns Afsættelse som Konge af Danmark*, udg. Anna Hude 1897 (genoptrykt 1971)
- Ashf: *Antislesvigholstenske Fragmenter udgivne efter Foranstaltning af Consistorium ved Københavns Universitet*, udg. A.F. Krieger, 1-4, København 1848-51
- DGK: *Danmarks gamle Købstadslovgivning*, udg. Erik Kroman, 1-5, København 1951-61
- DM: *Danske Magazin*, 1. rk. 1ff, København 1745ff
- DN: *Diplomatarium Norvegicum*, 1ff, Oslo 1847ff (www.dokpro.uio.no)
- DR: *Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Sigmund*, udg. Dietrich Kerler, 7-12, Göttingen 1956-57
- DRB: *Danmarks riges breve*, 1.rk. 1ff, København 1938ff (4. rk. bd. 8-12 www.diplomatarium.dk)
- *Engelbrecktskrönikan*, udg. Sven-Bertil Janson, Stockholm 1994
- RDHD: *Regesta diplomatica historiæ Danicæ. Chronologisk Fortegnelse over hidtil trykte Diplomer og andre Brevskaber til Oplysning af den danske Historie fra de ældste Tider indtil Aar 1660, med kort Angivelse af Indholdet*, 1. rk. 1-2, København 1847-70; 2. rk. 1-2, København 1889-1907
- Rep.: *Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks breve fra middelalderen med Udtog af de hidtil utrykte*, 1.rk., udg. Kr. Erslev, William Christensen, 1-9, København 1928-39
- Rim: *Den danske rimkrønike*, udg. Helge Toldberg, 1-3, København 1958-61
- SRD: *Scriptores rerum Danicarum mediæ ævi*, ed. Jacob Langebek, P.F. Suhm, L. Engelstoft et E.C. Werlauff, 1-9, København 1772-1878
- SRS: *Scriptores rerum Svecicarum mediæ ævi*, ed. E.M. Fant, E.G. Geijer, J.H. Schöder et C. Annerstedt, 1-3, Uppsala 1818-76
- ST: *Sveriges traktater med främmande magter jemte andra dit hörende handlingar*, 2-3, utg. O.S. Rydberg, Stockholm 1880-95

SEKUNDÆR LITTERATUR

- Albrechtsen, Esben; *Danmark-Norge 1380-1814: Fællesskabet bliver til*; København 1997
- Albrechtsen, Esben; ”700-1523”; Due-Nielsen, Carsten et al.; *Dansk Udenrigspolitisk Historie 1: Konger og Krige 700-1648*; København 2006
- Andersen, Michael; ”Erik af Pommerns barndomshjem i Darlowo”; *Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg. Årbog 1991*; Helsingør 1991
- Andersen, Niels Knud; ”Senmiddelalderen 1241-1448”; Koch, Hal, red.; *Den Danske Kirkes Historie* bd. 2.; København 1962

- Arup, Erik; ”Stænderne i Herrevælde 1282-1624”; *Danmarks historie*, bd. 2; København 1932
- Barfod, Frederik; *Danmarks Historie – fra 1319 til 1536*; bd.1; København 1885
- Barfod, Jørgen H.; *Flådens fødsel*; København 1990
- Barüske, Heinz; *Erich von Pommern*; Rostock 1997
- Brandenburg, Ole; ”Skånemarkedets betydning for kongemagtens finanser i den senere middelalder”; Enemark, Poul m.fl. red; *Kongemagt og Samfund i middelalderen – festskrift til Erik Ulsig*; Aarhus 1988
- Bregnsbo, Michael og Jensen, Kurt Villads; *Det danske imperium – storhed og fald*, Viborg 2004
- Bruun, Henry; ”Biskop Jens Andersen som oppositionsfører”; i *Historisk tidsskrift*, 11. række, 6. bd, København 1960-62
- Christensen, Aksel E.; *Kongemagt og aristokrati*; København 1945
- Christensen, Aksel E.; ”Erik af Pommerns danske kongemagt”; i *Scandia XXI*, 1 1951-2; Lund 1952
- Christensen, Aksel E.; *Kalmarunionen og nordisk politik 1319-1439*; København 1980
- Christensen, Harry; *Len og magt i Danmark 1439-1481*; Aarhus 1983
- Christensen, William; *Den Danske Statsforvaltning i det 15. Århundrede*; København 1903
- Daae, L.; ”Erik af Pommerns, Danmarks, Sveriges og Norges Konges, Giftemål med Philippa, Prinsesse af England”; *Historisk Tidsskrift*, 2. rk, 2. bd.; Oslo 1880
- Dahlerup, Troels; ”Danmark”; Christensen, Aksel E.; *Den nordiske adel i senmiddelalderen*; København 1971
- Dahlerup, Troels; *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie 6: De fire stænder 1400-1500*; København 2003
- Duffy, Eamon; *Saints & Sinners – A Historie of the Popes*; Yale 1997
- Enemark, Poul; ”Friserne”; Lund, Jørn red.; *Den Store Danske Encyklopædi*; bd. 7; København 1997
- Enemark, Poul; ”Danmarks handel i Senmiddelalderen – En niche i europæisk økonomisk udvikling?”; Ingesman, Per og Jens Villiam Jensen, red.; *Danmark i Senmiddelalderen*; Århus 1994
- Enemark, Poul; ”Östersjöhandel”; Karker, Allan red.; *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder – fra vikingetid til reformationstid*; bd. 21; København 1977
- Erslev, Kristian; *Dronning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse*; København 1971a
- Erslev, Kristian; *Erik af Pommern. Hans kamp for Sønderjylland og Kalmarunionens opløsning*; København 1971
- Erslev, Kristian; ”Sildetolden paa Skaanemarkedet”; *Historiske Tidsskrift*, 7. rk. 5. bd.; København 1904-1905
- Erslev, Kristian; ”Die Chronica novella des Hermann Korner”; Anmeldelse; *Historisk Tidsskrift* 6. rk. 6. bd.; København 1895-97
- Etting, Vivian; *Margrete den Første – En regent og hendes samtid*; København 1997
- Fenger, Ole; ”Kirker rejses alle vegne – 1050-1250”; *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie*, bd. 4.; København 2002

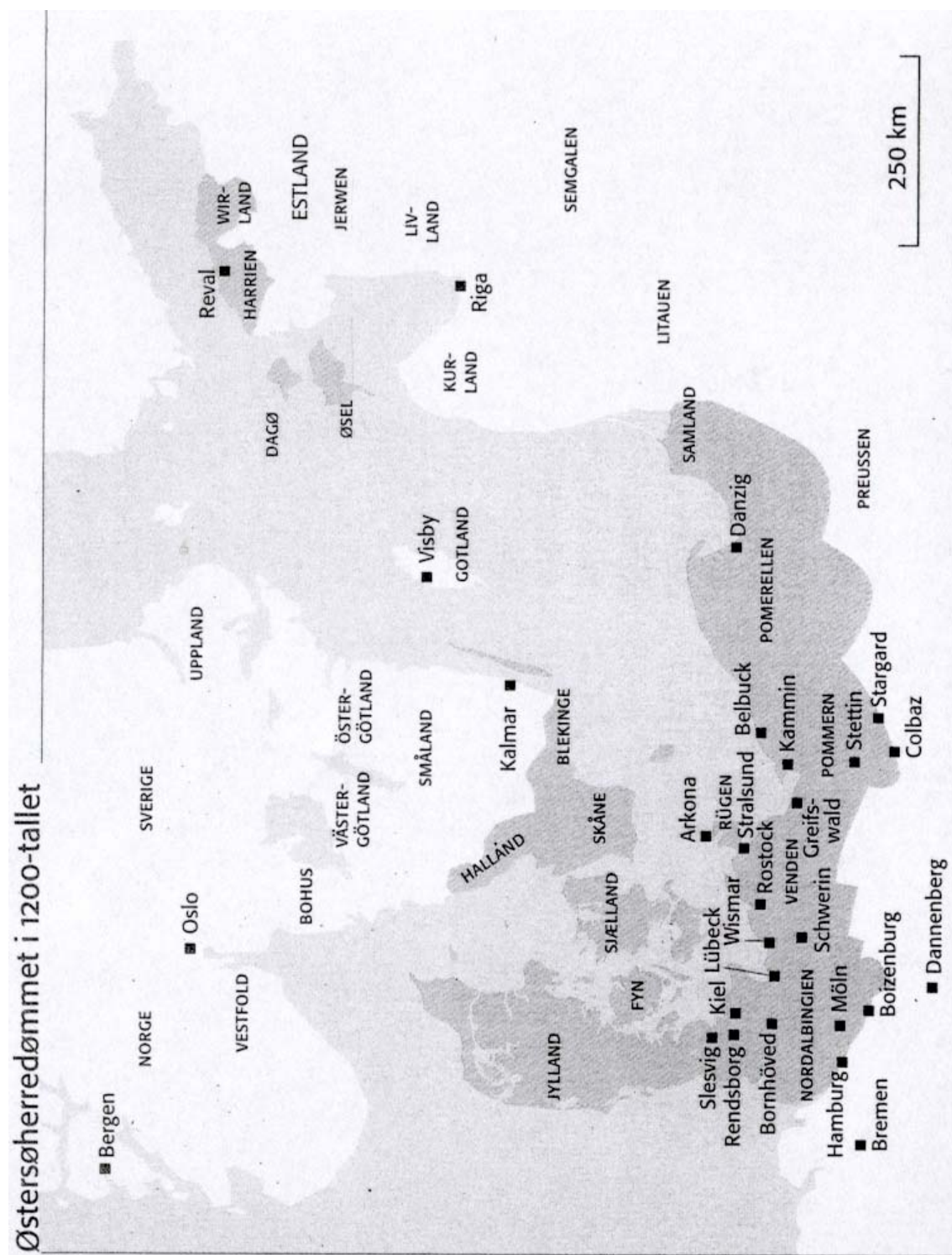
- Fink, Troels; *Rids af Sønderjyllands historie*; København 1943
- Grane, Leif; *Kirken i den europæiske middelalder, fra ca. 750-1500*; København 1999
- Gregersen, H.V.; "Slesvig og Holsten før 1830"; Ellehøj, Svend og Kristof Glamann; *Politikens Danmarks historie*; København 1981
- Hansen, Hans Schultz; "Slesvig – Hertugdømmet Slesvig"; Lund, Jørn red.; *Den Store Danske Encyklopædi*; bd. 17; København 2000
- Hansen, Hans Schultz; "Sønderjylland"; Lund, Jørn red.; *Den Store Danske Encyklopædi*; bd. 18; København 2000
- Hedemann, Marcus; "Ofendommen 28. juni 1424. Politiske forudsætninger og juridisk strategi."; *Historisk Tidsskrift*, bd. 107 hæfte 1; København 2007
- Holmquist, Hjalmer og Jens Nørregaard; "Oldtid og Middelalder"; *Kirkehistorie* bd.1; København 1992
- Huitfeldt, Arild; *Danmarks Riges Krønike – Chronogia III fra Oluf Håkonsson til Christoffer af Bayern 1603*; København 1977
- Hørby, Kai; "Velstands krise og tusind baghold"; *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie 1250-1400*; bd.5; København 2002
- Hørby, Kai; "Tiden fra 1340-1523"; Christensen, Aksel E., m.f., red; *Danmarks Historie 2,1*; København 1980
- Hørby, Kai; "Øresundstolden og den skånske skibstold – spørgsmålet om kontinuitet"; Christensen, Tage E. m.fl. red.; *Middelalder Studier – Tilegnede Aksel E. Christensen på tresårsdagen*; København 1966
- Ibler, Mladen; "Kong Erik af Pommerns rejse igennem Kroatien 1424-25"; *Historie 2*; Århus 2001
- Ingesman, Per; "På opdagelse i Repertoriet"; Lind, Gunner red.; *Kildeudgivelse og kildebennyttelse – Kildeskriftselskabet 1877-2002*; København 2002
- Jensen, Janus Møller; *Denmark and the Crusades 1400-1615*; Leiden 2007
- Korff, Knud E.; "Erik af Pommerns privilegiepolitik"; *1066 Tidsskrift for historisk forskning* 26, 3; København 1996
- la Cour; Wilh.; "Johan Skondelev"; Engelstoft, Povl red.; *Dansk biografisk leksikon*; bd. 22 København 1942
- Lausten, Martin Schwarz; *Danmarks kirkehistorie*; København 2004
- Lerdam, Henrik; *Kongen og tinget – det senmiddelalderlige retsvæsen 1340-1448*; København 2001a
- Lerdam, Henrik; "Det danske lensvæsen 1375-1481"; Ingesman, Per og Jens William Jensen; *Riget, Magten og Æren – Den danske adel 1350-1660*; Århus 2001b
- Lerdam, Henrik; *Danske len og lensmænd 1370-1443*; København 1996
- Lind, John H. m.fl; *Danske korstog – krig og mission i Østersøen*; København 2004
- Lindhardt, P.G.; *Danmark og reformkoncilierne – Studier over den danske kirkes forhold til de konciliære reformbestræbelser 1414-1443*; København 1942
- Linton, Michael; *Kalmarunionen*; København 1974
- Lönnroth, Erik; *Sverige och Kalmarunionen 1397-1457*; Göteborg 1969
- Mollerup, W; "Peder Lykke"; Bricka, C.F. red.; *Dansk biografisk leksikon*, bd. 10; København 1938

- Mollerup, W; ”Kong Erik af Pommerns Udenlandsrejse 1423-1425”; *Historisk Tidsskrift* 5.rk, 3. bd; København 1881-82
- Nowak, Zenon Hubert; ”Kalmarunionen imellem den polsk-litauiske union og Den tyske Orden”; *Unions Drottningen – Margareta I och Kalmarunionen*; København 1996
- Olesen, Jens E.; ”Erik af Pommerns stærke unionskongedømme og Christoffer af Bayerns rigsrådskonstitutionalisme”; Arstad, Knut. red., *Konge, Adel og Oprør – Kalmarunionen 600 år*, Oslo 1998
- Olesen, Jens E.; ”Erik af Pommern og Kalmarunionen”; Ingesman, Per og Jens Villiam Jensen, red.; *Danmark i Senmiddelalderen*; Århus 1994
- Olesen, Jens E.; ”Et nyfundet brev fra Erik af Pommern til Mogens Gøye”; *Historiske meddelelser om København 1981*; København 1981
- Olesen, Jens E.; *Rigsråd, Kongemagt, Union – Studier over det danske rigsråd og den nordiske kongemagts politik 1434-1449*; Aarhus 1980
- Olsen, Børge Geert; *Det store Skånemarked*; Danmark 1983
- Olsen, Jørgen m.fl.; *Det gamle Danmark 800-1890 – Udviklingslinier og tendenser*; Danmark 1983
- Pasternak, Jakob; ”Erik af Pommern og købstadsforordningen af 1422, 15. februar”; *Scandia* band XXXVI, årg. 1960 hæfte 2; Oslo 1960
- Poulsen, Bjørn; ”Med harnisk og hest – Om adel, krig og vold i dansk senmiddelalder; Ingesman, Per og Jens Villiam Jensen; *Riget, Magten og Æren – Den danske adel 1350-1660*; Århus 2001
- Poulsen, Bjørn; ”Slesvig-Holsten”; Lund, Jørn red.; *Den Store Danske Encyklopædi*; bd. 17; København 2000
- Rasmussen, Carsten Porskrog; ”Kronens gods”; Ingesman, Per og Jens Villiam Jensen, red.; *Danmark i Senmiddelalderen*; Århus 1994
- Rosén, Jerker og Carlsson, Sten; *Svensk historia 1 – tiden före 1718*; Stockholm 1969
- Rosén, Jerker m.fl.; *Den Svenska Historien 2: Medeltid 1319-1520*; Stockholm 1966
- Rotz, Rhiman A.; ”The Lubeck Uprising of 1408 and the Decline of the Hanseatic League”; *Proceedings of the American Philosophical Society*; vol. 121 nr. 1, 1977
- Thomson, John A.F.; *The Western Church in the Middle Ages*; London 1998
- Thorsen, P.K.; ”Sønderjylland”; Brøndum-Nielsen, Johannes og Palle Raunkjær red.; *Salmonsens Konversations Leksikon*, bd. 22; København 1927
- Ulf-Møller, Poul; ”Skånemarked” og ”Øresundstold”; Bekke-Nielsen, Tønnes m.fl, red.; *Gads Historie Leksikon*, København 2001
- Ulsig, Erik; *Danske adelsgodser i middelalderen*; København 1968
- Vangensten, Ove C.L.; ”Erik af Pommern i Venedig 1424”; *Danske Margazin* 6, 1; København 1913
- Venge, Mikael; *Dansk skattheorie II - Danmarks skatter i middelalderen 1340-1536*; København 2004
- Venge, Mikael; *Dansk toldhistorie I - Fra åretold til toldetat – Middelalderen indtil 1660*; København 1987
- Ventegodt, Ole; ”Skånemarked”; Lund, Jørn red.; *Den Store Danske Encyklopædi*; bd. 17; København 2000

Bilag 1 - Nordtyskland

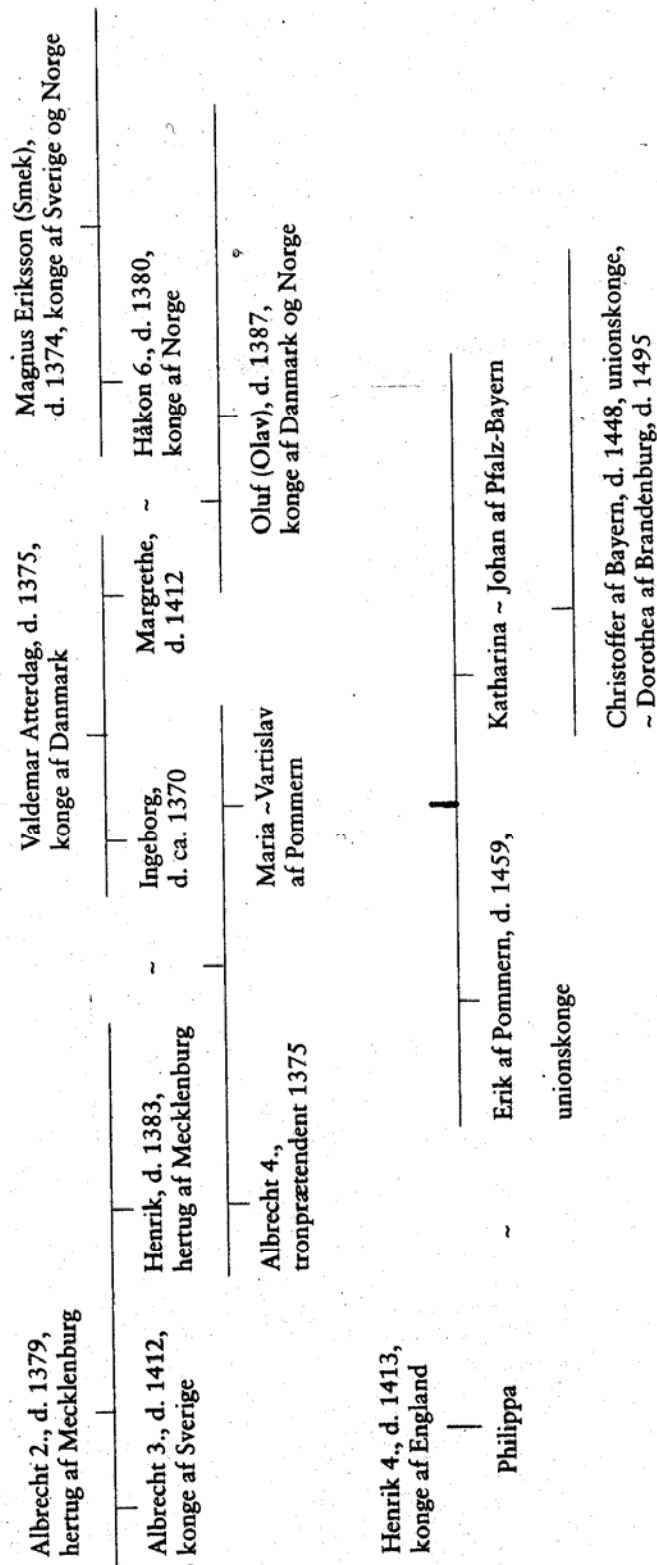

Bilag 2 – Det danske østersøimperium i 1200-tallet

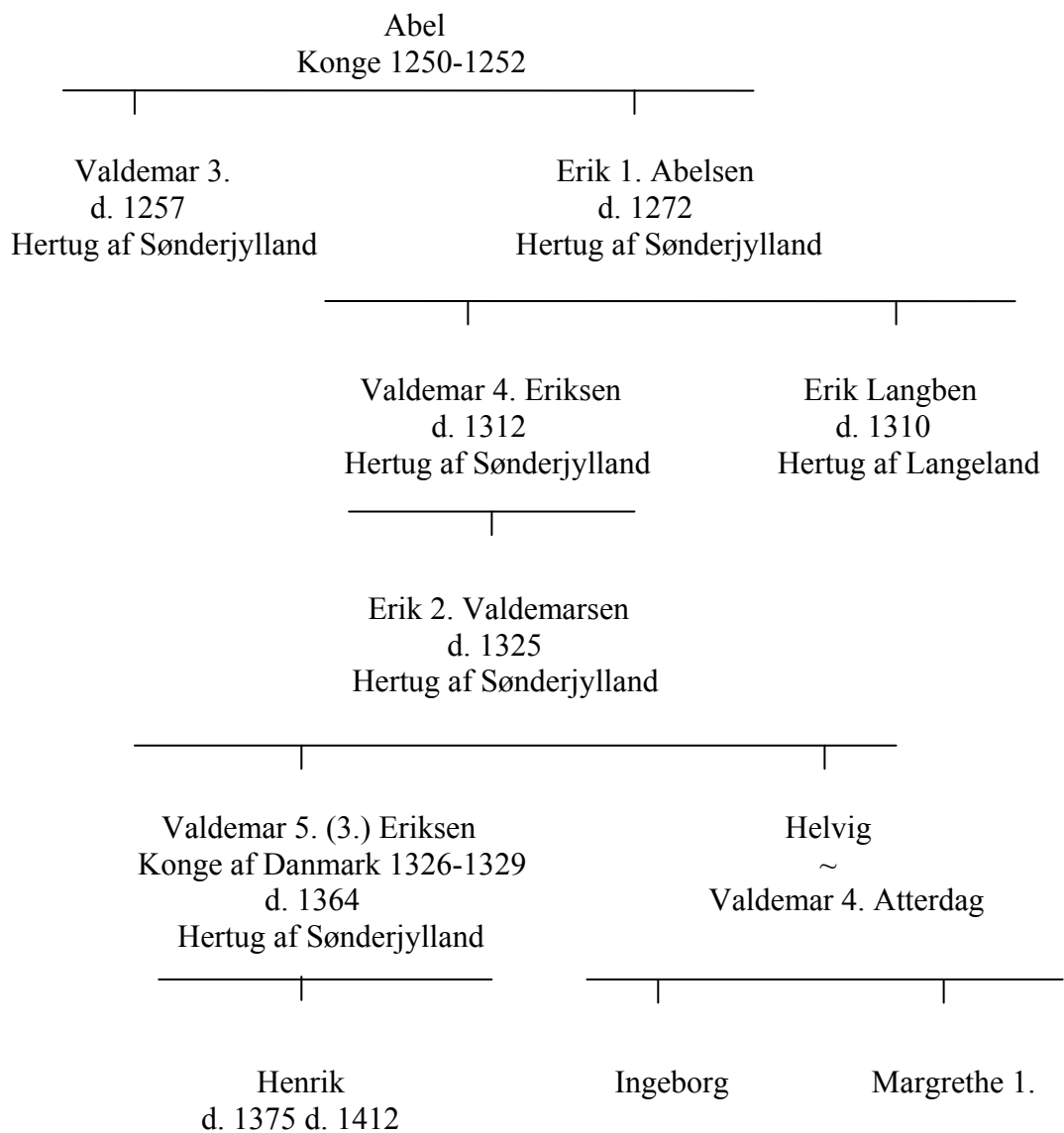

Bilag 3 – De nordiske kongeslægter

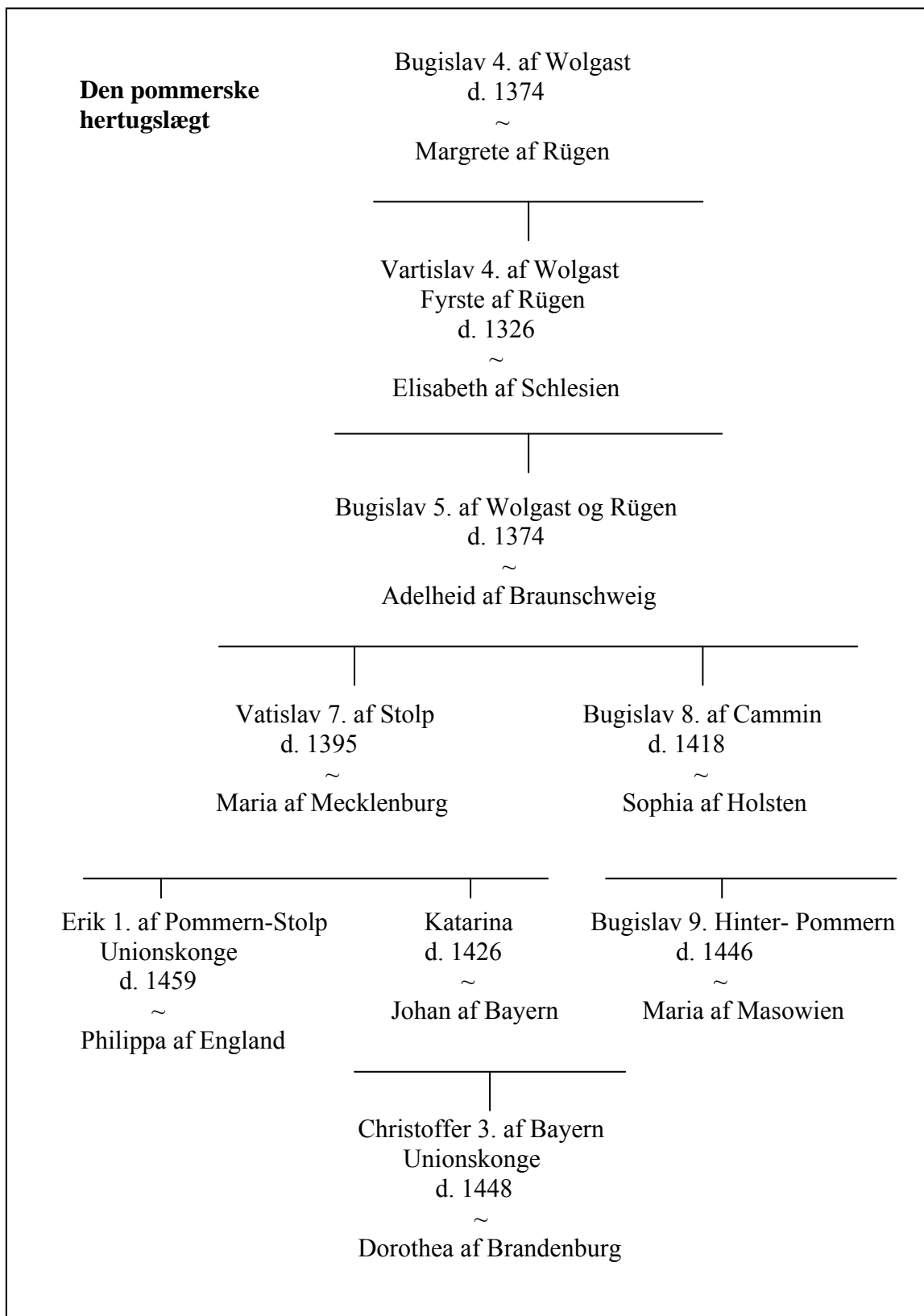
De nordiske kongehuse i den ældre unionstid

Bilag 4 – Abels slægt – hertuger af Sønderjylland

Bilag 5 – Den pommerske hertugslægt

Bilag 6 – Det holstenske fyrstehus

